

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ*
MÜZİSYEN VE TİYATROÇULAR ÖZELİNDE
KÜRT SANATÇILARA YÖNELİK HAK İHLALLERİ
İZLEME ÇALIŞMASI

* "Cehennemi soğuşu tutuşturacak bir ateş var yüreğimde" , 1570-1640 yılları arasında yaşamış şair ve mu-
tasavvif Melayê Cizîrî'ye ait bir dize.

İSMAİL
BEŞİKÇİ
VAKFI

ME Dİ DİL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROÇULAR ÖZELİNDE KÜRT SANATÇILARA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

İSMAİL BEŞİKÇİ VAKFI

Kuloğlu Mah. İstiklal Cad. Ayhan Işık Sok.

No: 21 – Beyoğlu / İstanbul

TEL: 0 (212) 245 81 43

Proje Koordinatörü: Ayşe Tepe Doğan

Görüşme ve Deşifrasyon: Tofan Sünbül

Medya Tarama: Mevlüt Oğuz

Tasarım: Şener Özmen

TEMMUZ 2021

 ismailbesikcivakfi

 ibesikcivakfi

 ismailbesikcivakfi

 www.youtube.com/user/ismailbesikcivakfi

E-mail: info@ismailbesikcivakfi.org

www.ismailbesikcivakfi.org

<https://kurttarhidergisi.com>

Bu yayın Etkiniz AB Programı kapsamında Avrupa Birliği Finansal desteği ile üretilmiştir. Bu yayının içeriğinden yalnızca İsmail Beşikçi Vakfı (İBV) sorumludur ve hiçbir şekilde Avrupa Birliği'nin görüşlerini yansıtmamaktadır.

**ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ
MÜZİSYEN VE TİYATROULAR ÖZELİNDE
KÜRT SANATÇILARA YÖNELİK HAK İHLALLERİ
İZLEME ÇALIŞMASI**

Müzişyen ve tiyatrocular özelinde Kürt sanatçılara yönelik hak ihlallerini ele alan bu çalışma için Klasik Kürt şiiirinin zirvesi kabul edilen Melayê Cizîrî'nin "Me di dil da heye narek ku disojit seqerê" dizesini başlığa taşıdık. Bu çalışmanın da gösterdiği üzere Kürt sanatçılarının yüreğinde karşılaştıkları cehennemi zorlukları aşacak çok güçlü bir sanat ateşi bulunmaktadır. Onlar bu sanat ateşinin gücüyle Kürtçe sanatı günümüze kadar taşımışlardır.

İÇİNDEKİLER

7 YÖNETİCİ ÖZETİ

11 GİRİŞ

13 Çalışmanın Kapsamı

16 Yöntem ve Kuramsal Çerçeve

19 Türkiye’de Kültür Sanat Politikaları ve Kürtçe Sanatın Kısa Serüveni

23 Kürtçe Üzerindeki Yasakların Kalkması

25 Hak İzleme Çalışmasının Dayandığı Temel Uluslararası Standartlar ve İlgili Maddeleri

25 Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

28 Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme

30 Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (IAOKS)

31 UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi

31 UNESCO Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı

33 MÜZİSYENLERE YÖNELİK HAK İHLALLERİ

34 Dil Yasağı ve Sanata Yönelme Üzerindeki Etkileri

36 Kürt Dilinin Statüsüz Olmasının Aile ve Sosyal Çevrenin Kürtçe Sanat Bakışı Üzerindeki Etkileri

39 Kürtçeye Yönelik Resmî ve Popüler Tutumlarla İlişkili Yaşanan Hak İhlalleri

42 Mekân ve Sahne Yetersizliğinden Kaynaklı Yaşanan Zorluklar ve Meydana Gelen Hak İhlalleri

44 Ekonomik Sömürüden Kaynaklı Hak İhlalleri

45 Mekân Sahiplerinin Neden Olduğu Ekonomik Sömürüler

47 Müzik Şirketlerinin Telif Sözleşmelerinden Kaynaklı Ekonomik Sömürüler

47 Müzik Şirketlerinin Sanatın İçeriğini Belirleme Çabalarından Kaynaklı Yaşanan Hak İhlalleri

- 48** Ekonomik Sorunların Sanatçıların Sosyal Hayatı Üzerindeki Olumsuz Etkileri
- 49** İşyerinde Karşılaşılan Ayrımcı Tutum ve Uygulamalar
- 50** “Sessizlik Şiddeti”: Kamu Otoritelerinin ve Sanat Kurumlarının Taleplere Cevap Vermemesi
- 51** Siyasal Atmosferden Kaynaklı Yaşanan Hak İhlalleri
- 51** TRT-6’ten TRT KURDÎ’ye Devletin Kürt Dili Açılımı ve Sınırlılıkları
- 55** Güvenliği Tehdit Algısı ve Devletin Kolluk Kuvvetleri
- 58** Sansür ve Otosansür
- 60** “Diyalog” / “Çözüm Süreci”nin Sona Ermesi ve “Olağan Hal”e Dönüş

64 TİYATROÇULARA YÖNELİK HAK İHLALLERİ

- 64** Dil Yasağı ve Sanata Yönelme Üzerindeki Etkileri
- 68** Kürtçe Üzerindeki Sınırlı Serbestlik ve Dile Yönelme Üzerindeki Etkileri
- 70** Maddi ve Psikolojik Zorluklardan Kaynaklı Hak İhlalleri
- 70** Maddi Zorluklar
- 71** Kurumsal Destek Eksikliği - Yokluğu
- 75** Psikolojik Zorluklar ve Hak İhlalleri
- 76** Ayrımcı Uygulamalar
- 77** Kürtçe Oyunların Sahnelenmesinde Fiili Engeller
- 79** Sessizlik Şiddeti - Duymadım... Görmedim... Bilmiyorum... İzin de Vermiyorum
- 82** Siyasal Atmosfer ve Hak İhlalleri
- 988** Sansür ve Otosansür
- 90** Festivaller – TRT-6’ten TRT KURDÎ’ye Devletin Kürtçe “Açılımı”

93 Hak İhlallerinin Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Olarak Sanatçılar Tarafından Dile

Getirilen Öneriler

195 Değerlendirme ve Öneriler

YÖNETİCİ ÖZETİ

Bu çalışma sanatlarını ağırlıklı olarak Kürtçe icra eden Kürt müzisyen ve tiyatro sanatçıların karşılaştıkları hak ihlallerini yasal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla ortaya koymayı ve ihlaller konusunda bir farkındalık yaratarak sanatlarını özgürce icra edebilecekleri sivil ve demokratik bir kültür politikasının geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

AB üyelik sürecinde ülkede konuşulan farklı dilleri kapsayacak şekilde çoğulcu bir tarzda tanımlanana kadar kültür ve sanatın sadece Türkçe üzerinden tarif edildiği Türkiye’de Kürtlerin kültür ve sanat alanında giderek artan ve görünür hale gelen icraları bu alanda karşılaştıkları sorunların analiz edilmesini gerekli kılmıştır. Kültür ve sanat alanında yaşanan sansür ve yasaklamaları ele alan bazı son dönem raporlarda Kürt sanatçıların maruz kaldıkları hak ihlallerine yer verilse de¹ müstakil olarak Kürt sanatçıların karşılaştıkları hak ihlalleriyle ilgili bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu anlamıyla rapor kendi alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır.

1991 yılında Kürt dili üzerindeki yasaklar sınırlı olarak kaldırılana kadar Kürtçe sanat faaliyetlerinin tamamı yasaklıydı. Kürt dilinin yasal bir statüsünün olmaması Kürtçe sanat faaliyeti gerçekleştiren sanatçıların da onları hak sahibi kılacak bir statüye sahip olmamaları sonucunu doğurmuştur. Çalışmaya, 1991 yılında Kürtçe üzerindeki yasağın kısmi olarak kaldırılmasının ardından Kürt kültür kurumlarının çevresinde şekillenmeye başlayan ve 2000’li yıllardan sonra Kürtçenin kamusal kullanımının yasallaşması sürecinde Türkiye’de sanatlarını icra etme olanağı bulan Kürt sanatçıları dahil edilmiştir.

2009 yılı ve sonrasında Kürt sorununa çatışma dışı çözüm arayışlarının gündeme geldiği ve Avrupa Birliği üyelik müzakere sürecinin başladığı Türkiye’de siyasal ve kültürel hayatı derinden etkileyecek yeni bir dönem

¹ Yazma! Oynama! Konuşma! Kültür ve Sanata Uygulanan Baskı ve Sansür Raporu, CHP Kültür ve Sanat Platformu, 2016. Türkiye’de Sansür ve Otosansür: Ocak 2019-Kasım 2019, Susma 24, Sansüre ve Otosansüre Karşı Platform. Sanatta sansür vakalarını araştırarak, belgeleyip analiz ederek bir bellek oluşturmayı hedefleyen SiyahBant haber portalı da Kürt sanatçıların karşılaştıkları hak ihlallerine yer vermektedir.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

başladı. Farklı halk ve etnik grupları Türk kültürü içine asimile etmeyi amaçlayan yerleşik kültür politikalarından bir kopuş gerçekleştirilmeye çalışıldığı ifade edildi. Kürtlerin başta yerel yönetimler olmak üzere legal kurumlar aracılığıyla kendilerini temsil ve ifade etmeleri, ülke genelinde kültürel çoğulculuğu destekleyecek yasal ve idari düzenlemelerin hayata geçirilmesi Kürt sorununun Türkiye'nin demokratik dönüşümü ile çözüleceği yönündeki umut ve beklentileri arttırdı.

“Açılım” ve “Çözüm Süreci”ne endeksli bir şekilde gerçekleştirildiği için Kürt sanatçıları açısından kültürel hak kullanımı siyasal gelişmelere ipoteklenmiş oldu. Düzenlemelerin katılımcılıktan uzak, tek yanlı bir devlet edimi olarak gerçekleştirilmesi “reform” adı altında hayata geçirilme sürecinde yaşanan aksaklıklarda sivil toplumun denetimini de imkansız hale getirdi. Nitekim, 2016 yılında ilan edilen OHAL yönetimiyle Kürt kültür ve sanat alanında faaliyet gösteren birçok dernek, özel tiyatro, sanat atölyesi ve benzeri kurum kapatılmıştır. Rapor bu süreci ve sonrasını da ele alıp yaşanan sorunların yasal düzenleme ve kültür politikalarından kaynaklı nedenlerini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Çalışma için 15'i müzisyen ve 15'i tiyatrocu olmak üzere 30 sanatçıyla yarı yapılandırılmış, derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş olup ayrıca Kürt Kültür kurumlarında yöneticilik yapmış 2 isimle de ayrıca görüşülmüştür.

Raporda referans alınan Lozan Anlaşması, *BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi*, *Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*, *Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*, *Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (IAOKS)*, *UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*; *UNESCO Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı*; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası belgelerdir. Türkiye Lozan Anlaşmasındaki yükümlülüklerini yerine getirmezken BM Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Sözleşmesi dini azınlıkların eğitim haklarına ilişkin 13. maddesinin 3. ve 4. Paragraflarına; Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin etnik ve dinsel azınlıkların kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dillerini kullanma ve kendi dinlerine göre ibadet etme haklarını düzenleyen 27. Maddesine; Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi'nin hak ihlallerinin Uluslararası Adalet Divanına götürülmesini

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

düzenleyen 22. Maddesine sözleşmelerin ruhunu sakatlayacak ve uygulanmasını imkansız kılacak çekinceler koymuştur.

Araştırmada katılımcılara Kürtçe sanat icrası önündeki yasal ve fiili engellerin neler olduğu, Devletin ve özel kurumların Kürtçe sanata karşı tutumlarını, desteklerinin olup olmadığı soruldu. Ayrıca, yasal düzenlemeler ile devletin kültür politikaları arasında uyum var mıdır? Söz konusu uyum ya da uyumsuzluk Kürt sanatçılarının uğradığı hak ihlallerini ne yönde etkilemektedir? Siyasal atmosfer ile hak ihlalleri arasında bir ilişki var mıdır? gibi sorular sorularak görüşleri rapora yansıtılmış ve katılımcılardan ne tür yasal düzenlemelerin bu ihlalleri ortadan kaldırdığına dair önerileri de alınmıştır.

Çalışma sonucunda Kürtçeyle ilgili yasal düzenlemelerin yoruma açık ve muğlak bir nitelikte olduğu, devlet yetkililerinin siyasal atmosfere göre kültürel hakların kullanımını askıya alacak istisnai durumlar yarattıkları görülmüştür. Yasaklama ve fiili engellerin sadece kamusal kurumlar tarafından değil devletin ulusal kültür politikasından beslenen kişi ve kurumlar tarafından da hayata geçirildiği tespit edilmiştir. Sonuç olarak bu yaklaşımların, ayrımcılık, otosansür ve geçim sıkıntısı gibi sonuçlara yol açarak Kürtçe sanat yapmayı gittikçe güçleştirdiği dile getirilmiştir.

Raporun sonuç ve öneriler kısmında; Devletlerin temel sözleşmeler ile kimi hakları özel olarak düzenleyen diğer sözleşmelere taraf olmaması ya da çekinceler koyması “ayrımcılık yasağına” uymak zorunda olmadıkları sonucu doğurmayacağından Türkiye tarafından uluslararası sözleşmelere konulan çekincelerin kaldırılmasının gerektiği belirtilmiştir. Elinizdeki rapor da bu görüşü desteklemektedir.

Kürtçenin sanat ve kültür alanında hak ettiği yeri bulması ve gelişebilmesi için okulöncesi de dahil olmak üzere eğitimin tüm aşamalarında Kürtçe kullanılmasına yönelik yasal ve pratik düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğu açıktır. Bu amaçla Kürtçe ve diğer dillerin korunması ve geliştirilmesi için eğitim alanı başta olmak üzere her alanda idari ve fiili düzenlemelerin hayata geçirilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. Sanatsal üretim ve faaliyetlerin desteklenmesinde ayrımcı tutumlardan vazgeçilmesi, keyfi uygulama sahiplerinin cezalandırılması önemlidir. Kürtçe konservatuvar başta olmak üzere sanatın her dalında üniversiteler bünyesinde bölümler açılması ve çalışmalar

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

yürütülmesi gerekmektedir. Ayrıca Uluslararası sözleşmelerde garanti altına alan sanatçının devlet tarafından sanatını icra edecek maddi bir geçim düzeyine sahip olacak şekilde desteklenmesi ve bu destekten Kürtçe sanat icra eden sanatçıların ayrımcılığa uğramadan yararlanması gereklidir.

GİRİŞ

1994 yılında, 17.yy'da Ehmedê Xanî (1651-1707) tarafından mesnevi tarzında Kürtçe yazılan klasik aşk destanı *Mem û Zîn* eserinden uyarılan aynı isimli filmin müzik albümü yayınlanır. Albümün girişinde, 1991 yılında çekilen filmde de rol almış olan Musa Anter'in 1943 yılında Dicle Talebe Yurdunda müdürken yaşadığı bir anısı yer alır: Bir gün yurdu polisler basar ve tekme tokat döverek kendisini apar topar göz altına alırlar. Anter, suçundan habersiz başına gelenleri anlamaya çalışırken karakoldaki komiser “radyonuz ve pikabınız yok mu?” diye sorar. O da “var” cevabını verir. Bunun üzerine komiser “*ulan it oğlu it bu kadar güzel Türkçe plak varken ne bok yemeye yurttta Kürtçe ıslık çaluyorsunuz?*” der. Mahkemeye çıkarılan Musa Anter, Kürtçe şarkı söylemediğini sadece ıslık çaldığını söylemesi üzerine mahkeme hâkimi, olmayan bir dilde şarkı söylenemeyeceğini ima ederek “hepi topu 20 sestem oluşan bir şeye dil denilemez zaten” der. Bunun üzerine Musa Anter “*Çocukken dinlediğim tavuklar bile 20'den fazla ses çıkarıyordu hâkim bey... bizim tavuk kadar da mı beynimiz yok*” cevabını verir. Mahkeme sonunda Anter, “Kürtçe ıslık çalmak” suçundan tutuklanarak cezaevine gönderilir.

Musa Anter'in bu anısının, 1994 yılında ancak yayınlanabilen bir albümde yer alması yasaklarla ifade olanağı elinden alınmış Kürt sanatının geldiği yeri göstermeyi amaçlayan buruk ama iyimser bir ton taşıyordu.

Musa Anter'in 1959 yılında hücrede yazdığı *Birîna Reş* oyunu ise 1965'te yayınlanıp hiç sahnelenme imkânı bulamazken Mihemed Arif Cizrawî, Eyşe Şan, Nizamettin Arîç ve Şivan Perwer gibi sanatçılar sanatlarını doğdukları topraklardan uzaklarda icra etmek zorunda kalmış ve ancak kaçak yollarla ülkeye sokulan kasetler ile özellikle Erivan veya Bağdat radyolarının sınırlı saatlerde yaptığı yayınlar aracılığıyla dinleyenleriyle buluşabilmişlerdi.

Kürtçe müzik ve tiyatro 1991 yılında, Kürtçe üzerindeki dil yasağını kısmi olarak kaldıran yasal düzenlemeye kadar yasaklı olarak kaldı. Sanatın gelişimi için özgür ve demokratik bir ortamın varlığının yanı sıra sana-

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

tın icra edildiği dilde eğitim alınması da çok önemlidir. Kurumsal altyapı ve finansal desteğin gerekliliği de düşünüldüğünde Kürtçe sanat üzerindeki uzun yıllara varan yasaklamaların yaratmış olacağı tahribat tahmin edilebilir. Kürtçe sanat icrası 1991 yılındaki düzenlemeden sonra yasadışı bir etkinlik olarak tanımlanmaktan kurtulmuş 1999 yılında Helsinki Zirvesinde Türkiye'nin AB üyelik müzakere sürecine dahil edilmesiyle başlayan "AB uyum/reform sürecinde" gerçekleşen yasal düzenlemelerle kamusal alanda kendini ifade etme olanağına kavuşmuştur.

Bununla birlikte yasal düzenlemelerin çok kültürlü bir ulusal sanat politikasının parçası haline gelip gelmediği ve devletin Kürtçe sanatın gelişimini kurumsal anlamda da destekleyen bir tutum içinde olup olmadığı yasal düzenlemelerin kaleme alınma ve uygulanma biçimine ve Kürt sanatçılarla yapılan görüşmelere dayalı olarak analiz edilecektir.

Bu çalışma, sanatlarını ağırlıklı olarak Kürtçe icra eden Kürt müzisyen ve tiyatro sanatçılarının karşılaştıkları hak ihlallerini Türkiye'nin imzaladığı Uluslararası sözleşmeler ışığında ele alarak yasal, siyasal ve kültürel boyutlarıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın diğer bir amacı da ihlaller konusunda bir farkındalık yaratarak Kürt sanatçıların kendilerini özgürce ifade edebileceği sivil ve demokratik bir kültür politikasının geliştirilmesine katkı sunmaktır.

AB üyelik sürecinde gerçekleştirilen yasal düzenlemelere kadar Türkiye'de ulusal kültür ve sanat sadece Türkçe temel alınarak tanımlanmaktaydı. AB uyum sürecinde Türkiye'de konuşulan farklı dilleri kapsayacak şekilde çoğulcu bir tarzda kültürün yeniden tanımlanması yönünde adımlar atılmış bu sürecin etkisi ile de Kürt sanatçıların kültür ve sanat alanındaki varlıkları giderek daha görünür hale gelmiştir. Bununla birlikte söz konusu düzenlemelerin hayata geçirilmesinde kamu gücünü elinde bulunduranlardan kaynaklı olarak yaşanan sorunlar ve yerleşik hale gelmiş tek tip milliyetçi kültür politikası yasal hakların kullanılmasını fiyatta engellemektedir. Bu nedenle yasal düzenlemelere rağmen Kürtçe sanat icra eden sanatçıların karşılaştıkları hak ihlallerinin analiz edilmesi bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmıştır.

Kürt sanatçıların karşılaştıkları ihlaller çalışmada iki temelde analiz edilecektir: Mevcut yasaların formüle edilme ve uygulanma biçiminden kaynaklı hak ihlalleri ile devletin ulusal ve uluslararası düzeyde sanatın

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

ve sanatçının desteklenmesine yönelik üstlendiği yükümlülükleri yerine getirmemesinden kaynaklanan hak ihlalleri.

Kültür ve sanat alanında yaşanan sansür ve yasaklamaları ele alan bazı son dönem raporlarda Kürt sanatçıların maruz kaldıkları hak ihlallerine yer verilse de² müstakil olarak Kürt sanatçıların karşılaştıkları hak ihlalleriyle ilgili bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu anlamıyla Kürt sanatçıların anadillerinde sanat icra ederken karşılaştıkları hak ihlallerini incelemeyi amaçlayan bu çalışma kendi alanında bir ilk olma özelliği taşımaktadır. Çalışmanın, karşılaşılan sorunların çözümü yönünde verimli tartışmalara vesile olmasını, daha kapsamlı çalışmalarını teşvik etmesini ve sorunlara çözüm üretilmesine katkı sunmasını umuyoruz.

Çalışmanın Kapsamı

1991 yılında Kürt dili üzerindeki yasaklar sınırlı olarak kaldırılana kadar Kürtçe sanat faaliyetlerin tamamının yasaklı olması nedeniyle sanatçıların Kürtçe icra eden sanatçılar yasal bir statüye sahip olamamışlardır. Aynı statüsüzlük nedeniyle yasalar karşısında hak sahibi özneler haline de gelememişlerdir. Ne Musa Anter ıslıkla çaldığı Kürtçe şarkı ile hücrede yazdığı ve hiç sahneleme imkânı bulamadığı Kürtçe oyun için yasalar karşısında hak arayışında bulunabilmiş ne de Nizamettin Arîç ve Şivan Perwer gibi sanatçılar Kürtçe şarkı³ söylemenin yasalara aykırı olmadığı iddiasında bulunabilmişlerdir. Kemal Burkay tarafından yazılan *Dawiya Dehaq* [Dehak'ın Sonu] başlıklı oyun dışında tiyatro alanında bir gelişme yaşanmazken⁴ Mihemed Arif Cizrawî, Eyşe Şan, Nizamettin Arîç ve Şivan Perwer ve nice başka sanatçı sanatlarını doğdukları topraklardan uzaklarda icra etmek zorunda kalmışlardır.

Kürt tiyatrosu Irak, İran, Suriye ve Eski Sovyetler Birliği'nde siyasal

² Yazma! Oynama! Konuşma! Kültür ve Sanata Uygulanan Baskı ve Sansür Raporu, CHP Kültür ve Sanat Platformu, 2016. Türkiye'de Sansür ve Otosansür: Ocak 2019-Kasım 2019, Susma 24, Sansüre ve Otosansüre Karşı Platform. Sanatta sansür vakalarını araştırarak, belgeleyip analiz ederek bir bellek oluşturmayı hedefleyen SiyahBant haber portalı da Kürt sanatçıların karşılaştıkları hak ihlallerine yer vermektedir.

³ Şivan Perwer 1975 yılında Ankara'da düzenlenen bir gecede "Xezal Xezal" adlı şarkıyı söylediği için sahneden indirilmiş, sonrasında kendisi hakkında soruşturma açılmış ve 1976 yılında ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Nizamettin Arîç de 1979 yılında söylediği "Ehmedo Ronî" adlı parçadan dolayı komünizm ve bölücülük propagandası yapmakla suçlanmış ve 12 Eylül Darbesinden sonra Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmıştır.

⁴ Çetoyê Zêdo &Yavuz Akkuzu, Kürt Tiyatro Tarihi, Evrensel Basım Yayın, 2016, s. 10.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

atmosfere göre farklı gelişim seyrine sahip olmuş, Türkiye’de ise giriş bölümünde söz edilen iki oyun dışında 1990’ların başına kadar bir gelişme gösterememiştir. 1990’lardan itibaren Türkiye’de Kürtçe tiyatro çalışmaları yeniden başlamış ve gerek telif gerek çeviri metinlerle önce kültür merkezleri, ardından özel tiyatrolar ve şehir tiyatroları aracılığıyla birçok oyun sahnelenmiştir. Hem uzun bir eğitim süreci gerektiren hem de kolektif olarak icra edilen bir sanat olduğu için tiyatro için kurumsal ve finansal destek büyük bir öneme sahiptir.

Kürt tiyatro gruplarının oluşumunda 1991 yılında MKM bünyesinde tiyatro biriminin kurulması ile 2000’li yıllardan sonra belediyeler bünyesinde şehir tiyatrolarının Kürtçe oyunlar sergilemeye başlaması iki önemli dönemeç olarak gösterilebilir. Belediyelere bağlı tiyatrolar “Çözüm Süreci”nde daha az hak ihlaliyle karşılaşarak belediyelerden kurumsal destek alırken “Çözüm Süreci”nin sona ermesiyle tiyatroların kapatılması; oyuncuların işine son verilmesi, kostüm ve dekorlar başta olmak üzere tüm eşyalarına el konulması şeklinde ciddi hak ihlallerine maruz kalmışlardır.

Sanatsal faaliyetlerini kurdukları özel tiyatrolarla devam ettiren sanatçılar “Çözüm Süreci”nde devletten çok sınırlı destek görürken belediyelere ve bağlı kurumlardan da çok destek görmediklerini belirttiler. “Çözüm Süreci”nin sona ermesiyle şehir tiyatroları ve belediyelere bağlı kültür merkezleri kapatılırken, OHAL döneminde çıkarılan KHK’lar ile birçok özel tiyatro kapatılmış,⁵ kostümler ve afişler dahil bütün eşya ve malzemelerine her şeye el konularak mühürlenmiştir.⁶

Bu anlamda, “Çözüm Süreci”nde özel tiyatrolar ve şehir tiyatrolarının Kürtçe oyun sergilemesine sınırlı bir serbestlik tanınırken devletin pozitif anlamda Kürtçe tiyatroyu destekleme yönünde bir politikasının olmadığı görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Söz konusu dönemde Kültür Bakanlığı özel tiyatrolara birkaç defaya mahsus olmak üzere sınırlı destek

⁵ Kürtçe Tiyatro OHAL Kıskaçında (26 Ocak, 2017), <http://www.siyahbant.org/kurtce-tiyatro-ohal-kiskacinda/>; Daha önce OHAL yetkisiyle faaliyetleri durdurulan çok sayıda dernek KHK ile kapatıldı, <https://www.evrensel.net/haber/296650/faaliyetleri-durdurulan-dernekler-kapatildi>

⁶ “Seyr-i Mesel Tiyatrosuna OHAL Mührü” (13 Kasım, 2016), <http://www.siyahbant.org/seyr-i-mesel-tiyatrosuna-ohal-muhru/>, Seyr-i Meselden Basın Açıklaması (11 Kasım, 2016), <http://www.mimesis-dergi.org/2016/11/seyr-i-meselden-basin-aciklamasi/>; Kürtçeye OHAL Mührü, <https://gazetekarınca.com/2016/11/kurtce-tiyatroya-da-ohal-muhru/>,

Seyr-i Mesel: Bu kez mührü suya düşürdüler, <https://www.murekkephaber.com/seyr-mesel-bu-kez-muhru-suya-dusurduler/4575/>

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

sunup salon tahsis etmekle birlikte bu tür desteklerin bir kültür politikasından ziyade sanatçıların ısrarlı talepleri ve devleti kendi söylemiyle yüzleşmeye davet ettiği durumlarda gerçekleştiği görülmüştür.

Sınırlı serbestlik, devletin farklı araçlarla yürüttüğü ayrımcı politika ve hukuk dışı uygulamalarla birlikte tanındığı için bu dönemde de ciddi hak ihlalleri meydana gelmiştir. Görüşmecilerin aktarımları doğrultusunda bu ihlallere yakından bakılacaktır.

Çalışmaya 1991 yılında Kürtçe üzerindeki yasağın kısmi olarak kaldırılmasının ardından Kürt kültür kurumlarının çevresinde şekillenmeye başlayan ve 2000'li yıllardan sonra Kürtçenin kamusal kullanımının yassallaşması sürecinde Türkiye'de sanatlarını icra etme olanağı bulan Kürt sanatçıları dahil edilmiştir.

Çalışma için 15'i müzisyen ve 15'i tiyatrocu olmak üzere 30 sanatçıyla yarı yapılandırılmış, derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiş, sorular nitel ve nicel veriler elde etmek üzere tasarlanmıştır. Görüşmelerin 20'si pandemi sebebi ile online (çevrimiçi) zoom aracılığıyla, geriye kalan 10 görüşme ise yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmecilerden 20 tanesi erkek 10 tanesi kadındır. İletişime geçtiğimiz kadın sanatçıların bir kısmının mülakat teklifine olumsuz yanıt vermesi nedeniyle görüşülen kadın sanatçı sayısı erkek sanatçı sayısından az olmuştur.

Erkek sanatçılardan 10'u müzik ve diğer 10'u tiyatro alanında sanatlarını icra ederken, kadın sanatçıların 4'ü müzik ve 6'sı tiyatro alanında sanatlarını icra etmektedir. Katılımcı sanatçılardan biri Paris'te, biri Londra'da sanat faaliyetlerine devam ederken geri kalan sanatçılar İstanbul, Diyarbakır, Batman, Mardin, İzmir, Ankara, Eskişehir, Van'da sanatlarını icra etmektedirler. Bu şehirler arasında 14 sanatçı ile İstanbul en fazla görüşme gerçekleştirilen şehir oldu; Diyarbakır'da 5; Batman, Mardin ve İzmir'de ikişer; Ankara, Eskişehir, Van, Paris ve Londra'dan birer sanatçı ile görüşüldü. Yurt dışında yaşayan iki sanatçı daha önce Türkiye'de sanatlarını icra edip politik nedenlerden dolayı yurtdışında sanatlarına devam etmek durumunda kalmış kişilerdir. Görüşmeci kümesi oluşturulurken devlet kurumlarında formel sanat eğitimi almış olanlar, aile ya da kültürel çevreye bağlı olarak bir geleneği devam ettirenler, Kürt kültür kurumlarının çevresinde sanatla tanışmış olanlar ve herhangi bir eğitim almaksızın kendi imkanlarıyla sanatla uğraşmaya başlamış olanları kapsayacak şekilde bir temsiliyet sağlamaya dikkat edilmiştir.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

İstanbul’da görüşülen sanatçı sayısının bu kadar fazla olmasının birkaç nedeni bulunmaktadır. İzmir gibi diğer büyük şehirlere kıyasla İstanbul’un Kürtçe sanat icra edilebilecek mekanların sayısı açısından daha avantajlı olduğu ortaya çıkmıştır. Sanat hayatına İzmir’de başlayan sanatçılar bir süre sonra şehirdeki “beyaz milliyetçilik” nedeniyle çalışacak mekan bulamadıkları için İstanbul’a gittiklerini belirttiler. Müzik ve tiyatro dışında gelirlerini başka işlerden kazanan sanatçılar da İstanbul’da iş olanaklarının fazla olması sebebi ile buraya yerleştiklerini dile getirdiler. Yine üniversite gençliğinin fazlalığı ve göçle gelen yoğun bir Kürt nüfusu barındırması nedeniyle İstanbul, sanatçılar tarafından tercih edilen bir şehir olmuştur. İstanbul’da yaşayan Kürt sanatçıların bir kısmı 90’lı yıllarda yaşanan göç dalgası sonrası buraya gelmişken bir kısmı 2000’li yıllardan sonra kültür ve sanat ortamında yaşanan görece demokratikleşme nedeniyle İstanbul’a yerleşmişlerdir. Kürt sanatçıların yoğun olduğu bir diğer şehir ise genç nüfusun fazla olduğu Diyarbakır’dır. Ayrıca Diyarbakır 1999 yılından beri Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi ve ilçe belediyelerinin düzenlediği ve desteklediği kültürel aktivitelerle sanat ve sanatçılar için bir çekim merkezi olmuştur.

Sanatçılar dışında, Kürt kültür kurumlarının sanat politikalarının Kürt sanatçıların faaliyetlerini ne yönde etkilediğini anlayabilmek amacıyla Kürt kültür ve sanat kurumlarında yöneticilik yapmış iki isimle de görüşme gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra görüşme gerçekleştirilen sanatçılardan dört tanesi aynı zamanda şehir tiyatrolarında ve özel tiyatrolarda kuruculuk ve yöneticilik yapmış kişiler arasından seçilmiştir.

Çalışma için ayrı bir medya taraması gerçekleştirilmemiş ancak basına yansıyan hak ihlali haberleri veri analizinde kullanılmıştır. Görüşmeler görüşmecilerin isteği doğrultusunda Türkçe ve/veya Kürtçe olarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan sanatçıların isteği üzerine görüşmecilerin ismi saklı tutulmuştur.

Yöntem ve Kuramsal Çerçeve

Kürt tiyatro sanatçıları ve müzisyenlerinin karşılaştıkları hak ihlalleri resmi kültür politikaları ve yasal düzenlemeler ile uluslararası sözleşmelerle korunan kültürel haklar temel alınarak analiz edilecektir.

Görüşmecilere sorulan sorular ana başlıkları ile şunlardır:

- ▶ Kürtçe sanat icrası önünde yasal engeller var mıdır? Varsa

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

nelerdir ve ne şekilde ortaya çıkmaktadır.

- ▶ Devlet yasal ve kurumsal olarak Kürtçe sanat icrasını destekleme yönünde nasıl bir tutum içindedir?
- ▶ AB Uyum sürecinde çıkarılan yasalar Kürtçe sanatın icrasını ne yönde etkilemiştir.
- ▶ Yasal düzenlemeler ile devletin kültür politikaları arasında bir uyum var mıdır? Söz konusu uyum ya da uyumsuzluk Kürt sanatçılarının uğradığı hak ihlallerini ne yönde etkilemektedir?
- ▶ Siyasal atmosfer ile hak ihlalleri arasında bir ilişki var mıdır?
- ▶ Sanatçılar en çok ne tür hak ihlalleriyle karşılaşmaktadırlar? İhlaller kimler tarafından ve ne şekilde yapılmaktadır?
- ▶ Hak ihlallerine karşı hukuki mücadele yolları açık mıdır?
- ▶ Kürt sanatçılarının yaşadığı hak ihlallerinin ortadan kaldırılması için iç hukukta ve uluslararası hukukta ne tür yasal düzenlemelere ihtiyaç bulunmaktadır?

Görüşmeler sonucunda dile getirilen hak ihlalleri belli başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Devletin farklı kurumlarının resmi ya da fiili “olağanüstü hal” uygulamalarıyla yasal hak kullanımında sürekli olarak “istisna hali”⁷ yaratan bir egemenlik biçimi uyguladığı görülmüştür. Kürtçe konuşan insanları gerçek hak özneleri olarak görmeyen bu egemenlik anlayışı, yasaları işlevsiz hale getirebilmekte ve adaletin gerçekleşmesini engelleyebilmektedir.⁸

Kürtçe sanat icrası önünde yasal bir engel olmadığı durumlarda bile fiili engellemelerin meydana gelmesi ve bunlara karşı yargı yoluna başvurulamaması ihlal ve ayrımcılığın daha derin bir siyasal ve kültürel norm olarak işlediğini göstermektedir. Okul, medya ve dini kurumlar gibi makbul düşünme ve duygulanma biçimlerini inşa eden kurumların Kürtçe kültürel ve sanatsal hak kullanımına karşı ne tür önyargılar oluşturduğu, hak ihlallerini ne yönde teşvik edip meşru hale getirdiği siyasal iktidar

⁷ İtalyan siyaset bilimcisi Giorgio Agamben tarafından güncelleştirilen kavramlardır. Giorgio Agamben İstisna Hali, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, 2020; Giorgio Agamben “Olağanüstü Hal”, Aykut Çelebi (Haz.) Şiddetin Eleştirisi Üzerine, Metis Yayınları, 2. Baskı, 2010.

⁸ Formel yasaların adaleti garanti edemeyeceği konusundaki değerlendirmede Fransız Düşünür Jacques Derrida'nın “Yasanın Gücü, Otoritenin Mistik Temeli” başlık çalışmasında dile getirdiği görüşlerden yararlanılmıştır. Jacques Derrida, “Yasanın Gücü, Otoritenin Mistik Temeli” Aykut Çelebi (Haz.) Şiddetin Eleştirisi Üzerine, Metis Yayınları, 2. Baskı, 2010.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

ve ideoloji arasındaki ilişkiyi inceleyen literatürden yararlanılarak analiz edilecektir.

Takip eden bölümlerde Kürtçe üzerindeki yasakların kaldırılma süreci Kürtçenin sanatsal faaliyetlerde kullanılmasına etkisi bağlamında analiz edilecektir. Ardından hangi alanlarda hak ihlallerinin yaşandığını tespit edebilmek amacıyla sosyal ve kültürel hakları korumaya yönelik uluslararası belgeler ve düzenlemelere bakılacaktır. Son bölümde de saha araştırmasından elde edilen veriler analiz edilecektir.

Çalışma için literatür taraması yapılırken Türkiye'nin 2013 yılında Avrupa Konseyine sunduğu *Cultural Policy in Turkey-National Report*⁹ [Türkiye'de Kültür Politikası-Ulusal Rapor] başlıklı rapor araştırma için kullanılmak istendi. Dışişleri Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı ortaklığında hazırlanan Türkiye'nin bu ilk kapsamlı Kültür Politikası raporuna her iki bakanlığın internet sayfasında erişim sağlanamadı. Rapora Türkiye'de kültür politikalarıyla ilgili yazılmış bir makalede verilen link üzerinden erişim sağlanabildi.¹⁰ AB üyelik sürecinde hayata geçirilmeye çalışılan değişikliklerin yer aldığı bu ilk kapsamlı raporu hazırlayan kurumların sitelerinde rapora yer verilmemesi dikkat çekici bir durumdu. Rapora karşı sergilenen resmi tutumu daha iyi anlayabilmek amacıyla Türkiye'de kültür politikalarıyla ilgili çalışmalar yürüten bir akademisyenle görüşme gerçekleştirildi. Kendisi, AB reform sürecinde devlet tarafından hazırlanan ancak bugün için erişim olanağı bile bulunmayan birçok *hayalet belge* olduğundan söz etti:

Aslında bu süreçte devlet tarafından hazırlanmış farklı kültür politikası belgeleri var. Mesela Ahmet Davutoğlu zamanında hazırlanmış Kültür Politikaları Belgesi var. Bütün paydaşların katılımıyla şehirlerde kültür politikaları raporları hazırlanmalı diyor. Yerel yönetimleri de paydaşlar arasında sayıyor. Nabi Avcı döneminde hazırlanan 3. Kültür Şurası Kültür

⁹ STEERING COMMITTEE FOR CULTURE, HERITAGE AND LANDSCAPE (CDCPP) CDCPP-Bu(2013)19, Strasbourg, 8 October 2013, 4th Meeting Of The Bureau Strasbourg, 16-17 October 2013; CULTURAL POLICY INTURKEYNATIONALREPORT <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806963fd>

¹⁰ Prof.Dr. Ömer Faruk Gençkaya&Erdem Ünal Demirci "Türkiye'de Kültür Politikasının Kurumsallaşma Sürecine Genel Bakış", Türk Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi /Journal of Turkish Social Sciences Research Ekim 2018 Cilt: 3 Sayı: 2. <http://tursbad.hku.edu.tr/tr/download/article-file/562682>

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

Politikaları belgesi var. Belgenin PDF'si mevcut ama Bakanlık ona da sahip çıkmıyor. Benzer şekilde Türkiye'nin 2008'den beri hazırlığını yaptığı Ulusal Kültür Raporu, 2013 yılında Avrupa Konseyine sunulmuştur. Ancak rapor Kültür Bakanlığının sitesinden kaldırılmış. 2010 İstanbul Avrupa [Kültür] Başkenti projesinin sitesine bugün için erişim imkanı bulunmuyor. Ortada hiçbirinin sirkülasyonda olmadığı, erişim imkânı bulunmayan böyle hayalet belgeler var. Devlet şu anda bu raporlara sahip çıkmıyor. Çünkü bugün yargıladığı faaliyetleri bu raporlarda kendi vizyon ve hedefleri arasına koymuş.

Bu çalışmada İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) tarafından 2011-2019 yılları arasında çoğulcu bir sanat politikası, eğitim ve yerel yönetimlerin kültürel planlamadaki rolüne dair güncel sorunlara ilişkin hazırlanan bir dizi rapor da¹¹ mercek altına alınmıştır. İKSV raporlarında UNESCO belgeleri ve diğer uluslararası belgeler ve demokratik değerler referans kabul edilerek eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet ve ırk konularında ötekine ilişkin bakışı nasıl olumsuz etkilediğine dair Amerika'da yaşayan Siyahlar ve Kızılderililer üzerinden örnekler verilir.¹² Ancak Raporların hiçbir yerinde Kürtlerden ve diğer azınlıklardan söz edilmemiş, Türkiye'de sanat eğitiminin tekçi ve dışlayıcı karakterine değinilmemiştir.

Türkiye'de Kültür Sanat Politikaları ve Kürtçe Sanatın Kısa Serüveni

Osmanlı modernleşme siyaseti, merkezi bir devlet kurmayı amaçlayan bir çerçevede yürütülmüştür. 19. yüzyılın ilk yarısında devletin resmî belgelerinde geçtiği şekliyle Kürdistan'ın fethi tamamlanarak Kürt Emirlikleri ortadan kaldırılmış, Kürdistan Eyaleti idari bir birim olarak tesis edilip imparatorluğun bir parçası haline getirilmiş ve okul başta olmak üzere bir çok modern devlet kurumu Osmanlı Kürdistan'ında inşa edilmiştir. 1824 yılında Sultan II. Mahmut zamanında ilköğretim bütün imparatorlukta zorunlu kılınmış ve Türkçe eğitim dili olarak belirlenmiştir. İlk Anayasa

¹¹ İstanbul'da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler 2011; Türkiye'de Sanat Eğitimi (Yeniden) Düşünmek, Aralık 2014; Yerel Yönetimler İçin Kültürel Planlama, 2016; Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek, Temmuz 2018. Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyüme, Ekim 2019.

¹² A.g.e., 28-29.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

olarak kabul edilen 1876 tarihli Kanuni Esasi de ilköğretimde eğitimin Türkçe olmasını hükme bağlamıştır. Eğitim dilinin Türkçeleştirilmesinin yanı sıra ders kitaplarının içeriği de Türklüğü ve Müslümanlığı merkeze alan bir anlayışla hazırlanmıştır.

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyetin görelî özgürlük ortamında kurulan Kürt kulüpleri ve dernekleri Kürt dili ve kültürü ile ilgili çalışmalar yürütmüşlerdir. Bu dönemde Kürtçe gazete, dergi ve kitap yayını alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

20. yüzyılın başında modern Ortadoğu’da ulus devletler şekillenirken Kürtler uluslararası düzenlemelerle İran, Irak, Suriye ve Türkiye’de siyasal bir statüden yoksun bırakıldılar. Ciddi bir Kürt nüfusu da Sovyetler Birliği sınırları içinde kaldı. Söz konusu siyasal bölünme ve statüsüzlük Kürt dili ve sanatının gelişimi üzerinde yıkıcı bir etkiye sahip olurken Kürt sanatçıları arasında art zamanlı ve eş zamanlı deneyim paylaşımı ve gelenek aktarımını da neredeyse imkânsız hale getirdi.

Cumhuriyetin kuruluşundan 1990’ların başına kadar Kürtçe yasaklı bir dil olarak kaldığı için Kürtçe yapılan tiyatro, müzik, sinema ve edebiyat da yasaklı kapsamına alınmıştır. Uygulanan politikalar sadece yasaklamalarla sınırlı kalmamıştır. Takip edilen ulusal kültür ve sanat politikası ile Kürtlere, Ermenilere, Rumlara, Araplara, Lazlara, Gürcülere ve Çerkezlere ait şarkı, masal, oyun ve halk hikayeleri vb. kültürel değerleri Türkçeleştirilmek suretiyle Türk Halk Müziği, Türk Sanat Musikisi ve Türk Halk Edebiyatı başlığı altında kaydedilmiştir. Türk Ocaklarından Halkevlerine bir çok kurum kültürel Türkleştirmenin bir aracı olarak hizmet etmişlerdir.¹³ Türkçe dışında konuşan toplumsal grupların dilsel haklarını garanti altına alan Lozan Anlaşmasının 39. Maddesine¹⁴ rağmen yeni rejimin önderleri Anlaşmada taahhüt ettikleri yükümlülükleri hiçe sayarak dil yasağını ulusal kültür inşasının bir parçası olarak uygulamışlardır.¹⁵ Bu durum farklı halklar için anadilini kullanmayı suç haline getirmekle

¹³ Laz ve Kürt sanatçılar örneğinde görüleceği üzere Türkçeleştirilen şarkılarını aksanlı bir Türkçeyle okuyarak Karadenizli ve Doğulu sanatçı gibi etnik kimliklerini yok sayan bir tarzda isimlendirilmişlerdir.

¹⁴ Herhangi bir Türk uyruğunun gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.

¹⁵ Çağla Kubilay, “Türkiye’de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması” İletişim Araştırmaları, 2005, sf. 66.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

kalmamış aynı zamanda ülkenin birlik ve bütünlüğüne yönelik politik bir eylem olarak değerlendirilmesi sonucunu doğurmuştur.

Kürtlüğe dair bütün ifade biçimlerini yasaklayan ve Türklüğü hâkim kılmaya çalışan ulusal kültür politikası 1960'lı yılların başında Kürtlere kamusal görünürlük kazandıracak birtakım gelişmeler karşısında krize girdi. 1950'li yıllarda çok partili parlamenter sisteme geçişle birlikte Kürtler ve yaşadıkları sorunlar “Doğu” ve “Doğulu” gibi isimlendirmelerle de olsa Türkiye siyasal hayatında dillendirilmeye başlandı. Türkiye’de bunlar yaşanırken 1961 yılında Kürtlerin Irak’ta elde ettiği özerklik Türkiye’de yaşayan Kürtler üzerinde sınır ötesi bir etki yarattı. Irak’ta yayınlanan Kürtçe yayınlar kaçak yollarla Türkiye sokulurken müzik başta olmak üzere kültürel ve sanatsal üretimler de farklı yollardan Türkiye’de yaşayan Kürtlere ulaşma imkânı buldu.

Türkiye’de 1960’lı ve 70’li yıllar boyunca güç kazanan Kürt siyasal hareketlerine karşı devletin tepkisi Kürt parti ve derneklerinin kapatılması şeklinde olurken kültürel faaliyet yürüten dernekler de kapatılıp müzisyen, edebiyatçılar başta olmak üzere Kürt kültürüyle ilgili faaliyet yürüten kesimler ya hapse atıldılar ya da ülke dışına çıkmak zorunda kaldılar.

Yine 1960’lı yıllarda, sömürge halklar tarafından verilen ulusal kurtuluş hareketlerinin kazandığı yaygınlık ile Avrupa’da esen demokratikleşme rüzgârı etkisini Ortadoğu’da da göstermeye başladı ve sınırlı saatlerde de olsa Erivan Radyosu, Bağdat Radyosu ve Tahran Radyosu Kürtçe yayın yapmaya başladı. Özellikle Bağdat ve Erivan Radyoları Türkiye, İran ve Irak’ın Kürt bölgelerinden birçok sanatçının oralara giderek eserlerini okuduğu ve buralardaki plak şirketleriyle albüm yaptığı bir mecra oluşturdu. Bu radyolar bir yandan Kürt sanatçılar için bir okul işlevi görürken öte yandan radyo yayınlarının sınır ötesi erişim özelliği nedeniyle resmi sınırların kesintiye uğrattığı gelenek aktarımını mümkün hale getiriyordu.

Türkiye’de 12 Eylül 1980 darbesinden sonra gerçekleştirilen düzenlemeler devletin asimilasyon politikalarında yeni bir aşamayı temsil eder. İlk kez bu dönemde Türkçe dışındaki anadiller kanun yoluyla doğrudan yasaklanmış, dil üzerindeki yasaklamalar özellikle ayrılıkçı terörle ilişkilendirilerek sürdürülmüştür.¹⁶ 1983 yılında askeri yönetim tarafından yürürlüğe sokulan 2932 sayılı “Türkçe’den Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun” devletin Kürtçe konusundaki kaygılarını bütün boyut-

¹⁶ Ag.e., 71.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

larıyla yansıtabilecek bir niteliğe sahiptir.

Yasanın birinci maddesi bu yasanın “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünün, milli egemenliğin, cumhuriyetin, milli güvenliğinin, kamu düzeninin korunması amacıyla düşüncelerin açıklanması ve yayılmasında yasaklanan dillere ilişkin esas ve usulleri” düzenlediğini belirtmiştir. Yasanın ikinci maddesi uyarınca “Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki herhangi bir dille düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması” yasaklanmıştır hükmünü getirmiştir. Böylece Türkiye’de Türkçe dışındaki anadilleri konuşmak, bu dillerde sanatsal üretim yapmak ve bunları yaymak resmi olarak yasaklanmıştır. Yasanın üçüncü maddesi ise doğrudan “Türk vatandaşlarının anadili Türkçe’dir” demektedir. Türkçe’den başka dillerin anadili olarak kullanılmasına ve yayılmasına yönelik her türlü faaliyette bulunulması, toplantı ve gösteri yürüyüşlerinde Türkçe’den başka dille yazılmış afiş, pankart, döviz, levha ve benzerlerinin taşınması, plak, ses ve görüntü bantları ve diğer anlatım araç ve gereçleriyle yayım yapılması yasaktır. Yasaya aykırı davranma durumunda ağır hapis ve para cezaları öngörülmüştür¹⁷ denilerek kapsamlı bir yasak getirilmiştir. Baskın Oran ikinci maddenin yazımında kullanılan tanıma dikkat çeker. Oran’a göre “Birinci resmi dil” denerek Irak’ın ikinci resmi dilinin Kürtçe olduğu dikkate alınmış, “Türk devleti tarafından ‘tanınmış’lık ölçütü ile de ileride kurulabilecek bir Kürt Devletinin dilini tanıma olasılığı bertaraf edilmiştir.¹⁸ Türkiye’nin Kürtçe’nin kullanımına dair sınır ötesi kaygıları Irak’la sınırlı değildi. 1957 yılında Kahire radyosunda Kürtçe yayım yapılmaya başlanınca Türkiye’nin, büyükelçisi aracılığıyla rahatsızlığını Cemal Abdül Nasır’a bildirmesi buna örnektir.

Kürtçe konuşmanın ve sanat icra etmenin bir suç eylemi olarak tanımlanmasının en yıkıcı etkilerinden biri nesiller arası dil aktarımında ortaya çıkmıştır. Birçok aile, “suça bulaşmalarını” engellemek ve temiz bir sicille iyi bir eğitim ve iş olanaklarına sahip olmalarını sağlamak kaygısıyla çocuklarına Kürtçe öğretmekten çekinmiş, Kürtçe sanat yapma isteklerine karşı çıkmıştır. İlerleyen bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere görüşme gerçekleştirilen sanatçılardan ailesi de sanatla uğraşmış olan birkaç kişi dışında, geri kalanları aileleri ve sosyal çevreleri tarafından

¹⁷ A.g.e., 72.

¹⁸ Oran, tarihsiz 14-15’ten aktaran Kubilay, op.cit. 73.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

sanatsal faaliyet için teşvik edilmediklerini ifade etmişlerdir.

Tüm bunlara ek olarak anadilini kullanmanın doğal bir hak değil politik bir eylem olarak değerlendirilmesi başta Kürtçe olmak üzere Türkçe dışındaki dillerdeki faaliyetlerin yasal merciler tarafından sıkı bir içerik denetimine tabi tutulması sonucunu doğurmuş böylelikle bu dillerde ifade özgürlüğü ve sanatsal üretim çok daha büyük bir baskı altına alınmıştır.

Kürtçe Üzerindeki Yasakların Kalkması

25 Ocak 1991 tarihinde Bakanlar Kurulunun aldığı bir kararla Kürtçe kısmı bir serbestlik tanınarak konuşma ve şarkı söyleme üzerindeki yasak kaldırılana kadar Kürtçe müzikal ve sanatsal birikim yasal zemindekendini yeniden üretme ve sonraki nesillere aktarma olanağı bulamadı. 1991 yılında Kürt diline tanınan sınırlı serbestlik sonrasında, uydu üzerinden yayın yapan TV kanalları (Med TV, Kurdistan TV ve Kurdsat) ve artık yasal hale gelen Kürtçe kaset ve plaklar Kürt müziği alanındaki birikimin aktarılmasına olanak sundu. Kürt tiyatrosu biraz daha yavaş bir şekilde de olsa bu sınırlı serbestlikten ve sınır ötesi etkileşimden yararlanarak faaliyetlerini icra etti. 1991 yılında Mezopotamya Kültür Merkezinin (MKM) kurulmasıyla birlikte müzik, tiyatro ve sinema başta olmak üzere sanatın farklı alanlarında çalışmalar bir kurum çatısı altında yürütülmeye başlandı. MKM’de bir yandan sanat eğitimi verilirken diğer yandan on yıllardır yağmalanan Kürt sanatına ilişkin arşiv çalışmaları yürütmeyi amaçlayan kurumsal bir politika benimsendi. 1992 yılında İstanbul Kürt Enstitüsü kuruldu ve Kürt kültürü ve sanatı üzerine araştırmalar ve arşiv çalışmaları gerçekleştirilmeye başlandı.

Kürtçe yasağını kaldıran düzenlemeler Kürtçe yayın serbestisi ile ilgili açık hükümler içermiyordu ve pozitif anlamda Kürtçenin yaşatıp gelişimini sağlayacak düzenlemelere de yer vermiyordu. Söz konusu düzenlemeler 2002 yılında AB üyelik sürecinde yürürlüğe konulan uyum paketleriyle gerçekleştirilmiştir.

2002 yılında çıkarılan 3. AB Uyum Paketi’nde, resmi dil olan Türkçe’nin yanında vatandaşların günlük hayatlarında geleneksel olarak kullandıkları farklı dil ve lehçelerde de yayın yapılabilmesi mümkün hale getirildi. 2004 ile 2009 yılları arasında gerçekleştirilen bir dizi düzenlemeyle sadece Kürtçe yayın yapan resmi bir TV kanalı kuruldu. Ayrıca üniversitelerde farklı dil ve lehçelerle ilgili akademik araştırmalar yapılabilmesi için

ME Dİ DİL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

enstitü kurulması ve ortaokullarda seçmeli ders¹⁹ konulabilmesinin önü açıldı. Bu çerçevede ilki 2009 yılında Mardin Artuklu Üniversitesi bünyesinde olmak üzere Türkiye’de Yaşayan Diller Enstitüsü (TYDE) adıyla bir enstitü açıldı. Bu enstitüye bağlı olarak Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı kurularak Kürtçe lisansüstü eğitim mümkün hale geldi. Daha sonra Diyarbakır, Bingöl, Muş ve Van’da bulunan üniversitelerde Kürtçe lisans ve yüksek lisans çalışmaları yürütmeyi mümkün kılacak enstitü, bölüm veya anabilim dalları kuruldu.²⁰ Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından *Mem û Zîn* gibi Klasik Kürt edebiyatının bazı örnekleri yayınlandı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı Sinema Destekleme Kurulu’nca ilk kez yoğun Kürtçe diyalogların geçtiği, “İki Dil Bir Bavul” isimli filme maddi destek sağlandı. 2012 yılından itibaren ilköğretim 5, 6, 7, ve 8. sınıflarda okuyan öğrenciler kademeli olarak Talim ve Terbiye Kurulu’nca gönderilen müfredat doğrultusunda haftada 2 Kürtçe dersi tercih etme imkânı buldu.²¹ Üniversitelerde akademik çalışmalar için, ortaokullarda ise seçmeli ders olarak Kürtçe’nin varlığı, yüzyıla yakın bir yok sayma ve yasaklama politikasından sonra, Kürtçe’nin prestijini arttırmış ve kamusal alanda görünürlüğünü arttırmıştır. Bu durum başta edebiyat, müzik ve tiyatro alanlarında olmak üzere Kürtçe’nin sanatsal üretim dili olarak kabulünü de yaygınlaştırmıştır.

Bu gelişmelerin yanı sıra 1999 yılı yerel seçimlerinde başta Diyarbakır, Batman, Mardin olmak üzere pek çok ilde merkezine Kürt temsilini alan HADEP’in kazanması Kürtçenin kamusal kullanım ve görünürlüğüne katkı sundu. Belediyeler bünyesindeki Kültür Müdürlükleri Kürtçe edebiyat ve sanat çalışmalarına yer vermeye başladı. Belediyelerin bünyesinde tiyatro birimleri ve konservatuvarlar kuruldu. Festivaller ve edebiyat etkinlikleri aracılığıyla Kürt yazar ve sanatçıları eserlerini dinleyici ve okuyucu kitlesiyle paylaşma imkânı buldular.

AKP yönetiminin “Çözüm Süreci” olarak adlandırdığı ve pek çok kesimce de desteklenen sürecin sona ermesi ve 15 Temmuz 2016 yılındaki darbe girişimi yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Belediyelere kayyum ata-

¹⁹ Dersin tam adı: “Yaşayan diller ve lehçeler seçmeli dersi”dir.

²⁰ Şehmus Kurt. Türkiye’de Kürtçe Öğretim Deneyiminin İncelenmesi (1968-2018). Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kürt Dili ve Kültürü Anabilim Dalı, 2020.

²¹ Kürtçenin önündeki engeller bir bir kaldırılıyor, <https://www.haber7.com/guncel/haber/1130318-kurtcenin-onundeki-engeller-bir-bir-kaldiriliyor>, Erişim tarihi 21.02.2014.; Bu derslerin geniş bir incelemesi için bkz. Kurt, a.g.e.

ME Dİ DİL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

nırken birçok özel radyo ve televizyon kanalı kapatıldı. Lisans ve Yüksek lisans düzeyinde Kürtçe eğitim veren enstitü ve bölümler kapatılmasa bile kadro desteğinden yoksun bırakılarak adeta işlevsiz hale getirildiler. İlköğretim müfredatına konulan 2 saatlik Kürtçe seçmeli ders Milli Eğitim tarafından yeterli Kürtçe öğretmen ataması yapılmadığı için pek çok okulda talep olmasına rağmen, fiilen gerçekleştirilemedi. Kürtçe konuşmak, yazmak, şarkı söylemek, film çekmek, tiyatro oyunları sergilemek yeniden yasaklanmadı ancak icra edilmeleri önünde ciddi pratik engeller çıkarıldı. Bunun yanı sıra Kürtçe sanata sunulmaya başlanan çok sınırlı devlet desteği de tamamen geri çekildi.

Hak İzleme Çalışmasının Dayandığı Temel Uluslararası Standartlar ve İlgili Maddeleri

Rapor hazırlanırken *Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi*, *Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*, *Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (IAOKS)*, *UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*, *UNESCO Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı*; *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* temel alınmıştır.

Birleşmiş Milletler Ekonomik Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi

1976 tarihli sözleşmeye Türkiye 2003 tarihinde taraf olmuştur. Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin Başlangıç kısmında insanın doğuştan sahip olduğu temel insan haklarının kullanımı ile özgürlük, barış ve adaletin tesisi arasında doğrudan bir ilişki kurulur. Korkudan ve yoksulluktan kurtulma özgürlüğünü elde eden özgür insan idealinin, kişisel ve siyasal haklarla birlikte *ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını da kullanılabildiği şartların yaratılması halinde gerçekleştirilebileceği* kabul edilir.

Sözleşmenin 1. Maddesi 'Halkların kendi kaderini tayin hakkına sahip olduğunu' belirtir. Bu hak vasıtasıyla halkların kendi siyasal statülerini serbestçe tayin edebileceği ve ekonomik, sosyal ve siyasal gelişmelerini serbestçe sürdürebileceği ifade edilir. 2. madde de taraf devletlerin Sözleşmede beyan edilen hakların ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal veya di-

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

ğer bir fikir, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi herhangi bir statüye göre ayrımcılık yapılmaksızın kullanılmasını güvence altına almayı taahhüt edecekleri belirtilir. 13. Maddede eğitim hakkını, 14. madde zorunlu ilköğretimi sağlama yükümlülüğünü, 15. madde kültürel yaşama katılma hakkını düzenler.

13. maddede, *herkesin özgürlükçü topluma etkili bir biçimde katılmasını sağlayacak, bütün uluslar ile bütün ırksal, etnik ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu geliştirecek ve Birleşmiş Milletlerin barışın korunması için yaptığı faaliyetlerini ilerletecek bir eğitim verilmesi konusunda anlaşmalarını* ifade edilir.

Bu madde ışığında eğitimin tek bir dilde ve tek bir mezhebi temel alarak verildiği bir müfredatın ırksal, etnik, dinsel gruplar arasında hoşgörü ve dostluğu geliştiremeyeceği açıktır. Bu nedenle Sözleşmeyi güncelleme üzere alınan sonraki kararlarda eğitimin çoğulcu bir kültür yapısı yaratmaya uygun bir şekilde düzenlenmesi gerekliliğine özel bir vurgu yapıldığı görülmektedir.

Devletlerin düzenlemelerin lafzını manipüle ederek Sözleşmenin ruhuna aykırı davranmasını engellemeye yönelik bir dizi ek belge ve protokol hazırlanmıştır.²² Nisan 1994 tarihli *UNCCPR Belgesi* bir *topluluğun yasal olarak azınlık statüsüne sahip olmadığı durumlarda bile nesnel olarak azınlık olma şartlarını haiz olduğunda azınlık olmaktan kaynaklı bütün hakları kullanmaya ehil olduğunu* belirtir. Kasım 1994'te düzenlenen *UN International Covenant on Civil and Political Rights* başlıklı belgede de azınlık haklarından tam ve eksiksiz yararlanma özgürlüğüne vurgu yapılır. 2009 tarihli *UN Committee on Economic, Social and*

²² United Nations International Covenant on Civil and General Political Rights, 26 April 1994; United Nations International Covenant on Civil and Political Rights (UNCPP_1) November 1994; United Nations Economic and Social Council, 2 July 2009: Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Forty-second session 4-22 May 2009, General Comment No 20: Non-discrimination in economic, social, and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights); United Nations Economic and Social Council, 21 December 2009: Committee on Economic, Social and Cultural Rights, forty-third session 2-20 November 2009: General Comment No 21: Right of everyone to take part in cultural life (art. 15, para. 1 (a), of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights). United Nations General Assembly Human Rights Council Forty-fourth Session, 15 June-3 July 2020, Agenda item 3: Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social, and cultural rights, including the right to development: Research Report on Artistic Freedom of Expression; Language Rights of Minorities: A Practical Guide for Implementation, United Nations Special Rapporteur on Minority Issues, 2017.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

Cultural Rights Forty-second Session başlıklı belgede *her türlü ayrımcılık* yasaklanır. Belgenin dille ilgili 21. Maddesi “dil engelinin Sözleşmenin 15. Maddesinde garanti altına alınan kültürel hayata katılım hakkı gibi birçok hakkı kullanmaktan mahrum bırakacağı” belirtilmektedir. Aynı şekilde 23. Maddede “politik ve diğer görüşlerin ayrımcı bir muameleye zemin teşkil etmemesi gerektiği” belirtilmektedir.

Veri analizi kısmında da ele alınacağı üzere Kürt sanatçılarının yaşadıkları temel zorluklardan bir tanesi sanatlarını icra ederken maruz kaldıkları kısıtlama ve yasaklamaların kullandıkları dilden değil dilin politik mesajından kaynaklandığı suçlamasıyla karşı karşıya kalmalarıdır. Söz konusu yaklaşım, Kürt sanatçıların sanatsal üretimlerinin içeriğinde ciddi anlamda oto sansür uygulamalarına neden olmaktadır. Bununla ilgili bir diğer ihlal alanı ise Kürtçenin kullanımını doğal bir hakkın kullanımı değil kendi başına tercihe dayalı politik bir eylem olarak görmekten kaynaklı olarak dilin içeriğinin sürekli olarak politik denetime tabi tutulmasıdır.

Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi Kültürel hakların korunması ve geliştirilmesine yönelik önemli imalara sahiptirler. İlk olarak, Kültürel hakların kullanılması ve geliştirilmesi için yasal bir düzenleme zaruri görmüş ve bu zaruriyet ilk sıraya koyarak iktidarların kültürel hakların kullanımını keyfi olarak sınırlandırma ihtimaline karşı önlem almıştır. İkinci olarak, kültürel hakların kullanımını ekonomik ve sosyal hakların kullanımıyla ilişkilendirilmiştir. Sosyal ve ekonomik haklardan mahrum bırakılmış olmak ya da bu alanlarda gerektiği gibi desteklenmemiş olmak kültürel hakların kullanılmasını engelleyen bir unsur olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye, Sözleşme'nin 13. maddesinin 3 .ve 4. paragraflarının, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 3., 14. ve 42. maddelerindeki hükümler çerçevesinde uygulanacağına ilişkin bir adet çekince konulmuştur. Sözleşme'nin çekince konulan paragrafları velilerin çocuklarına kendi inançlarına uygun dinsel ve ahlaki eğitim verme serbestisine ve eğitim kurumları kurma özgürlüklerine ilişkindir.

Kürt sanatçıların karşı karşıya kaldıkları hak ihlalleri araştırılırken güncellenmiş belgelerde dile getirilen özgürlükçü yorumlar temel alınacaktır. Komite tarafından hazırlanan belgelerde, Türkiye Sözleşmeyi imzalarken Komitenin yetkilerini kabul ettiği için Sözleşmenin parçası olan Komite kararlarını ve yorumlarını da kabul edeceğini taahhüt etmiştir. Avrupa

Konseyinin de dil hakları ile ilgili belgesi vardır. Türkiye bu belgeyi henüz imzalamamıştır. Bununla birlikte söz konusu belgede dile getirilen haklar temel insan hakkı olarak kabul edildiği için Türkiye burada dile getirilen hakları uygulamakla yükümlüdür diyebiliriz. Buna ek olarak, devletlerin sözleşmelere taraf olmaması ya da çekinceler koyması “ayrımcılık yasağına” aykırı olamaz. *Ayrımcılık yasağı* temel bir haktır. Türkiye uluslararası belgeleri imzalayarak ayrımcılık yapmayacağını taahhüt etmiş olduğundan bunlarla bağlı olmadığını iddia edemez.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşme

Sözleşmenin 2. Maddesinin 1. Fıkrasında,

Bu Sözleşmeye Taraf her Devlet kendi ülkesinde yaşayan ve yetkisi altında bulunan bütün bireylere ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ya da başka fikir, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum ya da başka bir statü bakımından hiçbir ayırım gözetmeksizin bu Sözleşmede tanınan hakları sağlamak ve bu haklara saygı göstermekle yükümlüdür düzenlemesi ile ayrımcılık kesin bir dille yasaklanmıştır.

Madde gereği Sözleşmeye taraf olan devletler iç hukuklarını söz konusu hakların uygulanmasını sağlayacak yönde uyumlaştırmalıdır.

Sözleşmenin 4.²³ ve 5.²⁴. Maddelerinin 1. Fıkralarında olağanüstü hal durumlarında bile ihlal edilemeyecek temel haklar tanımlanır ve hak kullanımına getirilecek sınırlamaların ayrımcılık içermemesi şartı getirilir.

26. maddede bir kez daha herkesin yasalar önünde eşit olduğu ve hiçbir ayırım gözetilmeksizin yasalarca eşit derecede korunması gerektiği vurgulanır.²⁵

²³ Ulusun hayatını tehdit eden ve varlığı resmen ilan edilmiş olan olağanüstü bir durumun ortaya çıkması halinde, bu Sözleşmeye Taraf Devletler, uluslararası hukuktan kaynaklanan diğer yükümlülüklerine aykırı olmamak ve ırk, renk, cinsiyet, dil, din ya da toplumsal kökene dayalı bir ayrımcılık içermemesi kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde olmak üzere, bu Sözleşme'den doğan yükümlülüklerinden ayrılan tedbirler alabilirler.

²⁴ Bu Sözleşmedeki hiçbir hüküm, herhangi bir Devlete, gruba ya da kişiye, bu Sözleşmede tanınan hak ve özgürlüklerin herhangi birinin ortadan kaldırılmasına ya da bu Sözleşmede öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmasına yönelik herhangi bir faaliyete girişme ya da bu yönde bir harekette bulunma hakkını sağlar biçimde yorumlanamaz.

²⁵ Kürtçe şarkı söylediği ya da basına da yansıyan bazı durumlarda görüleceği üzere sadece Kürtçe konuştuğu için şiddete maruz kalan ya da yaşam hakkı elinden alınan insanlarla ilgili etkin yargılama süreçleri işletilmemektedir. Bu yargısal pratikler söz konusu gruba karşı şiddet kullanma ihtimalini artırır.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

Sözleşmenin 27. Maddesinde,

Etnik, dinsel ya da dil azınlıklarının bulunduğu devletlerde, bu azınlıklara mensup olan kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleri ile, kendi kültürlerinden yararlanma, kendi dinlerine inanma ve bu dine göre ibadet etme, ya da kendi dillerini kullanma hakkından yoksun bırakılmayacaklardır denilmektedir.

Türkiye bu Sözleşme'ye 23 Eylül 2003'te taraf olmuştur. Ancak Sözleşme bakımından üç beyan ve bir çekincesi bulunmaktadır. Çekince:

*Türkiye Cumhuriyeti, Sözleşme'nin 27. maddesini, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ve Ek'lerinin ilgili hükümlerine ve usullerine göre uygulama hakkını saklı tutar.*²⁶

Söz konusu çekinceler ayrımcılık yasağına aykırı olduğu ve Sözleşmenin ruhunu sakatlayacağı gerekçesi ile eleştirilmiştir.²⁷ Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi, 2011 yılında yayınladığı sonuç gözlemleri metninde Türkiye'nin MSHS'ne koyduğu çekincenin *Kürtler ve Romanlar gibi çeşitli azınlık grupların ayrımcılığa maruz kalmasına ve haklarının kısıtlanmasına yol açtığını, bu nedenle kendi kültürlerini gerçekleştirmelerinin ve dillerini kullanmalarının olumsuz etkilendiğini belirtmiştir.* Her taraf devletin etnik, dinsel veya dilsel tüm azınlık gruplarının ayrımcılığa karşı etkin biçimde korunmasını ve haklarından yararlanmasını sağlama yükümlülüğü altında olduğunu belirten Komite, bunun yerine getirilebilmesi için Türkiye'nin 27. maddeye koyduğu çekinceyi kaldırması yönünde görüş bildirmiştir. Komite aynı zamanda Türkiye'nin koyduğu coğrafi kısıtlamaya da değinerek, devletin yargı yetkisine giren tüm kişiler bakımından hakların güvence altına alınması gerektiğine dikkat çekmiştir.²⁸

Türkiye 2011 yılında kendisine sunulan özellikle Kürtler ve diğer azınlıklarla ilgili tavsiyeleri reddetmiştir.²⁹ Komite, Kürtlerin ve diğer azınlıkların haklarının tam anlamıyla tanınması için, MSHS Madde 27'ye koyulan çekincenin kaldırılmasını da içerecek biçimde, reformların gerçekleştirilmesi önerilmiştir. İnsan Hakları Komitesi, Ekim 2012'de, özellikle Kürt-

²⁶ Zeynep Elibol, Türkiye'nin Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerine Koyduğu Çekinceler, İnsan Hakları Ortak Platformu [iHOP], 2015, sf. 8.

²⁷ A.g.e., sf. 8-9.

²⁸ A.g.e., sf. 15.

²⁹ A.g.e., sf. 24-25.

leri ve Romanları içerecek biçimde, azınlıkların maruz kaldığı ayrımcılıktan, kültürlerini hayata geçirmelerinin ve dillerini kullanmalarının olumsuz etkilenmesinden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Dolayısıyla, söz konusu çekincelerin kaldırılmasının yanı sıra, etkili bir ayrımcılık karşıtı mekanizmanın kurulması, nefret söylemi ve suçları, eğitim ve mülkiyet hakkına erişim gibi konularda hukuki düzenlemeler yapılması gibi gereksinimler bulunduğunu belirtmiştir.³⁰

Her Biçimiyle Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi (IAOKS)

Türkiye 1972 yılında imzaladığı Sözleşmeye 16 Eylül 2002’de TBMM’de onaylayarak taraf olmuştur. Sözleşmenin 1. Maddesinde,

“İrk ayrımcılığı” terimi, siyasî, ekonomik, sosyal, kültürel veya toplumsal yaşamın herhangi bir alanında, insan hakları ve temel özgürlüklerin tanınmasını, uygulanmasını, bu hak ve özgürlüklerden yararlanılmasını ortadan kaldırmak veya zayıflatmak amacıyla ya da etkisine yönelik, ırk, renk, soy ya da ulusal veya etnik kökene dayalı her türlü ayırım, dışlama, kısıtlama ya da tercih anlamındadır denilmektedir.

Sözleşmenin 22. Maddesinde,

İki ya da daha fazla Taraf Devlet arasında bu Sözleşme’nin yorumlanmasını ya da uygulanmasını ilgilendiren ve bu görüşmeler ya da Sözleşme’de açıkça belirtilen yöntemler yoluyla çözümlenemeyen herhangi bir uyuşmazlık, taraflar bir diğer çözüm yolunda uzlaşamazlarsa, uyuşmazlığa Taraf Devletlerden birinin talebiyle, uyuşmazlık karar alınmasını teminen Uluslararası Adalet Divanı’na intikal ettirilir, denilmektedir

Türkiye Sözleşmenin 22. Maddesine çekince koyarak kendini bu maddeyle bağlı saymadığını belirtmiştir ve Türkiye Cumhuriyeti’nin taraf olduğu bir uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı’na intikal ettirilebilmesinden önce her durumda Türkiye Cumhuriyeti’nin açık muvafakatinin sağlanması gerektiği³¹ şartını getirmiştir.

Irksal Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Komitesi, 2009 yılında yayınladığı sonuç gözlemleri metninde, Türkiye’nin çekince ve beyanlarının tüm Sözleşmenin uygulanmasına hanel getirebileceği uyarısını yapmış,

³⁰ Sf. 26

³¹ A.g.e., sf. 7.

çekincenin yanı sıra sözleşme uygulamasına getirilen coğrafi kısıtlama-
nın da kaldırılması gerektiğini belirtmiş ve bir sene içinde Türkiye’den
bu konuda kendisini bilgilendirmesini talep etmiştir. Türkiye hala bu yü-
kümlülüğünü yerine getirmemiştir.³²

BM, BM Şartı, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi evrensel bel-
geler ışığında Türkiye’nin İnsan Hakları uygulamalarını izleyen Evrensel
Periyodik İnceleme Raporunda Türkiye’ye 167 tavsiyede bulunulmuştur.
Sıralanan 167 tavsiyeden 26 tanesi tamamen yerine getirilmiş, 41 tanesi
kısmen uygulanmış, 81 tanesi ise hiç uygulanmamıştır. Hiç uygulanma-
yan tavsiyelerin ilgili olduğu alanlar şöyledir: Kadın hakları, terörle müca-
dele, çocuk hakları, zorla kaybedilmeler, ırk ayrımcılığı, adalet, düşünce
ve ifade özgürlüğü, işkence veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele,
azınlıklar, insan hakları eğitimi, din ve inanç özgürlüğü, cinsel yönelim ve
cinsel kimlik, toplantı ve dernek kurma özgürlüğü, sığınmacılar, mülteci-
ler, basın özgürlüğü, insan hakları savunucuları, sivil toplum, uluslararası
insancıl hukuk, devlet ajanları tarafından gerçekleştirilen insan hakları
ihlalleri, cezadan muafiyet, engellilik, tutukluluk koşulları, insan ticare-
ti.³³

Türkiye’nin Sözleşmelere çekince koyduğu maddeler ve hiç uygulama-
dığı tavsiyeler Kürt sanatçıların karşılaştıkları hak ihlallerinin nedenlerin-
den birini oluşturmaktadır.

UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi

2005 tarihli sözleşmeye Türkiye 2018 tarihinde yılında taraf olmuştur.
Sözleşmenin 1. Maddesi, kültürel ifadelerin çeşitliliğini koruma ve gelişt-
tirmeyi temel amaç olarak belirlerken 2. Maddesi azınlıklara mensup ki-
şilerin ve yerli halkların kültürleri de dâhil bütün kültürlerle eşit itibar ve
saygı gösterilmesi gerektiğini temel bir ilke olarak ortaya koyar ve devlet-
lerden kültürler arası etkileşimi ve diyalogu destekleyecek tutum içinde
olmalarını tavsiye eder.

UNESCO Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı

UNESCO’nun 1980 tarihli Belgrad Toplantısında kabul edilen tavsi-

³² A.g.e., sf. 15.

³³ A.g.e., 27.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

ye kararında ‘Sanatçı’, yaratan veya yaratıcı ifadeyi sunan ya da sanat eserlerini yeniden yorumlayan, sanatsal yaratıcılığını hayatının gerekli bir parçası olarak gören ve bu şekilde sanat ve kültürün gelişimine katkı sağlayan, iş yeri veya derneğe herhangi bir ilişkiyle bağlı olsun veya olmasın sanatçı olarak tanımlanan veya tanımlanmayı isteyen herhangi bir kişi olarak tanımlanırken; ‘Statü’ kelimesinin, bir yandan yukarıda belirtildiği gibi bir toplum içerisinde, sanatçıların rol almak için talep gördükleri kısma/yere atfedilen öneme dayanarak sanatçılara gösterilen *saygıyı diğer taraftansa sanatçının faydalanabileceği, gelir ve sosyal güvenlik konularına özel referansla ahlaki, ekonomik ve sosyal haklar dâhil hak ve özgürlüklerin tanınmasını* belirttiği ifade edilir.

Raporda veri analizi kısmında Sözleşmelerin yanı sıra tavsiye kararları ışığında da devletin Kürt sanatçısına kendilerini parçası gördükleri toplum içerisinde ifade etmeleri için ihtiyaç duyduğu desteği sağlayıp sağlamadığına da bakılacaktır.

KÜRT MÜZİSYENLERE YÖNELİK HAK İHLALLERİ

Görüşmecilere sanat hayatlarına başlama koşulları, bu süreçte aile ve sosyal çevre ile devlet kurumlarının destekleyici bir tutum içinde olup olmadıkları, sanatlarını icra ederken karşılaştıkları maddi ve psikolojik zorluklardan kaynaklı ihlaller ile program ve konser iptali, emek sömürüsü, fiziki ve sözlü şiddet gibi sanat icrasına doğrudan müdahale niteliğindeki ihlalleri ortaya çıkarmaya yönelik sorular soruldu. Böylelikle hak ihlallerinin yasal boyutu kadar, sosyal, siyasal, ekonomik ve kültürel boyutları da anlaşılmaya çalışıldı.

Müziyen ve tiyatro sanatçılarında ortak soruların yanı sıra her bir sanat dalına özgü ihlalleri ortaya çıkarmaya yönelik farklı sorular da sorulmuştur. Sorular belli başlıklar altında sorulmuş ve görüşmecilerin verdiği cevaplar isimleri kodlanarak ayrı paragraflar halinde verilmiştir.

Görüşmecilerin tamamı Kürtçe sanat aracılığıyla geçimlerini sağlayamadıklarını ifade ettiler. 5 görüşmeci sanatla ilgisi olmayan öğretmenlik ve belediye işçiliği gibi formel işlerle uğraştığını belirtirken 11 görüşmeci inşaat işçiliğinden, komilik ve pazarcılığa serbest işlerle geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını ifade ettiler. 3 kişi yerel yönetimlerde müzik ve tiyatro ilgili bir işte çalışırken kayyumlar nedeniyle işini kaybettiklerini belirtti. 7 kişi ise sahne programları, konserler ve özel müzik öğretmenliği gibi yine müzikle uğraşmayı içeren işlerle geçimlerini sağlamaya çalıştıklarını ifade ettiler. Görüşmeciler OHAL ilanı ve COVID 19 pandemisi sonrasında konser, festival ve diğer etkinliklerle yoluyla sanat icrası imkanları neredeyse kalmadığını belirttiler. Dört görüşmeci bu süreçte başta eşleri olmak üzere akrabaların yardımıyla sanat hayatlarını devam ettirdiklerini ifade ettiler.

Yapılan görüşmeler sonucunda, yaşanan hak ihlallerinin büyük çoğunluğunun ayrımcılık yasağını ihlal eden uygulamalardan kaynaklı olduğu görülmüştür. Kültür politikası belirlenirken yasama sürecinden başlayan ayrımcı anlayışlar, devlet tiyatrolarında sahne vermemekten, Kürtçe sanat icrasına maddi destek sağlamama ve Kürtçe sanat icrasını keyfi bir şekilde engelleyen kolluk kuvvetlerinin tutumuna kadar farklı düzeylerde

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

kendini göstermektedir.

Fiziki şiddet, emek sömürüsü, sanatlarını icra edecek platform bulmakta güçlük çekilmesi devletin, BM Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesinin 15. maddesinde dile getirilen kültür ve sanatı çoğulcu bir kültür hayatının oluşumuna katkı sunacak şekilde destekleme yükümlülüğünün ve Anayasanın başlangıç kısmı ile 64. maddesinde ifade edilen sanatçıyı ve sanat hayatını destekleme taahhüdünün ihlali anlamına gelmektedir.

Mülakata başlarken görüşmecilere Kürtçe, Kürtçe Sanata dair motivasyonları ile kendi sanat pratiklerine dair fikirleri soruldu.

Dil Yasağı ve Sanata Yönelme Üzerindeki Etkileri

M1: *Kürtçe manevi ve psikolojik doygunluk veriyor. Kendi insanınla buluştuğunu hissediyorsun... Eğitim, televizyon ve benzeri araçlarla koptuğun bağlarınla bütünleşme ihtiyacı hissediyorsun. Ama bu kolay olmuyor. Batı müziğinde, klasik müzikte sükûnet var. Oysa Kürt müziğinde öfke var... Sadece müzik yapmak için uzak durmak istiyorsun ama ertelesen de bütünleşmeni sağlamak için buluşmak zorundasın.*

M6: *Kürdüm çünkü. Kürtperwer bir ailede Kürdewar bir ruhla büyütüldüm. Annem bana insan kendi tabağından yemek yemeli başkasının değil derdi. Kürtçe de benim yemek yediğim tabaktır. Avrupa'da başka dillerde şarkı söyleme imkânı çok çıktı karşıma ve aldığım uluslararası eğitim de böylesi bir altyapı sağlıyordu bana. Ama hem korktum böyle bir şeyden hem de ruhum istemedi. Çocukluğumda yetiştirildiğim istikamet üzerine devam etmek istedim.*

M9: *Ben Kürtçe Ciwan Haco'yu, Şivan Perwer'i, Nizameddin Ariç'i, Mihemed Şexo'yu ve daha bir çok Kürt sanatçısını ve dengbêjini dinlediğimde Kürt müziğinin gücü ve zenginliği karşısında büyülendim. Ama sonra baktım kimsenin bu müzikten haberi yok. O nedenle Kürtçe müzikle profesyonel*

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

olarak uğraşmaya ve bu müziği tüm zenginliğiyle dünyaya tanıtmaya karar verdim.

M4: Ben Kürdistan dışında büyüdüm. O nedenle hep bir dil özlemi vardı bende. Nenem çok güzel kılam okur ve çîrok anlatırdı. O nedenle Kürtçe konuşmak bile hep büyüleyici gelmiştir bana

M8: Ben Güney Kürdistan'da dünyaya geldim. O nedenle benim için Kürtçe müzik tercihi söz konusu değildi. Zaten Kürtçe konuşuyorduk, Kürtçe şarkı söylüyorduk. Türkiye'ye göç ettikten sonra Kürtçe müzik yapmanın bir seçim meselesi olduğunu gördüm.

Görüşmecilerin yaşları itibari ile yasaklı yılları hatırlayanları, o yıllara dair hatırladıklarını ve yasaklı yıllarda yaşadıklarının müziklerine nasıl yansıdığını şu şekilde ifade etmişlerdir.

M3: Benim iki türlü motivasyonum oldu. Bir tanesi Kürt dilinin ve kültürünün inkarıdır. Bu sizde kendi dilinize sahip çıkmak ve onu keşfetmek yönünde bir motivasyona dönüşüyor. Diğer motivasyon ise devlet tarafından asimile edilerek dilini kültürünü inkâr etme notasına gelmiş Kürtlerin varlığıdır. Özellikle 2000'lerden sonraki en büyük tehlike buydu bence. Ben müziğimle buna bir cevap olmak istedim

M5: Kürtçe müzikle politik bir atmosferde tanışıyorsun. Müzik hem politik hikayeni dinlediğin bir mecra hem de bu anlamda kendini ifade ettiğin, bulduğun bir yer. Ama bunu Kürtler tercih etmedi, buna maruz kaldılar. Müzik savaşın içinde tarzını ve anlamını buldu... Ben müzik yoluyla savaşa karşı olmaya ve müziği savaşın alternatifi olarak kurmaya çalışıyorum.-

M11: Konuştuğum konu, akademik bir dil gerektirdiğinde kendimi Türkçe daha iyi ifade edebiliyorum. Çünkü kendi ana-

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

dilimde eğitim görmedim. Dolayısıyla Kürtçe ile müzik üretirken de daha çok emek vermem gerekiyor. Hüzünlü bir tablo ama benim için anlamlı. Kendi anadilimde bir şeyler üretmek bana daha anlamlı geliyor ve buna ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Bir de ilkokula başladığımda daha ilk hafta altıma etmiştim. Kendimi ifade edemediğim için. Birçok çocuk bunları yaşıyor. Sanırım bunlar yaşanmasın diye de Kürtçe müzik yapıyorum.

M12: 90'larda köyümüz yakıldı. İstanbul'a geldik. Ben tek kelime Türkçe bilmiyorum. Sokakta herkes Türkçe konuşuyor. Bana çok tuhaf geliyordu. Mert ismini çok acayip bulduğumu hatırlıyorum. Türklerin ne acayip isimleri var diyordum kendime. Okulu da bıraktım bir süre sonra. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi önünde selpak falan satıyordum, kendime şarkı mırıldanıyordum. Öğrenciler vardı, sempatik buluyorlardı beni. Bana gitar aldılar ve gitar çalmayı öğrettiler. Bir bilinç de verdiler. Öyle öyle başladım ama giderek Kürtçeden uzaklaşmışım. Türkçe söylüyordum kafelerde falan. Askere gittim geldim, Türkçe müzik yapmaya devam ettim sonra bir gün Kürtçe marşlar söylendiğini duydum dışarda, çok etkilendim. Çocukluğum geldi aklıma, nereden geldiğim. Yavaş yavaş Kürtçe de söylemeye başladım. Bir sevgilim vardı. Ben Kürtçe söyledikçe o benden uzaklaştı. Eski çevrem tamami uzaklaştı benden. Ben de Türkçe söylemeyi bıraktım bir süre sonra zaten. Yani beni onlar tamamıyla Kürtçe müzik yapmaya ittiler diyebilirim (gülüyor).

Kürt Dilinin Statüsüz Olmasının Aile ve Sosyal Çevrenin Kürtçe Sanat Bakışı Üzerindeki Etkileri

Görüşmecilere sanatçı olma isteklerine ailelerinin destek verip vermediği ve bunun sebepleri soruldu. Kendileri de sanatla uğraşan iki aile dışında diğer aileler ya tamamen karşı çıkmış ya da desteklerini esirgemişlerdir. Kürtçe müziğin maddi bir getirisinin ve sosyal bir statüsünün olmaması ile siyasi kaygıların ailelerinin olumsuz tutumunu etkileyen

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

başlıca nedenler arasında bulunduğu görülmektedir. Kürtçe sanat icrasına dair devam eden siyasal kaygılar, önceki kuşakların Kürtçe sanat icra edenlerin yaşadıklarına dair sahip oldukları şiddet dolu tarihsel hafızayla yakından ilişkilidir. Statü düşüklüğü ve geçim sıkıntısı aile ve sosyal çevrenin tutumunu etkileyen bir diğer saiktir.

M1: *Geçimimi sağlayacağım bir işte çalışayım diye meslek sahibi olacağım bir şekilde yönlendirmeye çalıştılar. Ama sanatla da ilgim vardı. Güzel sanatlar lisesine gittim ben de. Sonuç olarak ailemin bir desteğini görmediğimi söyleyebilirim”*

M2: *Aile ve akraba çevresinden çıkan ilk müzisyenim, ilk başlarda müzisyenliği profesyonelce yapmak istemem ailem tarafından garipsendi. Onlara göre müzisyenlik çingenelerin uğraşydı, çünkü yaşadığım bölgede müzisyenliği genelde çingeneler icra ediyordu. Onun için ‘bizim ailede bir çingene eksikti, o da sen oldun’ diye dalga geçtikleri çok oldu. Şimdi dönüp baktığımda, hepsi yaptığım işe saygı duyuyor, çocuklarına enstrüman alıp müzik kurslarına gönderiyorlar.*

M3: *Ailem olumsuz yaklaştı, çok zorluk çektim. Ancak müziği bir iş değil bir sorumluluk olarak gördüğüm için devam ettim*
M5: *Kürtçe müziğin icra edildiği mekanlardan kaynaklı olarak belki de, babam sahneye çıktığım bir gecenin ardından gelip yüzüme tükürdü”*

M11: *Ailem engel çıkarmadı ama destek de olmadı. Bizim bölgede müzisyen düğünde çalan söyleyen kimsedir, bu yüzden müzisyenlere pek de olumlu bir gözle bakılmayabiliyor. Üniversite yıllarımda gitar çaldığımı gören annem onun yerine derslerine çalışsan daha iyi olmaz mı demişti. Babama ilk albümümü dinlettiğimde, müziğimin modern formunu hiç sevmemiş ve bunca güzel kلامımız, stranımız varken bu nedir böyle demişti.*

M7: *Müzikle uğraşan bir babanın kızı olarak müzikle çok er-*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

ken yaşta tanıştım. Babama bana şöyle derdi: “Kızım senle ben birbirimize çok benziyoruz ama bir farkımız var. Senin baban izin veriyor benim babam izin vermiyordu.” Aile desteğinin çok olumlu etkilerini gördüm

M6: Sanatçı ve Kürdperwer bir ailede dünyaya geldiğim için ailem beni destekledi, daha çocuk yaşta müzik ve dans eğitimi almamı sağladılar.

M8: Kürtçe müziği seven bir ailede dünyaya geldim ancak babam ekonomik nedenlerle asıl işimin müzisyenlik olmaması gerektiğini düşünüyordu. Bu nedenle meslek sahibi olacağım bir okulda okudum ama aklım ve gönlüm hep başka yerde kaldı.

M9: Mühendisliği ve sonrasında müzik öğretmenliği eğitimimi yarıda bıraktım. Bir meslek sahibi olmadan müzikle uğraştığım için ailem karşı çıktı. Niyetleri kötü değildi, beni korumaya çalışıyorlardı. İkisi de halk müziğini icra etme konusunda çok yetenekli oldukları için ısrarlarını da uzun süre devam ettiremediler”

M4: Ailem karşı çıkmadı ama destek de vermedi. Okulunu bitir iş sahibi ol dediler. Ama çekirdek aile olmadığı için bizimkisi, aile mühendisliğine çok maruz kalmadım. Biraz meşhur olup televizyona çıkınca yaptığım işin bir önemi olduğunu anladılar ve tutumları değişti”

M13: Kız çocuğu olduğum için istemediler müzikle uğraşmamı ancak müzik aşkıma görünce karşı koyamadılar.

Kürtçe müziğe yönelmede iki etmenin ön plana çıktığı görülmektedir. Biri anadilinde kendini ifade edememenin yarattığı travma ve hüznün ile Kürtçeye karşı duyulan sorumluluk duygusu diğeri ise ailenin Kürtçeye ve Kürtçe sanata verdiği destek. Devletin dil üzerindeki yasakları kaldırma-

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

sının Kürtçe müzik icrasını kamusal olarak mümkün hale getirdiği ancak hiçbir sanatçıyı Kürtçe müzik icrası konusunda teşvik edip desteklemediği görüşmelerin ortaya çıkardığı bir diğer sonuçtur. Kürtçe üzerindeki yasaklar sınırlı olarak kaldırırken yaklaşık 70 yıl boyunca yasaklı tutulan bir dilde sanatsal gelişimi desteklemek için telafi edici hiçbir politika geliştirilmediği ortaya çıkmıştır.

Müzik ile ilgili olan ailelerde dahi çocuklarının Kürtçe müzik yapımlarını istememelerinin sebebi elbet kişisel gerekçelerle açıklanamaz. Bize göre Kürtçe müziğin getirisi az olan bir meslek olması, sosyal statüsünün düşük olması, ayrıca yasaklamalardan nasibini alması gibi etkenler aileleri böyle bir tutuma yöneltmiştir. Bu durum devletin Kürt sanatçısını tanımak ve kamusal politikalarla destekleme konusunda UNESCO Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararı başta olmak üzere girişte söz edilen uluslararası belgelerdeki yükümlülüklerini yerine getirmediğini göstermektedir.

Kürtçeye Yönelik Resmi ve Popüler Tutumlarla İlişkili Yaşanan Hak İhlalleri

Kürtçe üzerindeki yasaklar sınırlı olarak kalkmasına rağmen Kürtçe müzik icrası önünde psiko-kültürel engellerin devam ettiği yapılan görüşmelerde dile getirilmiştir. Görüşmecilerden 6'sı müzikal icralarında Kürtçe dışında başta Türkçe olmak üzere Ermenice, Arapça gibi başka dilde de müzik icra ettiklerini söylediler. 3 görüşmeci konser ve programlarda başka dillerde (genellikle Türkçe) şarkı söylemeler de albümlerinde sadece Kürtçe şarkılara yer verdiklerini ifade ettiler. Geri kalan 6 sanatçı tüm etkinliklerinde sadece Kürtçeyi kullandıklarını belirttiler. Sanatçıları Kürtçe dışında Türkçe de söylemelerinin başlıca nedeni sahne bulamamaktan kaynaklı geçim sıkıntısıdır. Bununla ilişkili diğer neden ise siyasal ve sosyal atmosferin tek başına Kürtçenin kullanımını bir tehdit ve suç olarak görmesidir. Görüşmeciler, piyasa baskısı dışında mekân sahipleri, dinleyiciler, konser ve festival organizatörleri tarafından Türkçe şarkı söylemeleri konusunda kendilerine baskı uygulandığını belirttiler.

M1: Daha önce çalıştığım şehirde Kürtçe müzik yapmam mümkün değildi. Kürtçe müziği bir şekilde Cumhuriyet değerlerine

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

aykırı bir işmiş gibi görüyorlardı. O nedenle İstanbul'a geldim. Ama burada da Kürtçe söylediğinde mutlaka Türkçe söylememi de istiyorlar. Mekân sahibi izin veriyor diyelim ama müşterilerden homurdanma gelince bir sonraki programın iptal ediliyor. Sen Kürtçe söylediğinde adam kutsalına sövülmüş gibi hissediyor. Ya da dinleyici solcudur, sen Kürtçe söylüyorsun sana şoven diyor. Hatta böyle bir olayda beni dövmek için üzerime yürüyen de oldu.

M9: *Kürtçeye karşı psikolojik engeller yaratılmış durumda. Kürtçe söylemenin kendisi ülkeye ve devlete karşı girişilmiş bir suç gibi algılanıyor. Seküler alkollü mekanlarda bile böyle bu durum. Seni Türkçe söylemeye zorluyorlar söylememen ya da bilmemen bir kriz nedeni... Böyle bir mekânda Kürtçe şarkı söylüyoruz dinleyicilerden bir kısmı ayağı kalkıp Ölürüm Türkiye'm şarkısını istediler. Şimdi sen Kürtçe anonim şarkılar söylüyorsun adam bunu ülkesine bir saldırı olarak görüyor. Siyasi şarkı söylemiyoruz diyorsun bu siyasi değil ki ülkemi seviyorum şarkısı diyor. Sen de eskiden böyleydi belki ama artık siyasi diyorsun, bir sürü tatsız tartışma yaşamak zorunda kalıyorsun. Bazı mekanlarda ise Türkçe şarkı istenince bilmiyorum diyorsun bu defa çok rahatsız oluyorlar. Diyelim ki Diyarbakır'da ya da Batman'da bir kafede program yapıyorsun... Dinleyicilerin çoğu Kürt ama bazen bir iki hemşire ya da memur da oluyor dinleyiciler arasında. Türkçe de söyle diyor. Ya tamam söyleyeyim ama niye dayatıyorsun. Sen Fransa'ya müzik dinlemeye gittiğinde ben Türküm Türkçe de söyle diyor musun? Siz dünyanın herhangi bir yerinde bir sanatçıya başka bir dilde de şarkı söyle diye dayatıldığını duydunuz mu? Burada sıkıntılı olan dayatılmış olması.*

M4: *Biz iyi bir okulda çok dilli müzik yapıyorduk. Meşhur olmuştuk. Buna rağmen bile hep şüpheyle yaklaşıldı. Rektör bir kere bile konserlerimize gelmedi. Kürtçeyi çok fazla duyunca Türkçe de duymak istiyor. Sanki bir şeyler elinden gidiyor gibi hissediyor. Çok Kürtçe okudun bugün diyor (gülüyor).*

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

M8: Şimdi festival için başvuruyorsun. Senden repertuvar istiyor. Gönderiyorsun. Sadece Kürtçe repertuvarı kesinlikle kabul etmiyorlar. Türkçe de söyle diyorlar. Hele Ege ve Karadeniz bölgelerinde bir festivalse Kürtçe şarkıyı kesinlikle kabul etmiyorlar. Kürtçe Türkiye'nin dili olarak görülüyor. Bu da mekân sayısını sınırlandıran bir şey. Nasıl ki Türkçe şarkı her yerde icra edilebiliyorsa Kürtçe şarkı da Ege'de, Karadeniz'de icra edilebilmeli, sadece Kürtlerin yaşadığı bölge ve illerde değil.

M7: Aynı milletten olduğumuz insanlar, Kürtler bile o kadar çok asimile olmuş ki kendi dillerini bilmiyor ama Kürtçe dinlemeyi seviyor. İsmi Dilan örneğin, bana "seni çok seviyorum ama şarkını anlamıyorum, bana çevirir misin?" diyor. İsmi Dilan, Kürtçe dinlemeyi seviyor ama anlamıyor. Kürt dinleyiciler arasında da bir Türkçeleştirme çabası var. Şarkını sana Türkçeye de çevirttiriyor. Sadece kendim için değil, diğer sanatçı arkadaşlarımda sayfalarını takip ettiğim de buna çok rastlıyorum. Birçoğu Kürtçe şarkılarının altına Türkçe çevirilerini yazmışlar. Kimse Sezen Aksu'ya "ben seni anlamıyorum şunu İngilizceye çevir" demiyor. Çünkü onu o dilde seviyorlar ama bizde böyle bir durum yok. Dili çevirme üzerinde bir baskı var sürekli. Biz ısrarla Kürtçe müzik yapmaya çalışıyoruz, ısrarla o dilde dayatıyoruz. Çünkü sahip çıkmak istiyoruz, hayallerimiz, rüyalarımız o dilde. Ama ne yazık ki böyle bir zoraki durum var.

Çok yaygın bir pratik olarak dinleyicilerin Kürtçe müzikten rahatsızlık duymaları ya da tehdit algılamaları tektipleştirici ve dışlayıcı kültür politikalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Aynı şekilde devletin AB uyum sürecinde yasalarla hayata geçirmeyi amaçladığı yeni kültür politikasını ülkede yaşayan tüm yurttaşlara anlatma ve benimsetme konusunda da isteksiz ve başarısız olduğu değerlendirilmesinde bulunulabilir. Kürt dinleyicilerin de Kürtçe şarkılar için Türkçe çeviri dayatması asimilasyon politikalarının ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Mekân ve Sahne Yetersizliğinden Kaynaklı Yaşanan Zorluklar ve Meydana Gelen Hak İhlalleri

Görüşmeciler, sanatlarını icra etmek için uygun mekanların çok az olduğunu dile getirdiler. Uygun mekân azlığı yaşadıkları ekonomik sıkıntıların da başlıca nedenlerinden biri olarak belirtildi. Görüşmeler sonunda, mekân ve sahne konusunda yaşanan zorluklar ve ilişkili hak ihlallerinin kültür politikalarının Kürtçeyle ilgili yarattığı olumsuz psikolojiden ve devletin yasalar ve uluslararası sözleşmelerle taahhüt ettiği sanatı ve sanatçıyı destekleme konusunda yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklandığı ortaya çıkmıştır.

M1: Sokakta müzik yapıyorsun, dinleyenler Kürtçe olduğunu öğrenince tepki gösteriyorlar. Bazen müzisyen arkadaşlarınızdan programlarınızda enstrüman çalmasını istiyorsunuz, Kürtçe şarkı söyleyeceksen olmaz diyorlar. Çünkü Kürtçe şarkı müzik yapıyorsan müzikal icra dışında bir “niyetin” varmış gibi yaklaşıyorlar. En büyük sıkıntı Kürtçe söylediğinizde çıkabileceğiniz mekân sayısının birdenbire düşmesi. Bu durumda zaten az sayıda olan mekânı seçme şansınız da olmuyor... Ben kadın bir sanatçıyım... Kürtçe şarkı söylediğimde “Cumhuriyetin verdiği nimetlere ve okumuş bir kadın olmayı borçlu olduğum Atatürk’e ihanet etmiş olduğumu (gülüyor) ima edenler oldu... Şimdi aslında özellikle sol kesimde, itiraf edilmemiş bir milliyetçilik var. Mesela prestijli festivaller var. Başvuruyorsun. Cevap olumsuz oluyor ama gerekçe bildirmiyorlar.

M9: Müziğimi nerede icra edeceğim? Kafelerde müzik yapıyorum, konserlere çıkıyorum. Kafelerde “fıks menü” karşılığında şarkı söylemek beni çok incitiyor. Hatta bir programın arasında balkonda ağladım. Beni dinlemeyen insanlara meze usulü şarkı söylemek çok zoruma gidiyor. Bunun yerine memleketime gidip şarkı derlemek, ses kaydetmek, beste yapmak istiyorum. Ama bu imkânım yok mevcut durumda. Bizim lobimiz hiçbir destekçimiz yok... Emeğimizi müzikle ilgili olmayan işlere veriyoruz. Artık kafelere çıkmak istemiyorum o nedenle iş arıyorum.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

M8: Mekanlar sizin aldığınız kurumsal destekle de ilgilidir. Sanatçılar için en iyi mekanlar belediyeler gibi büyük sahnelere ve organizasyon düzenleme kabiliyetine sahip kurumların mekanlarıdır. Kürt sanatçılar çok büyük oranda bundan yoksundur. İstanbul’da bir konser için belediyeye başvurduk, repertuarınıza bakalım deyip sonra da siz hep Kürtçe söylüyorsunuz deyip izin vermediler. Bazı arkadaşlarımız memur o nedenle meseleyi büyütüp sorun yaşamak istemedik.³⁴

M4: Biz Türkiye’nin farklı yerlerinde konserler vermek istedik. İzmir’e gideceğiz mesela. Mekân sahibi de Kürt’tür “Sizi çok seviyoruz ama bizim kitleyi biliyorsun. Şimdi sizi çıkarırsak...” diye başlayan bir cümle kuruyor. Türk dinleyiciyi kaybetmek istemiyor... Burada şöyle bir sorun da var, Kürt dinleyiciyle bunu telafi etmek mümkün mü? Çok değil. Çünkü Kürt dinleyici konjonktürden çok etkileniyor, siyasal atmosfer biraz kötü olsa dinlemeye gelmiyor. Kürtçe müziğin piyasası olmayınca mekân sahipleri de Kürt sanatçıya yer verme ihtiyacı hissetmiyor. İstanbul’da birçok mekân sahibi Kürt’tür ama Kürtçe müziği desteklemiyor. Tamam, devlet baskısı var, korku var... Ama sen de ulusal bir burjuvazi kuramamışsın. Zengin var ama burjuvan yok. Diyarbakır’da Yüksekova’da bile Kürtçe müzik yapacak mekân bulmakta güçlük çekiyoruz. Yüksekova’da bir mekâna başvurmuş arkadaşlar, “Bunlar şimdi yalnızca Kürtçe müzik yapar” denilerek reddedilmiş başvurumuz. Şimdi burjuvazin olsa ve bir kültür politikan olsa 20 milyonluk halksın bu kadar mekân sıkıntısı çekmemen lazım. Aç 3 mekân, kar getirmese de Kürtçe müzik yapılacaktır.

M3: Bir kere Kürtçe müzik yaptığınızda siz de rahat değilsiniz, mekân sahibi de değil. Her an bir sorun yaşanacağına dair bir tedirginlik duyuyorsunuz. Sürekli ortamı gözetmek zorunda kalıyorsunuz.

³⁴ Aşağıda hak ihlalleri karşısında hak arama faaliyetleri kısmında “daha büyük sorun yaşamamak” için hak arama talebinde bulunmama konusu daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

M5: *İstanbul, İzmir, Ankara fark etmiyor, bizim çıktığımız me- kanların sahipleri genelde bizim insanlarımız. Dinleyenlerin de öyle. Çok farklı mekanlarda çıkıp çok farklı kitleye ulaşma şansın yok. Bir de Kürtçe müzik yaptığında çoğu zaman bile- tini bile kendin satmak zorunda kalıyorsun.*

M7: *Kürtçe müzik yapıyorsan çok büyük mekanlara çıkma şansın yok. Küçük mekanlarda az sayıda dinleyiciye hitap ediyorsun. Bu durumda hem para kazanman mümkün olmu- yor hem de aslında seyirciyle buluştuğunu da tam olarak his- setmiyorsun.*

M12: *Ben sokak müziği ile başladım. Hava alanına giden metro istasyonu dahil farklı metro istasyonlarında çalışıyordum. Bin- lerce insanın gelip geçtiği yerler buralar. Kürtçe de söyleyin- ce istasyon şefi gelip beni uyardı. Bakın, buralar istasyonlar, binlerce insan gelip geçiyor, hepsi Türk değil ki, ne güzel çok dilli müzik yapıyorum dedim. Kürtçe söyleme dediler. O kadar çok baskı uyguladılar ki lanet gelsin size deyip vaz geçtim. Şi- rinevler’de sokak müziği yapıyordum. Esnafla aram çok iyiy- di. Beni seviyorlardı, Sonra yavaş yavaş Kürtçe de söyledim. Tavırları değişmeye başladı. Sonra giderek olumsuz bir tavır takındılar. İstiklal’de söylemeye başladım. Polis ikide bir gelip hadi kaldır eşyalarını dedi. Bir gün “Allah aşkına bu caddede Arapça, Farsça söyleyen müzisyenler de var. Niye onlara bir şey söylemiyorsunuz” dedim.*

Ekonomik Sömürüden Kaynaklı Hak İhlalleri

Görüşmeciler, Kürt müzisyenlerin son yıllarda kendi aralarında da- yanışma ağları kurmaya ve ortak hak arama mücadelesi vermeye baş- ladıklarını belirttiler. Kürtçe eserlerin birçoğunun Türkçeleştirildiği ve başkalarının adına kaydedildiği bir ortamda telif hakkı ve tescil için bile mücadelenin yeni yeni verilmeye başladığı ifade edildi. Bunun yanı sıra kamu kurumlarının müzikal icra için kendi mekân ve sahnelerini ver- memelerinin Kürt müzisyenlerini piyasanın sömürüsüne daha açık hale getirdiği belirtildi.

Mekân Sahiplerinin Neden Olduğu Ekonomik Sömürüler

M9: *Bir mekânda çıktım. Paramı alamayınca dört ay evsiz kaldım. Her gün bir evde kalıyordum. Konserlerde para kazanayım dedim, bir konsere çıkacaktım, ismim görülünce konser iptal edildi. Son yıllarda da daha muhafazakâr bir söylemle konserler iptal ediliyor. Kadınlı erkekli bir araya gelinip içki içilip ahlaksızlık yapılıyor denilerek konserler iptal ediliyor.... Emek sömürüsü oluyor elbette ama bunu ispatlamak ve buna karşı hak arama mücadelesinde bulunmak çok zor çünkü Kürt sanatçılarının çoğu sözleşmesiz çalışıyor. Bu tür çok fazla hak kaybı yaşandığını biliyorum.*

M8: *Sahne azlığından dolayı belli yerlerde çıkabiliyoruz. İstanbul Moda Sahne’de çıktık, çok sağ olsunlar sana sahne veriyorlar ama az sayıda insan alıyor salonları. Sahne düzenlemek masraflı bir iş. Konser sonunda bakmışsın cebinden para çıkmış. Bu durumda hiç program yapmamanız gerekir aslında.*

M1: *Yeter ki sanatımı paylaşacağım mekân bulayım noktasına geliyorsun. Mekân sahibi de mekân tercih etme ve pazarlık yapma şansın olmadığını biliyor. Bu nedenle mesela kapı parasının %60’ını alırım, içeceklerden de %30 alırım diyor. Bu durumda sana hiç para kalmıyor. Hatta çoğu durumda cebinden ödüyorsun seninle sahneye çıkan müzisyenlerin parasını. Eğer maaşlı bir işim olmasaydı bunu da yapamazdım.*

M4: *Kürtçenin icrası konusunda şöyle bir sıkıntı var. Prestijli yerler Kürtçeye yer vermemek konusunda daha hassas. Çünkü hem kendini riske atmak istemiyor hem de dinleyici profili eğlenmeye güzel vakit geçirmeye geldik Kürtçe de nerden çıktı şimdi diyebiliyor. Bu durumda size kala kala küçük mekanlar kalıyor. Onun da kapasitesi ve mali portresi belli. Para kazanmanız mümkün değil.*

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

M3: Müzik yaptığımızda bunu bir dinleyici kitlesi ile paylaşmak istiyorsunuz. Bir mekânda müzik program yaptığınızda birlikte şarkı söylemenin, eğlenmenin sevinci, coşkusu çok büyük. Sırf bunları yaşamak için çoğu zaman cebinizden para vermeyi göze alıyorsunuz. Üzülerek söylüyorum ki, bazı sahnelerimizden sonra müzisyen arkadaşlarımızın ücretlerini kredi kartımdan nakit avans çekmek suretiyle ödemek zorunda kaldım ya da kendim bir ücret alamayıp arkadaşlarımızın emeklerinin karşılığı olmasa da kendilerine ödeme yaptım. Çok gurur kırıcı tecrübelerdi fakat yaşandı maalesef. Belki de yaşanmaya devam edecek. Bilemiyorum. Ücret düşüklüğü dışında doğrudan sömürü de oluyor tabii. Biz bir program yaptık, “Abi görüyorsunuz, bizim de durumumuz da iyi değil paranızı sonra verelim” dedi mekân sahibi ama sonra vermediler tabii. Bir daha ki sefere paramızı sahneye çıkmadan istedik, başka türlü olmaz dedik.

M10: Kendini muhalif olarak addeden bir arkadaşın mekânında, hani kendince hem sınıfsal hem de kimlik rolünü oldukça benimsemiş olduğunu iddia eden bir arkadaşın mekânında çaldık ve bildiğin sömürüye maruz kaldık. Biz saat 8’de çıktık sahneye. Bizim programımız 2 saat sürüyor, burası içkili bir mekân. Ki biz öncesinden de yaptığımız müziğin buraya uyup uymayacağını bilmiyoruz. Çünkü dinlence müziği yapıyoruz, bar müziği yapmıyoruz. İnsanlar sizi görmek istiyor dedi, ısrar etti, biz de gittik çaldık. Mekân doldu, 8’de sahneye çıktık 10 gibi de indik, mekândan çıkacağız. “Abi çok erken olmadı mı?” dedi. Sen ne bekliyorsun dedim. “Buraya başka kişiler, gruplar da geldi 4 saat kaldılar... Müşteriler daha oturuyor, para bırakmazlar, ben size para veremem” dedi. Müşteriler ne zaman kalkıyor? dedim “bilmiyorum” diye cevap verdi. Nasıl bilmiyorum, saat iki de kalkacaklarsa biz ikiye kadar onları mı bekleyeceğiz dedim “Ee! Mecbur” dedi. Getirdi önümüze adisyonu koydu. “Bakın bu kadar para kazandık biz, şu kadar içki sattık” dedi. Verdim adisyonu, bu benim görevim değil

dedim, senle biz kaşe üzerinden anlaştık. Bu iş böyle olmaz dedim. Vermedi paramızı, peki dedik çıktık. Bizim arkadaşlar söyledi, “Biz bunu teşhir edelim, almayalım parayı da” dediler. Bana getirmiş çok cüzi bir miktar para, “Sonrasını da işte ben size sonra gönderirim” diyor. Yok biz paramızı istiyoruz dedim. Bu müzikle uğraşan biri, şimdi ismini vermek istemiyorum ama bildiğimiz biri yani.

Müzik Şirketlerinin Telif Sözleşmelerinden Kaynaklı Ekonomik Sömürüler

M6: *Albüm yaptığınızda sizinle öyle bir telif sözleşmesi imzalıyorlar ki size hiçbir şey kalmıyor parasal anlamda. Plak şirketleri satışa bakıyor popüler bir şey olmadığında ya plak yapmıyor ya da size hiçbir şey vermiyor. Popüler işler yapmaya zorluyor bir anlamda sizi. Ben modern caz ve blues tarzlarını klasik Kürt müziği formlarıyla sentezliyorum. Bu yeni bir tarz ve alıcısı da çok yok. O nedenle müzik şirketleri pek yanaşmıyorlar. Ben de son dönemde albümlerimi online sisteme yüklüyorum yani teliflerim bana ait artık. Ama tabii ki Youtube’tan izleyici sayısına göre para kazanmanız da mümkün değil.*

Müzik Şirketlerinin Sanatın İçeriğini Belirleme Çabalarından Kaynaklı Yaşanan Hak İhlalleri

Bazı görüşmeciler müzik şirketlerinin “Kürtçe para etmediği için” kendilerini Türkçe popüler işlere yönlendirdiğini dile getirdiler.

M8: *Kurumsal bir destek olmadığı zaman piyasanın insafına kalıyorsunuz. Bu durumda da istediğiniz işleri yapmanız pek mümkün olmuyor. Bir plak şirketiyle görüşmeye gittik. Şirket sahibi, “Canım bu işlerin vakti geçti. Artık kimse Kürtçe dinlemiyor, gel sana bir Türk halk şarkısını aranje edelim, bir klip çekelim, bir dizi de oynatalım seni, dizinin müziklerini yapalım... bak göreceksin bir anda nasıl takipçilerimiz*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

artmış, para kazanmaya başlamışız...” Ben Türkçe ya da herhangi bir başka dile karşı değilim. Ancak buradaki sorun neden Kürtçe dizi film yapamıyorum, neden Kürtçe albüm yapamıyorumdur. Benim bu tür olanakların neden yok? Piyasa baskısı Kürt sanatçıları, popüler işler yapmaya zorlarken sanatın yozlaşmasına da yol açıyor. Youtube oldukça önemli bir platform biliyorsunuz. Orada da takipçi sayısı baskısı var. İşin kalitesinden çok takipçi sayısını düşündüğünüzde ortaya popüler işler çıkıyor ve bu da sanatın yozlaşmasına neden oluyor.

M1: Bana “Sesin ve tarzın çok hoş ama bu kadar Kürtçe söylemesen önün daha açık olur” denildi. Nasıl diye soruyorum. Bak şimdi dizi müziği yapabilirsin sen, müzikal altyapın var... adını veriyoruz senin, kontrol ediyorlar bir bakıyorlar Kürtçe de söylemişsin. Korkuyorlar, vazgeçiyorlar diyorlar. Aslında bir şekilde sizi Türkçe müzik yapmaya zorluyorlar.

Ekonomik Sorunların Sanatçıların Sosyal Hayatı Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Ekonomik sorunlar sadece sanat icrası üzerinde değil sanatçıların ailevi sosyal hayatları üzerinde de ciddi olumsuz etkilere sahip olmuşlardır. Ailelerinin desteğiyle geçimlerini sağlamak zorunda kalan sanatçılar üzerlerinde büyük bir psikolojik ve sosyal baskı hissederken giderek yaptıkları işe inançlarını kaybetmeye başlamışlardır:

M6: Ben geçimimi müzikle sağlayamıyorum. Eşim finansal olarak beni destekliyor. Sen Kürtler için sanat yapıyorsun ben de sana destek olayım diyor. Herkes bu kadar şanslı değil malesef. Bu kadar anlayışlı olmasaydı, çalışmalarımı bu şekilde sürdürmem mümkün olmazdı.

M8: Ben belediyede çalışıyordum, kayyumlardan sonra işten çıkarılmayı beklemeyen istifa ettim. Dört yıldır da işsizim. Konserlerimiz iptal ediliyor, çıktığımız mekanlar sınırlı, onlardan da para alamıyoruz zaten. Dört yıldır eşim geçimimizi sağlıyor. Çok üzülyorsun eşine bu şekilde yük olduğun için.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

Yaptığın işi lüks olarak görmeye başlıyorsun. Buna hakkım yok diyorsun. Bir de biz feodal kodları geride bıraktık ama eve ekmek getiremeyen erkek olmak da çok zor. Toplum, ailen sana böyle bakıyor. Sen böyle düşünmüyorsun, eşin böyle düşünmüyor ama bir süre sonra o düşünme biçimleri seni yakalıyor bir yerinden. Böyle çok arkadaş var.

M10: *Yaptığınız işten para kazanamadığınız da ailenizin ve sosyal çevrenin size bakışı da değişiyor. Sizi başarısız görüyorlar. Gereksiz bir iş yaptığınızı düşünüyorlar. Konserlere ve programlara çıktığım dönemde evin geçimin eşimle birlikte sağlıyorduk. Kayyumlar, pandemi her şeyi daha da kötüleştirdi. Şimdi sadece eşim çalışıyor. Aldığı maaşla kiramızı ödüyoruz. Eşiniz ve emeği için çok üzülüyorsunuz.*

Kürt sanatçılarının yaşadığı maddi sıkıntılar emeklerini ve dikkatlerini bir bütün olarak sanatsal faaliyetlerine vermelerini engellemektedir. Kaliteli festival ve organizasyonlarda yer almalarına imkân tanınmaması, devlet kurumlarının kendi sahne ve mekanlarını Kürt müzisyenlere tahsis etmemesi, müzik şirketlerinin onları para getirecek popüler işlere yönlendirmesi sanatları için ihtiyaç duydukları maddi ve psikolojik temele büyük bir zarar vermektedir. Ekonomik anlamda bu kadar büyük sorunlarla karşılaşmış olmaları devletin sanatı ve sanatçıyı destekleme konusunda gerek uluslararası gerekse ulusal düzeyde taahhüt ettiği yükümlülüklerini yerine getirmediğini göstermektedir.

İşyerinde Karşılaşılan Ayrımcı Tutum ve Uygulamalar

Görüşmecilerden bir kısmı devlette ya da özel okullarda öğretmenlik görevi yaptıklarını bir kısmı ise belediyeler başta olmak üzere farklı kurumlarda işçi olarak çalıştıklarını dile getirdiler. Müzik dışında düzenli gelir getiren bir işte çalışmanın müzikal çalışmalarını finanse etmelerine olanak sağlarken devletin ve beraber çalıştıkları insanların “Kürtçe hassasiyetleri”ne karşı daha duyarlı hale geldiklerini ve iş arkadaşları ile yöneticilerin sözlü taciz ve benzeri saldırıları ile karşı karşıya kaldıklarını ifade ettiler.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

M1: Okulda öğretmenler odasındasınız, size bakışların farklı olduğunu hissediyorsunuz. Bazen sözlü sataşma ve taciz bile olabiliyor. Bu sizde ister istemez bir tedirginlik ve sinme durumu yaratıyor. Derse de benzer bir tedirginlikle giriyorsunuz. Öğrencilerin ne tepki vereceğini bilmiyorsunuz. Siyasal tansiyonun gerildiği dönemlerde tedirginliğiniz daha da artıyor. Bunların hepsi de şiddet aslında... Sizin Kürt olduğunuzu Kürtçe bir klipinizi izleyerek öğrenenlerin tepkisi ise “Kürtçe söylemişsiniz hocam, Kürt müydünüz?” şeklinde olabiliyor. Soruyu ne niyetle sorduğunu bile bilmiyorsunuz.

M3: Bir kere Kürtçe müzik icra ettiğiniz için karşılaşabileceğiniz olumsuz tutumlara karşı önlem almak amacıyla önce kendinizi sevdirmeye çalışıyorsunuz. İnsan olarak sizi tanımalarını istiyorsunuz. İlk etapta bu bakış açısının bir nevi taviz vermek olup olmadığını düşündüm. Sonrasında ise gerçekleri göz ardı etmemem, etkili bir iletişim içinde bulunmam gerektiğini düşündüm ve yine bu şekilde yaşadığım kentte kayda değer bir ilgi ile karşılaştım. En azından insani olarak... ama ırkçı bakış açısını yıkmak güç olacak gibi görünüyor...

M2: Bir yandan resmi kurumda çalışıyorsunuz. Diğer yandan Kürtçe müzik yapıp konserler veriyorsunuz, albümler çıkarıyorsunuz. Tabi bu durum haklı olarak tedirginlik yaratıyor insanda, ama diğer yandan yaptığımız işe inandığımız için bunu sürdürme gayretinden vazgeçmiyorsunuz. Vazgeçmedim.... Ve yıllarca çalıştığım işimden devlet kararnamesi ile çıkarıldım.

“Sessizlik Şiddeti”: Kamu Otoritelerinin ve Sanat Kurumlarının Taleplere Cevap Vermemesi

Görüşmelerde dile getirilen en çarpıcı kavramlardan biri de “sessizlik şiddeti” oldu. Tiyatrocular tarafından daha sık dile getirilmiş olmakla birlikte müzisyenlerin bir kısmı da bu hak ihlaline maruz kaldıklarını belirttiler.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

Bu kavramla kastedilen, devlet, ulusal medya kuruluşları ve sanat organizasyonlarının Kürt sanatçıların mekân ve sahne başta olmak üzere taleplerine sessiz kalmasıdır. Kürt sanatçıların söz konusu talepleri yasal olduğu için açıktan ve resmi olarak yasaklama yoluna gitmek ya da taleplere olumsuz cevap vermek yerine talepleri duymazdan gelerek hak kullanımına fiilen engel olunmaktadır. Hak kullanımının fiili olarak engellenmesindeki sıklık bu uygulamanın kültürel bir politika olduğu izlenimini vermektedir. Kurumlar taleplere ya hiç cevap vermemekte ya da ilk etapta sahnenin uygun olmaması, elektrik/su kesintisi gibi teknik nedenler öne sürüp, sonrasında yinelenen taleplere dönmemektedir.

MI: *Sessizlik şiddeti denilen bir şiddet türü var. NTV'ye çıkmak istedim ancak herhangi bir gerekçe gösterilmeden çıkarılmıyorsunuz. Çok daha vasıfsız insanlar çıkıyor. Sen çıkamıyorsun. Yaptıklarının sanat açısından kabul edilemez olduğunu bildikleri için resmi olarak reddetmiyorlar. Gündemimiz yoğun sonra size dönüş yapacağız deyip dönmüyorlar. Ya da bazen hiçbir şey söylemeden dönüş yapmıyorlar. Sahne için konuşunca olumlu yaklaşıyorlar ama sonuç hep olumsuz oluyor.*

Siyasal Atmosferden Kaynaklı Yaşanan Hak İhlalleri

Kültürel hak kullanımının siyasal atmosferle yakından ilişkili olması Türkiye'de sanatın özerk olmadığı en büyük göstergelerinden birisi olarak değerlendirilebilir. Sanatın ve sanatçının özerkliğinin sınırlarının kamu otoriteleri tarafından tek tarafı olarak kararlaştırılması hak ihlallerinin en önemli nedenleri arasındadır.

Görüşmecilerden bir kısmı özellikle 2009-2015 yılları arasında “demokratik açılım” veya “Çözüm Süreci” şeklinde adlandırılan dönemi kültürel hakların kullanımını açısından olumlu değerlendirirken bir diğer kısmı söz konusu süreçteki reformların bile ciddi sınırlılıklar içerdiğini ve dile serbesti tanınan yerlerde bile kültürel asimilasyonu amaçlayan kültür politikasının başka araçlarla devam ettirildiğini ifade ettiler. Bazı görüşmeciler şiddet ya da şiddet tehdidi ile karşılaştıklarını belirtirken, sanatını devam ettirebilmek adına belli düzeyde otosansürün sanatçıların büyük çoğunluğu tarafından uygulandığı ortaya çıktı.

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

TRT 6'ten TRT KURDÎ'ye Devletin Kürt Dili Açılımı ve Sınırlılıkları

M1: Şimdi ben TRT 6'e çıkmadım ama olumlu bir gelişme olduğunu düşünüyorum. Çünkü Kürtçenin kullanımını normalleştiriyor. Bazı insanlar, Kürtler bile, devletin televizyonunda da çıkıyorsa o zaman korkacak bir şey diyorlar. Bu yönden çözüm ya da reform sürecini olumlu değerlendirdiğimi söyleyebilirim. Ben kendi adıma bir rahatlama yaşadım. Hatta resmi işimden istifa edip sadece müzikle uğraşmayı bile düşündüm. Ama sonradan olanlar da gösterdi ki tüm bunların bir sınırı var. Yani devlet dile izin veriyor ama içeriğini sürekli kontrol altında tutmak istiyor. Seni politik olarak denetlemek istiyor. Aynı şey Kürt kültür kurumları için de geçerli bence. Onlar da sana destek sundukları anda sanatın hakkında söz sahibi olmak istiyorlar. Ben MKM'lerde eğitimcilik yaptım, gönüllü olarak ama kendimi hiçbir zaman bir politik hareketin sanatçısı olarak tanımlamadım. Böyle olduğu zaman belediyelerin festival ve konserlerinde de yer verilen bir sanatçı olmuyorsunuz. Kürt sorunu politik olarak çözülmedikçe Kürtçe sanat politik bir etkinlik olarak görülüp siyasal manipülasyona hep açık olacak.

M4: Şimdi biz çok dilli müzik yapıyoruz. Buna rağmen devlet sana hep şüpheyle yaklaşıyor. Kurumsal destek verdiği durumlarda mutlaka senden bağımsızlığını alıyor. Seni belli bir politikaya aracı kılmak istiyor. Biz bunu istemiyoruz. Bakın, reform sürecinde. Dışişleri Bakanı albümümüzü Avrupa'ya götürdü, Kürtçe artık bizde serbest diye. Ama seni TV'ye çıkarmaz. Düşünün Dışişleri bakanı bile ülkeye hakim değil daha derinde işleyen bir sistem var. Bir şarkımız vardı sözleri Kürtçe ve Türkçe. Ulusal kanallarda kliplerimiz için yer bulamıyoruz. O zaman devlet yetkilileri ile arası iyi olan bir Kürt sanatçı RTÜK Başkanını aradı. Başkanım bu arkadaşlar çok değerli işler yapıyorlar sözleri Kürtçe-Türkçe olan bir

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

aşk şarkıları var ulusal kanallarda yayınlanması önünde bir engel var mı diye soruyor... RTÜK Başkanının cevabı şarkıyı göndersinler sözlerine bir bakalım diyor (kahkahalarla gülüyor). Ulan neyine bakacaksın şarkıyı söyledik işte kalem kaşın kara gözün diyor... Sonra ona da izin vermediler zaten... Mesele ne biliyor musunuz? Devlet seni kültürel olarak asimile etmeyi kafasına koymuş. Bundan hiç vazgeçmedi. O nedenle dili bile kontrollü olarak kullanmana izin veriyor.

M2: Müziğe 90'lı yıllarda başladım, bir çok Kürt kurumunda çalıştım. Konser sonrası ve ya öncesi defalarca gözaltına alındım, işkence gördüm, hapse atıldım. O dönem yaşadıklarımızı ne yazık ki sadece Kürt basını gördü ve sayfalarına taşıdı. Bir defasında polis tarafından cezaevine götürülürken “artık gider içerdeki tutsaklara enstrüman çalar, müzik yaparsın” dediler. Devletin Kürt sanatına özelde Kürt müziğine karşı nefretini en iyi o zaman anladım.

Bugün ise, devletin yönelimi eskiye göre özünde aynı olmakla beraber, biraz daha farklı bir çizgide seyretmektedir. Sanatını, müziğini yok saydığı, her türlü baskı uyguladığı Kürt müzisyenlerini, yine görmezden geliyor ve yine baskı uyguluyor. Bunun yanında bu dediklerime ek olarak şimdi dejenere etmeye ve yozlaştırmaya da çalışıyor. Bunu yaparak aslında şunu çok iyi biliyor ki özgünlüğü ve özgürlüğü elinden alınmış bir sanatın, özelde müziğin, Kürt toplumunun ihtiyaçlarını karşılamayacağı ve toplumsal aidiyetini ortadan kaldıracığıdır. TRT-6 bu ince asimilasyon yönteminin basit görünen bir örneğidir. Bir çok Kürt müzisyen gibi ben de Kürt müziği ya da sanatı ile hiçbir alakası olmayan TRT-6'yı kabul etmedim.

M3: Kendi adıma TRT 6 dahil olmak üzere devletin attığı adımları Kürtleri asimile etmenin başka araçları olarak görüyorum. Sanat ve kültür sadece dil değildir ki... Kürtçe söylemene izin veriyor evet ama ne söyleyeceğini mutlak anlamda denetlemek istiyor. Sanatçı olarak buna nasıl izin verebilirim.

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

Özetle reform sürecinin bana herhangi bir katkısının olduğunu hiç ama hiç düşünmüyorum. Olamaz da gibi görünüyor...

M10: TRT 6 bana ve yaptığım müziğe yer verecek bir kanal değil. Bu anlamda bana ve müziğime bir faydası olmadı. Ancak TRT 6'ya doğrudan karşı değilim. Kimliğini ve müzikal tarzını koruyarak çalışacaksa elbette TRT 6'ya de çıkar insan, orada çalışır da. Ama kültürünü dönüştürüp onu resmi ideolojiyle uyumlu hale getirecek bir yaklaşım içerisine girersen bu çok tehlikeli bir iş olur. Burada mesele ne kadar ilkeli iş yaptığınızla ve bu konuda size sunulan imkanlarla ilgili. Belediyelerin sunduğu imkanlarla ilgili de benzer bir şey düşünüyorum. Festivaller elbette önemli ve sizi motive de ediyor ama müzikal üretimde özgün şeyler ortaya koymanıza katkı sunmaz bunlar. Kürtlerin akademilere ihtiyacı var. Kürt müziğinin ne olduğunu ve nasıl olması gerektiğini hala politik çevreler tartışıyor. Kürt müziğinin içeriğini ve sınırlarını kendileri belirlemek istiyorlar. İngiliz, Amerikan müziğinin sınırları bile sürekli değişirken Kürt müziğine belli kodlar dayatmak gerçekçi değil ve sanatsal üretimi çok olumsuz etkiliyor. Kürt müzisyenlerin kendilerini dayatılan kodlardan kurtarmaları ve özgün işler ortaya koymaları için sükunete ve maddi olanaklara sahip olmaları gerekiyor.

M3: Kürt müziği ister istemez siyasallaşmış bir müziktir. Kürt müzisyen de öyledir. Bu durumda Kürt müziği de sanatçısı da siyasal manipülasyona açık hale geliyor. TRT 6'ya ilgili temel sıkıntı burada bence. Dil Kürtçe evet ama o dille ne anlatacağına ne anlatmayacağına kendisi karar vermek istiyor. Bu durumda Kürtçe serbest diyebilir misiniz? Bu serbestlik ne pahasına gerçekleşiyor.

Kürt sanat kurumlarının da Kürtçe müziğin içeriğini tanımlama yönünde bir eğilimleri olduğu doğrudur. Siyasal bir mücadeleye veriliyor ve kültür bunun alanlarından biri olarak görülüyor. Kendi adıma oradaki zorlukları aşmanın daha kolay

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

olduğunu düşünüyorum. Orada eleştirel bir süreç işletebilirsiniz. Yani müziğinizin içeriği siyasal olabilir burada hiçbir sıkıntı yok bence sıkıntılı nokta bu siyasal içeriğin size hazır kalıplar olarak dayatılması. Sanatçı olarak özgürlüğünüzün ve özgünlüğünüzün ortadan kaldırılacağı durumlara karşı dikkatli olmak gerekir.

TRT 6 başta olmak üzere Kürt diliyle sanat icrasına izin verilen kamusal platformlarda sanat eserinin sürekli olarak içerik denetimine tabi tutulması Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmenin 9. Madde, 1 ve 2. fıkralarında belirtilen “Herkes, kimsenin müdahalesi olmaksızın istediği düşünceye sahip olma hakkına sahiptir. Herkes, düşüncelerini açıklama hakkına sahiptir; bu hak, herkesin, ülkesel sınırlara bağlı olmaksızın her çeşit bilgiyi ve fikri, sözlü, yazılı ya da basılı biçimde, sanat eserleri biçiminde ya da kendi seçeceği herhangi bir başka biçimde araştırma, edinme ve iletme özgürlüğünü de içerir” hükümlerinin açık-
tan ihlal edilmesi anlamına gelmektedir.

Güvenliği Tehdit Algısı ve Devletin Kolluk Kuvvetleri

Kürtçe müzik icra etmenin hala bir güvenlik meselesi olarak değerlendirildiği görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. “Çözüm Süreci”nde daha az olmakla birlikte güvenlik güçlerinin konser yerleri ve kafeler gibi müzik icra edilen mekanlara keyfi müdahalelerde bulunduğu ifade edildi. Özellikle, insan kaybıyla sonuçlanan her askeri çatışma sonrasında sahne almalarının zorlaştığı, bazı durumlarda da programlarının iptal edildiğini belirttiler.

M1: *Mekan sahibi korkuyor. Çünkü duymuş, Kürtçe müziğe yer veren birkaç mekan kapatılmış. Bu gerekçeyle değil elbette ama biliyorlar bununla ilgili olduğunu. O nedenle çıkabileceğin mekan sayısı azalıyor. İnsanlar daha hassas hale geldiler. Bir gece programımız var. Haber geldi iptal edildi diye. Neden diye soruyoruz. Çatışma çıktı askerler şehit olmuş. Peki Türkçe program iptal ediliyor mu? Hayır. Asker şehit olduğunda Kürtçe program iptal ediliyor çünkü Kürtçeyi hala askere,*

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

şehide bir saygısızlık olarak görüyor. Bu durumda nasıl icra edeceksin sanatını. Bir gece yine programımız vardı. Yakınlarda bir yerde askere uğurlama vardı. Mekan sahibi olay çıkar, programı iptal edelim diyor. Çünkü kalabalık oraya doğru geliyormuş. Allahtan belediye başkanı duyarlı bir insandı olaylar büyümeden yatıştı. Kolluk kuvvetleri geliyor bazen, program yapmayın ya da Kürtçe söylemeyin diyor. Neye göre belli değil. Ama yapmıyorsun sen de... Yasal hak aramak aklına gelmiyor... Çünkü işe yaramayacağını biliyorsun. Bunun dışında verdiğim konserler polis tarafından kameraya alındı.

M4: Tuhaf işler oluyor. Bir konserdeydik. Ege’de. Farklı dillerden şarkı söyleyeceğiz. Tam sıra Kürtçe şarkıya geldi elektrikler kesildi. Neyse, tamir ettirdik sonra Neşet Ertaş’tan bir şarkı söyledik. Polisler manalı bir tebessümle bize eşlik ettiler. Şimdi adam Neşet Ertaş’ı seninle söylüyor, aslında bundan keyif de alıyor ama Kürtçeye gelince elektriği kesiyor. Korkuyor çünkü... Tanımıyor bence... Ama Neşet Ertaş söylediğinde sana eşlik ediyor. Belki de biraz zamana ihtiyaç var, seni, dilini ve kültürünü tanımasına... Tabi o zamana kadar tamamen asimile etmezse seni (gülüyor).

M2: Bir defasında Batman’da konserdeydik. Polisler geldi ve arkada bir masa da oturdular. Oradaki çalışanlardan birini sahneye yanıma göndererek Türkçe parça söylememi istediler, ben repertuarımda olmadığını söyledim. Bir süre sonra yine aynı kişiyi göndererek tekrar aynı istekte bulundular. Ve ben yine aynı cevabı verdim. Bu ısrarı beş defa sürdürdüler. En sonunda yine oradaki çalışanı göndererek, bu defa kendilerinden birini sahneye çıkarmak istediklerini belirttiler. Ben sahneden indim ve onların getirmiş olduğu kişi sahneye çıkıp onların istediği Türkçe parçaları söylemeye başladı. Konser bu şekilde bitti.

M3: Çok ilginç bir uygulama var. Biz konser ya da bir mekan-

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

da program yapmak için izin istiyoruz. Polis bizden ikametgah da istiyor. Yani eğer Kürtçe müzik yapmak gibi bir halt yiyecekseniz (gülüyor) sizi nerede bulabileceğimizi bilelim demek istiyorlar. Etkinliklerimizi sürekli takip edip kameraya alan bir sivil polis vardı. Uzun saçlıydı ve siyah deri ceket giyerdi hep. Bir programda Arapça şarkı söylüyoruz. Baştan sona kadar bize eşlik etti. Muhtemelen Türkiyeli bir Arap'tı. Şehre indiğimde ona rastlıyorum hala, çocuklarımın elini tutmuşum mesela... Adamla rastlaşıyorsunuz. Tarif edemediğim bir rahatsızlık hissediyorum. Bir nevi travmam oldu benim. ...Sonrasında şöyle düşündüm... Kürtçe yasaktır diye bir ibare yok artık yasalarda ama Kürtçe serbesttir, Kürt yurttaşlarımız dillerini ve sanatlarını geliştirebilirler, devlet bu konuda şu tür destek sunacaktır gibi ibareler de yok. Yasaktır demiyor evet ama aslında bu hakları kullanmanı istemiyor. O nedenle işini zorlaştırıyor.

M13: Doksanlı yıllarda kültür merkezinde çalıştığımda Kürtçe şarkı söylediğim için gözaltı ve soruşturmalara maruz kaldım. Yakın tarihte kendi şahsıma yönelik bir soruşturma yaşamadım. Ancak kaç defa konser için başvurduk, güvenlik gerekçe gösterilerek izin verilmedi. Yeni dönemin muamelesi de böyle...

M5: Benim sahne aldığım mekanda da güvenlik güçleri geldiler, keyfi olarak müdahale ettiler. Aslında iki kere gururunuz kırılıyor. Bir sanatçı olarak bir de Kürt olarak. İkisini de rencide ediyorlar aslında. İki üç defa da Türk sanatçılarla birlikte katılacağım konserler "olay çıkabilir" gerekçesiyle iptal edildi... Komediye bakar mısınız? Olayın bir de diğer boyutu var. Şimdi siz güvenlik güçlerinin keyfi tutumlarından kaynaklı hak ihlallerine maruz kalıyorsunuz. Sizin cenah da sizden kahramanlık bekliyor. Tuhaf bir hamaset var ortada. Oysa siz sanatçısınız kahramanlık hikayelerinizle değil sanatınızla gündemde olmak istiyorsunuz...

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

M12: *Mardin’de bir kafede program yapıyorum. Polisler askerler de geliyorlar. Benim onları gördüğümde, otomatik olarak modum düşüyor, tedirgin oluyorum. Öyle durup, sadece sahneye bakıyorlar, birbirlerinin kulağına bir şeyler söylüyorlar. Hani belki sizinle ilgili değil ama tedirgin oluyorsunuz. Bir defasında polisler mekan sahibine “Niye Kürtçe program yaptırıyorsun, paraya mı ihtiyacın var? demişler. Mekan sahibi de arkadaşım, ne ilgisi var ya, bu şehirde Kürtçe de dinleniyor ben de o yüzden yer veriyorum demiş.*

Görüşmeciler tarafından dile getirilen ve sıklıkla yaşanan kolluk kuvvetleri tarafından uygulanan bu fiili davranışların yasal bir gerekçesi bulunmamaktadır. Tamamen keyfi olan bu uygulamalar karşısında sanatçılar hiçbir hukuki korumadan faydalanamamaktadır. Bu tür uygulamalara maruz kalan sanatçıların buna karşı yasal yollara başvurmaktan kaçınma sebebi yasal olarak haklı çıkmayacaklarına dair kesin inanca sahip olmalarıdır. Bir diğer sebep de daha fazla zarar görecekları endişesidir.

Bu durum Türkiye’nin özellikle farklı halkların kültürel haklarını kullanımı konusunda gerçek anlamda bir hukuk devleti haline gelemediğini göstermektedir. Kürtçe müziğin şehitlik gibi kavramların karşısında konumlandırılması popüler milliyetçi algıda Kürtçenin yerini göstermektedir. Bu algının yaygınlığı ve genel kabulü Türkiye’de farklı araçlar ve politikalarla kültürel hak kullanımının kolluk güçleri başta olmak üzere kimi zaman aşağıda görüleceği üzere “sıradan vatandaşların” da fiili engellemelerini kolaylaştırmaktadır.

Sansür ve Otosansür

Sanatlarını ne oranda özgürce icra edebildiklerini ortaya çıkarmak amacıyla görüşmecilere keyfi uygulamalar ve yasal sınırlamalar karşısında otosansür uygulayıp uygulamadıkları soruldu. Görüşmeciler genel olarak özgürlüklerini korumaya çalıştıklarını ama özellikle belli kelimelerin kullanımına dikkat ettiklerini ve bazı durumlarda mecburen oto sansür uygulamak zorunda kaldıklarını belirttiler. Sanatçılar karşılarında ya sanatlarını hiç icra etmemek ya da ilkelerinden çok fazla taviz vermeden

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

belli sınırlara riayet ederek sanatlarını icra etmek gibi iki tercih bulunduğunu ve sanatlarını icra etmek için ikinci yolu tercih ettiklerini belirttiler.

M3: *Mesela Kürdistan kelimesini kullanamıyorsun. Gülistan diyorsun. Sadece korktuğun için değil. Korksan bu müziği yapmazsın. Bakın bir gün Ankara’da bir program yapıyorum. Ortam çok güzel, dinleyenler arasında Türkler de var, sizi ve müziğinizi bilip geliyorlar. Koma Wetan’den³⁵ Kerem Gerdenzeri’nin “Sîne”sini okurken bir aşk şarkısı olmasına rağmen “... nav ezmanê Kurdistanê”³⁶ diyemiyorsun, anlıyor musun? Öyle bir şey ki o an yani kendinden korktuğundan falan değil, ama öyle bir psikoloji var ki sahnede o an üzerinde, o kelimedden kaynaklı masalar arasında bir atışma olacağını düşünüyorsun. Yani kendinden değil, zaten seni dinlemeye gelen o kişi belki o kelimeyi anlamayacak bile, anlasa bile ne olacak ama orada ister istemez kendi dışında gelişebilecek şeylerden endişe ediyorsun. Yani tuhaf bir psikoloji... çocukluğunuzdan geliyor... evimizde, tandırımızda annemin Kürtçe kitapları, sözlükleri yaktığı o anlardan kaynaklanan bir psikoloji. İhbar olacağı duyulduğu zaman, evlerde arama yapılacağı söylentisi çıktığı zaman bütün Kürtçe kasetler, sözlükler, kitaplarımın hepsinin tandırda yakıldığını hatırlıyorum annem tarafından, mecburiyetten yani. Onlar işte o konserlerde bize “Kürdistan”a “Gülistan” dedirtiyor... Travmatik şeyler çok travmatik.*

M7: *Otosansür uygulamak zorunda kaldım. Mesela hep babamın bir albümünü yapmak istedim ama babamın şarkıları devlete göre fazla radikal, fazla devrimci, biraz daha devletin varlığına, bütünlüğüne zarar verecek nitelikte (gülümsüyor) sözlere sahip olduğu için bir türlü o şarkıları çıkaramadım. Şu anki ortam, şarkıları paylaşmama imkân vermiyor. Tür-*

³⁵ 1973 yılında S.S.C.B’ye bağlı Gürcistan’ın Tiflis şehrinde Kerem Gerdenzeri, Rafael Şamil Dasini, Levon Şahbazyan, Omer Recevi adlı üç Kürt ve bir Ermeni genç tarafından kurulan ilk Kürtçe rock müzik grubu. Kürt Beatles: Koma Wetan, <https://www.evrensel.net/haber/413012/kurt-beatles-koma-wetan>

³⁶ “Kürdistan’ın göğünde” anlamındadır.

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

kiye’de yaşadığım için, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olduğum için o şarkıları paylaşmam neredeyse imkânsız. Çünkü paylaştığım an ertesi gün hapse atılacağımı biliyorum. Mesela “Kürdistan” kelimesini ya da Ala Rengîn (Kürdistan bayrağı) kelimesi ve Kürt savaşçılarının isimlerinin geçtiği şarkılar... Bunlardan kaynaklı olarak mesela o şarkıları söyleyemem... Bir şarkı besteledim, bir yerinde axa min [toprağım] diyorum. ama ben bunu düpedüz Kürdistan olarak ifade etmekten çekindiğim için ax [toprak] şeklinde ifade ediyorum. Orada adı söylenmemiş bir Kürdistan var aslında.

M2: *Repertuarımızı kendimiz yazıyor ve belirliyoruz. Ben ve beraber çalıştığım arkadaşlar yaptığımız işte, söylediğimiz şarkılarda, etki altında kalmadan ya da daha doğru ifade edecek olursam ‘angaje’ olmadan, içimizden geleni ifade etmeye çalışıyoruz. Tabii bu tarz bir yaklaşımın, duruşun dolayısıyla sonuçları da oluyor. Festivallere davet edilmiyoruz ya da görmezden geliniyoruz. Ama neden görmezden gelindiğimizi de görüyor ve anlıyoruz tabii.*

M12: *Çalıştığım kafeye çok defa polis geldi. Programı kesiyorlar, üslupları kaba. Dinleyiciler tedirgin oluyorlar. Üstelik “Çözüm Süreci”nde oldu bunlar. Bu sizde daha temkinli olmak gibi bir duygu yaratıyor. Mesela ben çoğu zaman Kürdistan kelimesini mikrofonsuz söylüyorum. Mikrofonu böyle yanıma alıp öyle söylüyorum. Çünkü dışarıya ses gitmesin ya da başkasına problem olmasın, mekan kapanmasın, mekana bir zarar gelmesin, bana bir zarar gelmesin istiyorum. Daha kısarak daha korkarak yapıyorum.*

...Ben yaşamadım ama bir arkadaşımız yaşamıştı, burada Zana û Andok şarkısını okumuş. Yanda da bir karakol. Kürtçe anlayan bir tane polis not almış. “Bunlar yasaklı şarkılar arasında bunları okuyamazsınız” deyip mekanı kapatma girişiminde bulunmuşlar... İlla Kürdistan demene de gerek yok. Bizim şarkılarımızın hep bir mesajı var. Biz istesek de iste-

mesek de şarkılarımızın çoğunluğu “şoreşgerî”dir [devrimci], protesttir, bir sesi, bir mesajı iletme aracıdır. Yani biz bunu bilerek de yapmıyoruz. şarkılarımız, repertuarımız böyle. Millet olarak başka bir boyuta geçememişiz ki bir türlü ... yani elimizde bu var şu anda. Kürtçe aşk şarkısı bile okuduğumda dikkat ediyorum bazen... diyorum ki zaten dil Kürtçe dikkat et. Çünkü adamın Kürtçeye tahammülü yok.

“Diyalog” / “Çözüm Süreci”nin Sona Ermesi ve “Olağan Hal”e Dönüş

Görüşmelerde 2015 yılında “Çözüm Süreci”nin sona ermesi ve 2016 yılında gerçekleştirilen darbe girişimin ardından siyasal atmosferde yaşanan olumsuzlukların sanatçıların karşılaştıkları hak ihlallerinde ciddi bir artışa neden olduğu belirtildi. Başta özel televizyon ve radyolar olmak üzere Kürtçenin ifade edildiği medya platformları kapatılırken birçok özel mekânın “zarar görme” korkusuyla Kürt sanatçılara yer vermediği ifade edildi. Görüşmeciler sahne aldıkları mekânlarda daha fazla sözlü taciz, fiili engelleme ve şiddet tehdidi ile karşılaştıklarını belirttiler.

M8: “Çözüm Süreci” bittikten sonraydı. Derleme yapmak için Bölgeye gitmiştim. Dönüşte Amed’de [Diyarbakır] yer yokluğundan AVM’nin ortasında Mem û Zîn oyununu oynadık. Otobüse bindim dönüyorum, polis durdurdu indirdi aşağıya teyp, kamera ve mikrona baktı. Suç aletiymiş gibi yaklaştı. Sanatçiyım, konservatuar mezunuyum derleme yapıyorum dedim, dinlemediler bile. Cihazlarda kayıtlı şarkı var, ne olabilir diye soruyorum, başka şeyler olabilir diyorlar. O muamele ruhuma çok eziyet etti. Van, Amed, Colemêrg (Hakkari), Batman’da verdiğimiz konserlerin tamamı polis tarafından kameraya kaydedildi.

M4: “Çözüm Süreci” dönemi daha iyiydi tabi. En kötü barış en iyi savaştan iyidir derler. Manevra alanlarımız daha genişti, bu kadar kısıtlama yoktu. Sonuçta o zaman Kürt belediyeleri vardı ve kayyumlar yoktu. Kürt belediyeleri kendi festi-

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

vallerini yapıyorlardı. Biz bunlara katılıyorduk. Kendi kültür kurumları vardı Cegerxwîn Konservatuarı, kültür merkezleri falan. Düşünün, oradan bugünlere geldik. Sürecin bitmesiyle birlikte her şey tepetaklak oldu ve hiçbir şey kalmadı, çok inanılmaz bir baskı uygulandı, kurum kalmadı, insan kalmadı, içerde çok insan var. Yani şu anki ortam ile o dönem karşılaştırılmaz.

M2: Türkiye’de mahalle baskısı başka bir evrede bence, ülkenin tamamı baskı mekanizmasına dönüşmüş durumda. 10 yıl – 15 yıl önce yer aldığımız, çıkabileceğimiz sahnelere şu an çıkamıyoruz. İnsanlar Kürtçe konserlere gelemiyor, tedirginler çünkü. Türkiye’de özgürlük ya da demokrasi adına bir şeylerin yazılı olması bir anlam ifade etmiyor. Ne yazık eskiden de etmiyordu, şimdi hiç etmiyor, bunun somut pratiklerini her gün farklı örneklerle yaşıyoruz.

M13: Belediyelere kayyum atandıktan sonra birçok yerde konserler iptal edildi. Kürtçe yeniden yasaklanmadı ama fiilen yasak gibi bir muamele var ortada.

M15: Belediyelere kayyum atandıktan sonra işten atıldım. İlk sene sendika parasal destek verdiği için daha kolaydı ama sonra ekonomik anlamda daha fazla zorlandım. Bazen arkadaşların desteği, bazen para desteği, bazen beni kiraya beni dahil etmemeleriyle atlatmaya çalışıyorum bu süreci ki hala da devam ediyor. KHK’de ihraç gerekçesi belirtilmiyor, genel anlamda devletin güvenliğine aykırı tutum ve davranışlardan kaynaklı tedbiri bir uygulama gibi sunuluyor. Ben sadece müzikle uğraşıyorum. Konser, albüm ve TV programlarım var. Devletin güvenliğine nasıl bir tehdit oluşturabilir bunlar.

M10: “Çözüm Süreci”nde daha rahattık ama gerçek anlamda bir rahatlık ya da özgürlük de değildi. Tedirginlik hissi hep vardı. Aslında iki yüzlü bir durum var ortada devlet yasakla-

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

mıyor ama aslında bu hakkı kullanmanı da istemiyor. Bunu biliyorsunuz ve bu tedirginlik yaratıyor sizde. Bence sorun Kürt müziğinin bu denli siyasete endeksli olarak tartışılması. TRT 6'e çıkıyorsan "hainsi"n, falanca yerde çıkıyorsan "teröristsin". Peki, [çözüm için] masaya neden oturdunuz o zaman. Sen hain, onlar terörist dedikleriyle görüşmeler yapıyordu. Samimi değil miydi bunlar? O kadar kolay olmamalı sanatçıyı bu şekilde yaftalamak. Kürt sanatı bu çerçevelerin dışında tartışılmalı.

M11: *Siyasal atmosfer çok fazla etkili oluyor. Sanat, politika, ekonomi, bunlar hep iç içe, birbirini etkileyen kurumlar. Siyasi tansiyon yükseldiğinde sanat gözden düşüyor, baskı altına alınıyor. Çünkü sanat hani özgür bir ortamda daha huzurlu, daha barışçıl bir ortamda yetişebilecek, filizlenebilecek bir şey. Örnek vermek gerekirse ben iki albüm yaptım. İlk albümüm siyasi atmosferin daha olumlu olduğu "Çözüm Süreci" döneminde çıktı fakat ikinci albümü daha siyasi atmosferin iyice bozulduğu bu yakın zamanlarda çıktı. İki albüm arasında sound ve nitelik açısından büyük farklar olmadığı halde insanlar albümü daha büyük bir heyecanla karşılamışlardı.*

M1: *2011-2015 arası kendimi tamamen özgür hissettiğim zamanlardı. En doğal hakkım olarak kendi hassasiyetlerim, ideolojim ve de etnik kimliğimle var olabileceğime inandığım bir dönemdi. Ama, bir ebeveynin kendi çocuklarını baskı altına alması gibi devletin "Hayır! Sen istediğin gibi olamazsın, biz nasıl istiyorsak öyle olacaksın buyruğuyla karşılaştık"*

KÜRT TİYATROÇULARA YÖNELİK HAK İHLALLERİ

Görüşme gerçekleştirilen sanatçılar kendilerini Kürtçe tiyatroya yönelten etmenler ile aile ve sosyal çevrenin desteği konusunda deneyimlerini paylaştılar. Söz konusu paylaşımlar, yasal düzenlemeler ve kültür politikalarının Kürtler arasında dile ve dilin sanatsal ifadelerine ilişkin algıların oluşumunu ne yönde etkilediğinin anlaşılmasına katkı sunacaktır.

Görüşmecilerden bir kısmı, çatışmalardan doğrudan etkilenerek yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalan ailelerin çocukları olarak Kürtlükle ve Kürtçeyle travmatik bir hafızaya sahip olmalarının etkisiyle Kürtçe ve Kürtçe tiyatroya yöneldiklerini ifade ettiler:

Dil Yasağı ve Sanata Yönelme Üzerindeki Etkileri

T2: *Açıkçası ailemden gizli tiyatroya başladım. Babam başka bir işle uğraştığımı sanıyordu. Babam özellikle politik kaygılarla hele hele Kürtçe tiyatro gibi bir uğraştan uzak durmamı istiyordu. Babam öğrendiğinde büyük kavga ettik, bir süre küs kaldık. Beni evlatlıktan reddetmekle tehdit etti. Ben hayallerimi tercih ettim ve onun peşinde koştum. Babam niye böyle davrandı? Çünkü politik baskılarla göç etmiştik, beni uzak tutmak için İstanbul'a göndermişlerdi. Ama işte o hikayeler sizi bırakmıyor.*

T9: *Kimliğiniz yasaklanmış. Kimliğinizi kabul ettirmek isteseyiniz de istemesiniz de bir direnme meselesidir. Yani elbette sanat yapıyorsunuz, ben bu işin formel eğitimini de aldım ama Kürtçe tiyatro dediğiniz zaman nihai anlamda bu iş dilinizi ve kimliğinizi koruma ve geliştirme meselesidir. Diğer sebep de Kürtçe bir iş yaptığınızda kendinizi daha çok parçası olduğunuz halka ait hissetmeniz, bu işten keyif almanızdır. Hiç*

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

kimsenin diline karşı değilim ama kendimi Türkçe bir oyunu sahneye adapte ederken düşünemiyorum. Bunu kendi işim olarak görmüyorum. Türkçe ya da başka dilde iyi bir oyunu alır Kürtçeye adapte ederim ama.

T4: *Kürtçe tiyatroya yönelmek benim açımdan acı bir tecrübenin sonunda gerçekleşti. 2010 yılında açlık grevleri var. Biz de bir oyun sahneledik destek amaçlı. Biz de açlık grevindeyiz. Oyundan önce adli sicil kaydımız istenmiş, salona girerken köpeklerle aranmışız, oyun polisler tarafından kameraya çekiliyor. Oyunda duygusal bir sahne var, benim ağlamam gereken. O sahneye geldiğimde tuhaf bir şey oldu, içimde bir şeyler koptu sanki... Ağlayamadım. Türkçe oynarken sanki bunca zulmü ve aşağılamayı kabul ediyormuşum gibi geldi. Bilincimin açıldığı, bir şeyleri idrak etmeye başladığım bir andı o. Üzerime birileri çullanmış da ben derdimi anlatmaya çalışıyorum ama kimseye anlatamıyorum gibi hissettim. Oturdum kendi halime ağlarcasına Kürtçe bir şarkı söyleyerek doğaçladım o sahneyi. Ben o oyunu Kürtçe oynasaydım, eğer o sahnenin tamamı Kürtçe olsaydı daha farklı bir yere gidebilirdi. Oyundan sonra sahnenin karşısındaki kahvede oturduk. Haberleri izlerken Öcalan'ın çağrısıyla açlık grevlerinin bittiğini öğrendik. Kendimce bir hisle "şarkıyı Kürtçe söylediğim için aldığım ilk sonuç" diye geçirdim içimden. O günden bu yana Kürtçe oynamakta ısrarım var.*

T8: *Ben bir ilçede doğdum. Semtimizde asker çocukları çoktu. Aynı okula gidiyorduk. Babam siyasi nedenlerle bizden uzak yaşamak zorunda kalmıştı. Annemle kalıyorduk. Ben annemin dilinden utanırdım. Okulda veli toplantısı olsa gelsin istemezdim. Liseyi okumak için günde 8 kilometre yol yürürdüm, anneannemlerde kalıyordum. Tesadüfen Fanon'un Yeryüzünün Lanetlileri kitabı elime geçti. Okuduğumda çarpıldım. Sömürgecilik böyle bir şey işte dedim: Seni özünden koparmak için sana günde 8 km yol yürütür. Diyarbakır'a merkeze taşındık. Benim Türkçemi Diyarbakırlılar bozdu (gülüyor), o*

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

kadar güzel konuşuyordum yani. Sonrasında Türkçeyi yavaş yavaş hayatımdan çıkardım. Kürtçe bilen biri yanımda Türkçe konuşuyorsa konuşmayı reddediyorum. Ailem ilk başta desteklemedi. Gözaltı ve ardından vicdani retçi olmam onları çok korkuttu. Babam “sana verdiğimiz emeklere yazıklar olsun” dedi. Ailede hem endişe hem de alay konusuydum. 2013 ya da 2014 yılı, tam hatırlamıyorum, Diyarbakır Tiyatro Festivali bizim oyunla açıldı. Babamla anneme en önden yer ayırttım ve oyunu gözlerinin içine bakarak oynadım. Bu bir kırılma anıydı. Bana ve yaptığım işe bakışları değişti ve bana destekleri de giderek arttı.

T3: *Ben mühendisim ama öğrenciyken bile tiyatroyla uğraşıyordum. Ailem bir hevestir herhalde diye bakıyorlardı ama sonra bu işi ciddiye aldığımı görünce yapma, etme, mühendislik yap dediler. Klasik birçok Kürt ailesi gibi yani. Ama gelip oyunları izlediklerinde “Fena değil aslında yaptığı iş” diyerek yavaş yavaş kabullenmeye başladılar. Hala kızarlar ama, çünkü işten çıkarıldık. Tiyatro kapandı. Bak gördün mü keşke bırakmasaydın mesleğini der gibiler... Kürtçe tiyatro sonradan başladığım bir şey. Ben ilk Kürtçe tiyatro metniyle 21 yaşında tanıştım. Çok etkilendiğimi hatırlıyorum. Önceden yasaklı zaten. Murathan Mungan’ın Mahmut ile Yezida oyununda Şivan Perwer’in bir Kürtçe şarkısı çalıyor diye oyun yasaklanıyor, mahkemelik oluyor. Biz oyunlarımızı Kürtçe oynamaya Türkçe ifade sınırlarımızı görünce karar verdik. Hepimizin ana dili Kürtçeydi. Tiyatroda dil İstanbul Türkçesidir. Biz Türkçeyi aksanlı konuşuyoruz, Kürtçenin ses yapısı farklı çünkü. Bütün dikkatimizi düzgün Türkçeye veriyorduk. Bir de dil sadece kelime değil, beden de... bedenimizin dilinin de Türkçe olmadığını fark ettik ve Türkçe tiyatro yapmak oyunculuğumuzu derinleştiremediğimiz, birçok estetik kusurun ortaya çıktığı bir duruma dönüştü. 2003’ten 2009’a kadar Türkçe ve Kürtçe tiyatro yaptık. 2009’dan sonra sadece Kürtçe oyun oynamaya başladık*

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

T10: *Sanatla uğraşmak zaten çok desteklenmiyor. Bir de Kürtçe olunca işin içine kaygılar ve korkular da giriyor. Bir de kadın olduğunuz da işiniz daha da zor hale geliyor. Tüm bunlara rağmen ben daha çocukken kafama koymuştum. Belediyelere bağlı kültür merkezlerinin birinin akademisinden mezun oldum ve o süreçte profesyonel tiyatro oyunculuğuna da başladım. Çok zor ama. Çünkü bir yandan yasaklanmış dilinizle sanat yapmaya çalışıyorsunuz, ki yeterince zor, bir yandan da ailenizi ikna ve teskin etmeye çalışıyorsunuz. Ailenizi de anlıyorsunuz. Yani hangi aile kızının ressam, oyuncu ya da müzisyen olduğunu hayal eder ki... Onun suçu da değil. Bunu hayal edecek tüm araçlardan, olanaklardan mahrum bırakılmışlar. Sanat değersizleşmiş senin toplumunda. Dengbêjlik için bile çoğu kimse işê qeşmertiyê [soytarılık] demiyor mu?*

T9: *Kürtçenin Türkiye'deki yaşam alanı ev içine hapsedilmiş. Kamusal alanda Kürtçenin kullanımı devlet kontrolünde değilse tehlike olarak görülmektedir. Tiyatro yapıyorsanız, diğer tiyatrocular gibi olursunuz ama tiyatronuzu Kürtçe yapıyorsanız en sıradan yasaklanma/dışlanmayla karşılaşmayı göze almalısınız. En iyi halde bile icraatınız yeraltı sınırlarında sistemin görmediği veya tehlike arz etmediği lokal sınırlarda varlık gösterebilirsiniz. Türkçe işlerimde aynı işi yaptığımda itibar ve makul bir zeminde olabiliyorken, Kürtçede kaybeden ve zarar eden tarafta yer almayı göze almak zorundasınız. Bu zarar direnmenin alanıdır. Tiyatro faaliyetlerinizin zemini, derdi ne olursa olsun dili Kürtçeyse her şeyden önce dil eşitsizliğinden kurtulamıyorsunuz. Benim için Kürtçe bir oyun sahnelemek, yazmak bir direniş alanıdır. İstese istemesek de dilin ağırlığı sanatınızın hem kimliği hem de öncülünü üstlenir. Tiyatronuz Kürtçeyse yasal değilsiniz veya sakıncalısınız. Bunu bilerek varlık göstermeye üretmeye çalışıyoruz.*

Kürtçe Üzerindeki Sınırlı Serbestlik ve Dile Yönelme Üzerindeki Etkileri

Diğer bazı görüşmeciler ise ilk gençlik yıllarından itibaren tiyatroya bir yatkınlıkları olduğunu ve özellikle “Çözüm Süreci” sonrasında Kürtçe materyallerin artmasıyla birlikte yazılı Kürtçeyle tanıştıklarını dile getirdiler. Bu süreçte Kürtçenin giderek daha fazla kesim tarafından edebiyat ve müzik başta olmak üzere sanat dili olarak kullanılmaya başlamasının Kürtçe de tiyatro yapılabileceği konusunda kendilerini motive ettiğini belirttiler.

T6: 2010-11 yıllarına kadar Türkçe tiyatro yapıyordum. Bu yıllara kadar yazılı Kürtçe çok fazla hayatımda yoktu. Bu yıllardan sonra Kürtçe yazı ve okuma, hayatıma daha çok girdikçe Türkçe tiyatronun hayatıma çok da oturmadığını fark etmeye başladım. Türkçenin anlatmak istediklerimi tam olarak ifade edemediğini fark ettiğim o andan sonra da Türkçe tiyatro yapmayı bıraktım. Tiyatro zaten hayatımda vardı ama kendi dilimle oynadığımda dil sanki ruhum ve tüm bedenime oturuyor gibi hissediyorum. Türkçesini düşünsem bana yapmacık geliyor. “Çözüm Süreci” hem Kürtçe materyaller [fazla olduğu için] hem de belediyelerin daha özgür kültür politikası yürüttüğü bir dönem olduğu için Kürtçe tiyatro yapmam üzerinde olumlu bir etkiye sahip oldu diyebilirim.

T5: Benim öğrencilik yıllarım 2005’lerden sonra. Kürtçe konuşmayı ve okumayı çok seviyordum. Ruhum Kürtçeyle daha mutlu oluyordu daha doyumuna ulaşıyordu. Kendi adıma sanatın ama özellikle tiyatronun anadilde yapılması gerektiğini düşünüyorum. Bu nedenle 2010 yılında Cegerwîn Kültür Merkezi’ne kaydımı yaptırdım, ilk öğrencilerinden biri benim. Bir yandan eğitim alıyor bir yandan da Kürtçe oyun hazırlıyorduk. Ailem ilk başta yadırgadı. Gül gibi mesleğin var, ne işin var tiyatroyla dediler. Ama zamanla fikirleri değişti. Gurur duymaya başladılar. Aslında korkuları olmasa Kürtçeyle bir şeyler yapman onlar için gurur kaynağı olacak bir şey. Artık benden söz ederken sadece prestijli mesleğimi (gülüyor) söyle-

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

miyorlar aynı zamanda tiyatroyla ilgileniyor diye ekliyorlar hemen.

T7: *Beni ailem bulunduğum şehirde MKM'ye götürüp çocuk ya da gençlik birimine kaydetti. Bu anlamda başından beri ailemin desteğiyle bu işi yürüttüğümü söyleyebilirim. İlgim tiyatro üzerineydi 1990'ların sonunda bir tiyatro topluluğunda tiyatro oyunculuğu yapmaya başladım. Ben doğrudan Kürtçe başladım tiyatro yapmaya üstelik dilimi sonradan öğrenen biri olarak. Kendi anadilimi konuşmamak beni çok rahatsız ediyordu. Ama dili, üstelik tüm mimik ve jestleriyle birlikte öğrenmek çok zordu. Kürtçe oyunlarımızı izlemeye gelen çocukları görünce çok mutlu oluyorum.*

T8: *Liseyi bitirdikten sonra Cegerxwîn Kültür Merkezine kaydoldum ve aynı dönemde Kürtçe bir Tiyatro grubunda oyuncu olarak çalışmaya başladım. 2015 yılında Sur'da çatışmaların olduğu dönemde bir belgesel çekerken gözaltına alındım. Hem gözaltı sırasında hem de gözaltına alındığım sırada bayağı işkence gördüm. Fiziki olarak birtakım tahribatlar yaşadım ve bir süre çalışmalardan uzak kaldım. O nedenle bir işim de vardı ama göz altına alınınca belgeselden dolayı terör örgütü üyesi olduğum gerekçesi ile ihraç edildim. Bütün çekimlerime el konuldu ve mahkemede delil olarak gösterildi. Tabii beraat ettim o davadan çünkü belgesel için Valilikten iznim vardı ve çekim için bütün prosedürleri yerine getirmiştım.*

Söz konusu deneyimler Kürt sanatçıların dille kurdukları travmatik ilişkiyi örneklendirmektedir. Türkçeyi anadilleri olan Kürtçe pahasına öğrenmiş olmaları her iki dilin kullanımını onlar açısından yoğun bir sembolik değere sahip kılmıştır. Tiyatroya Türkçe başlayan oyuncuların ana dilin sanatsal ifade açısından önemini oyunculuk performansı sırasında fark etmeleri anadil-sanat ilişkisine dair önemli öngörüler sağlamaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Evrensel Sözleşmesi ve Ek Protokollerinde belirtilen “eğitimin kültürel çoğulculuğu destekleyecek şekilde verilmesini sağlamak” yükümlüğünü yerine

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

getirmeyerek dilsel farkın bir korku ve dışlama nedeni olarak görülmesine zemin hazırlamıştır.

Maddi ve Psikolojik Zorluklardan Kaynaklı Hak İhlalleri

Görüşmeciler çalışmalarını yürütürken maddi ve psikolojik açıdan bir çok zorlukla karşı karşıya kaldıklarını belirttiler. Sahne sayısının azlığı ve çıkabilecekleri sahnelerin küçük olması nedeniyle sadece oyun oynayarak para kazanmalarının mümkün olmadığı ifade edildi. Bir kısım görüşmeci gelir getiren bir meslekleri olduğu için tiyatroyla ilgilenebildiklerini ifade ederken bir grup görüşmeci ise Belediyeler bünyesinde kurulan şehir tiyatrolarında maaşlı çalışarak geçimlerini sağladıklarını, belediyelere kayyum atandıktan sonra işlerini kaybettiklerini dile getirdiler. Psikolojik zorlukların başında ise Kürtçe oyunlara yönelik fiili engellemeler ve ayrımcı tutumlar yer almaktadır.

Maddi Zorluklar

T5: *Kürt sanatçıları daha elektrik, su parasını ödeyemiyor. Şimdi nasıl kalkıp tiyatrodaki tip, karakter yaratmak üzerine düşünebilsin. Çok ciddi maddi sıkıntılar içinde faaliyetlerini yürütmek zorunda... Kostümü, dekoru, makyajı... tiyatro çok para gerektiren bir sanat. Eğer gelir getiren bir mesleğim olmasaydı, tiyatroyla uğraşmam mümkün olmazdı. Elbette Kürtçe tiyatro ile uğraştığımız için işimizi kaybetme riskiniz de her zaman var. Ben bu tür korkularla iş yapmıyorum doğrusu ama şartlar çok kötü olursa işimi bile kaybetme riskim olduğunu biliyorum.*

T4: *Son dört yıldır inşaatlarda çalışarak sonra da bir şirkette yük taşıyarak geçimimi sağladım. Son birkaç aydır da çeviri, haber, röportaj ve geçmiş işlerimin telifiyle uğraşarak [geçimimi] sağlıyorum. Tiyatrodan asla geçimimi sağlamadım ve mevcut koşullarda sağlamam da zor.*

Devletin kültür politikası gereği Kürdistan'da sanat icra edilecek mekanlar çok azdır. Ancak az sayıdaki ve olanakları iyi

olmayan özel ve sivil derneklerin kültür merkezlerinin sahnelerini kullanabilirsiniz. Valiliğe bağlı kültür merkezlerinde yer bulmanız çok zor. Sadece bir defa sahnelerinde oyun sahneleme imkanı bulduk ki o da “Çözüm Süreci”ndeydi.

Kurumsal Destek Eksikliği/Yokluğu

T12: *Kurumsal destek eksikliği maddi anlamda ciddi zorluklar yaşamanıza dahası kendinizi işinize verememenize neden oluyor. Ben tiyatroda kullandığım dili daha zenginleştirmek için köy köy dolaşmalı, derlemeler yapmalıyım. Köylerde kalıp dilin nasıl kullanıldığını, seyirlik oyunları gözlemlemeli, kayıt altına alabilmeliyim. Ama hiçbirini yapamıyorum mevcut durumda, çünkü maddi imkanlarım yok.*

T8: *Benim maaşım vardı bir de zaten kültür kurumlarına bağlı olarak çalışıyorduk. Bir nevi komünal bir hayatımız vardı. Para kazanmıyorduk. Sanatımızı yaparak hayatımızı devam ettiriyorduk.*

T7: *Avrupa Birliğinden aldığımız birkaç küçük proje vardı. Bir de meslek odaları ve sivil toplum örgütleri bazı projelerimizi desteklediler ama bugüne kadar devletten hiçbir kurumundan hiçbir destek almadık.*

T5: *Biz devlet kurumlarına başvurmadık. Bunun nedenlerinden biri Kürt kültür kurumlarına bağlı olarak çalışmalarımızı yürütüyorduk ve onların devlet kurumlarına başvurulmaması gibi bağlayıcı kararları vardı. Bir süredir özel tiyatro şeklindeyiz. Bundan sonra başvurabiliriz belki. Belediyeler önemli destekler sundular. Sahne tahsisi, oyunlara gitmek için otobüs verilmesi, festivallerde yer verilmesi çok önemli desteklerdi.*

T4: *Devlet kurumsal destek vermiyor. Biz de zaten başvurmak için çok istekli olamıyoruz. Bunun nedeni devletin Kürtçe sa-*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

nata karşı tutumu. Devlet yasakçı duruma düşmemek için nadiren yasaklama yoluna gidiyor ama filen engellemek için çok farklı yollara başvuruyor. Mesele bir şehirde oyunumuz olacak, aynı gün aynı saate başka bir oyun koyuyor üstelik daha ucuz biletle. Ya da mahallelerde oyun oynayacağız, fişilti gazetesi olay çıkacağı yönünde haber yayıyor çoğu kişi de vazgeçiyor gelmekten ya da bazen biz iptal etmek zorunda kalıyoruz oyunumuzu... Bir mekân kiralyoruz sonrasında dişe dokunur bir gerekçe olmaksızın sözleşme iptal ediliyor. Biraz araştırınca emniyet tarafından uyarıldıklarını görüyoruz. Bizzat mekân sahipleri uyarıldıkları ve çekindikleri için sözleşmeyi iptal ettiklerini söylüyorlar. Adam mekânı bize kiraya verse cezalandırılacak ve ekonomik anlamda zarar göreceği biliyor... Türk STK'larına proje için başvurduğunuzda geçimini ilgili sanattan sağlama koşulu getiriliyor. Ama bizim böyle bir imkânımız yok. Ben inşaatlarda çalışarak geçimimi sağlıyorum. Dolayısıyla Türkiye'deki STK'ların bu tür prosedürel dayatmaları mağduriyetlerimizi gidermiyor. Sınırlı da olsa öğrenci grupları ve özel kişiler bilet ve organizasyon masraflarını karşılayarak bize katkı sunuyor.

Kurumsal destek konusunda Kürt kültür kurumlarında yöneticilik yapmış isimlerle de görüşme gerçekleştirildi. Görüşmelerde elde edilen veriler, uzun yıllara yayılan yasaklamaların ve siyasetin ağır baskısının Kürt siyasetçilerinin ve kültür kurumlarının kültür politikalarını nasıl etkilediğine dair önemli öngörüler sağlayacak niteliktedir.

TY1: Biz 1990'ların başında MKM'yi kurduğumuzda amaçlarımızdan biri talan edilmiş Kürt kültürünü toplamak ve yeniden sahibi olan Kürtlere döndürmektir. Diğer amacımız ise bir okul işlevi görerek Kürt kültürü ve sanatıyla ilgili bilimsel çalışmalar yürütmektir. Bu amaçla bir Bilim Kurulu oluşturduk. Aralarında İsmail Beşikçi'nin Cemşid Bender'in, Musa Anter'in, Feqî Huseyn Sağniç'in bulunduğu bu Bilim Kurulunda Kürtçe dil dersleri ile edebiyat, tarih ve sosyoloji dersleri verildi. Bunun yanı sıra sinema ve tiyatro çalışmalarıyla ilgili birimler kurduk. Rewşen adlı bir yaygın organı çıkardık.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

Ulusal bir kültür kurumu olmasını amaçlıyorduk bu nedenle kuruluş aşamasında Kürtlerden her kesimi dahil etmeye çalıştık ve temsil gücü oldukça yüksek bir yapı çıktı ortaya. Aramızda genç arkadaşlar kadar Musa Anter gibi 20.yüzyıl başı Kürt aydın kuşağını 1990'lara bağlayan isimler de vardı aramızda, Abdurrahman Durre gibi klasik medrese eğitimi almış, Kürt klasik edebiyatını ve kültürünü bilen insanlar da. Yöneticiler de farklı kesimlerden geliyordu. Uzun vadeli, kalıcı işler yapmak istiyorduk. İlk dört yıl çok iyi işler de yaptık. Ancak sonra kurumu doğrudan bir siyasal yapıya ve anlayışa bağlamak gibi eğilim belirdi. Sonrasında sanatsal üretimlerde ciddi bir kısırlaşma ve sığlaşma yaşanmaya başlandı. Baştaki kapsayıcı niteliğini de yitirdi ve sadece belli bir politik eğilimi olan insanların faaliyet yürüttüğü bir kuruma dönüştü. Bir imkan ve onca emek heba edildi aslında. Üzülerek belirtmeliyim ki Kürdistan'ın bütün parçalarında devletlerin, siyasi partilerinin kültür sanat kurumları ve politikaları vardır ama Kürtlerin ulusal kültür kurumları ve ulusal bir kültür politikası yoktur.

TY2: *Önce AB uyum reformları ardından "Çözüm Süreci" olarak adlandırılan dönemde devlet Kürtçenin kamusal kullanımına sınırlı da olsa izin vermişti. Ancak kültürel alandaki gelişmeler çok da devletle diyalog içinde onun destek vermesiyle yaşanan gelişmeler değildi. Mesela bir tiyatro oyunuyla ilgili ihaleye çıkılacak. Biz tiyatro oyunu diyorduk, Kürtçe tiyatro desek belki devlet izin vermezdi. Fiili durumlar yaratarak birçok uygulamayı hayata geçirdik aslında. Devletin tam anlamıyla içselleştirdiği ve izin verdiği gelişmeler değildi bunlar. Öte yandan Kürt siyasetindeki ve Belediyelerin yönetimindeki arkadaşların da beklentisi farklıydı. Cegerxwîn Kültür Merkezi ve Aram Tigran Konservatuarı kurulduğunda amacımız eğitime ağırlık vererek uzun erimli bir kültürel üretimin temellerini atmaktı ve doğrusu gündelik siyasetle çok ilgili değildik bu anlamda.*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

Bu kurumlar kurulunca onlarca yılın özlemi patlak verdi birden. Çok şey yapmak istedik. İlk defa kendi kültürümüzü sanatımızı yasak korkusu olmadan yapabilecektik. Ama hem bu işlerin nasıl yapılacağına dair pratik deneyimimiz yoktu hem de kuramsal donanımımız. Resmi devlet politikalarının bizi nasıl yoksul ve hazırlıksız bırakmış olduğu gerçeğiyle yüzleştik. Bu nedenle ağırlığı eğitime ve uzun erimli kültürel politikalar üretilmesine kaydırmaya karar verdik. Ama bürokrasimiz ve siyasal kadrolarımız bir yandan atölyeler, konserler ve festivaller gibi görünürlüğü olan, kitleyi yönlendirecek kısa vadeli ve popüler işler istiyorlardı. Öte yandan uzun yıllara dayalı olarak ihmal edilmiş, savaşın yarattığı yıkım ve göçle ağırlaşan sorunlarla boğuşan kentin acil sorunlarını sınırlı kaynaklarla çözmeye çalışan bu arkadaşlarımız için konservatuvarlarda üç yıllık bir eğitim biraz lüks gibi görünüyordu. Kültürel alanında çalışanlarla siyasetçilerin ve bürokratların beklentileri çelişiyordu bu anlamda. Sanat atölyeleri bize anadilde sanat eğitiminin ne kadar önemli olduğunu gösterdi. O nedenle biz uzun vadeli eğitimler olmadan konser ve festivallerin sadece var olanın tüketilmesine ve zamanla kültürel alanın kuraklaşmasına yol açacağını sahada olduğumuz için biliyorduk. Öngördüğümüz şey devlet politikası olarak hayata geçirilebilecek şeylerdi. Ama devlet Kürt kültürüne ve sanatına böyle bir olanak sağlamadığı için biz de bir nevi devlet gibi davranıyorduk. Öğrenci ve öğretmen yetiştirmeyi hedefleyen uzun süreli akademik eğitimler sizin üretimlerinizin gündelik politikalar için kullanılmasını da zorlaştırır. Bu nedenle bir süre sonra siyasal yapıdaki arkadaşlar biz bu alana niye yatırım yapıyoruz diye düşünmeye başladı. Hatta bunu dillendirdiler de. Bir yönüyle bu kaynaklarınızın sınırlı olmasıyla da ilgili. Siz bir proje götürüyorsunuz ben bununla üç köye su götürürüm diyor. Onlar açısından işin görünürlüğü de yoktu. Bize şunu önerdiler: akademide elli öğrenciye 3 yıl eğitim vermek yerine altı yüz öğrenciye altı aylık kurs verin. O 6 ayın sonunda da herkesin keman çalmasını bekliyorlardı mesela. Tuhaf bir sayısal hesapla yaklaşıyorlardı. Oysa biz hem sade-

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

ce iyi enstrüman çalabilen değil müzik bilgisi ve kültürü olan ve gerektiğinde bu işin eğitimini verebilecek insanlar yetişsin istiyorduk. Bir yandan da Kürtçe eğitim materyalleri hazırlıyorduk. Böylesi bir yaklaşımın uzun vadede daha güçlü bir çarpan etkisi olduğunu göremiyorlardı bence. Diyelim üç sene sonunda sadece üç öğrenci mi mezun oldu. Senin o üç öğrencinin 40 öğrenciye eğitim verebilecek bir seviyeye geliyor. Kuşaklararası bilgi ve deneyim aktarımıyla kültürünü geliştirip kalıcı hale getirebiliyorsun. Kültüre araçsal bakılmasından kaynaklı çok ciddi sıkıntılar yaşandı bu anlamda.

Tiyatro sanatçılarının deneyimleri devletin Kürt sanatçısına ve Kürtçe sanata destek vermek şöyle dursun engelleyici bir tutum takındığını ortaya koymuştur. Bu uygulamalarda devletin BM İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi 22-27. maddelerinin, Ekonomik, Kültürel ve Sosyal Haklar Sözleşmesinin 15. Maddesi uyarınca devletin kültürel faaliyetleri destekleme yükümlülüğünün; UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğini Koruma Sözleşmesi ile UNESCO Sanatçının Statüsü Kararında benimsenen devletin sanatı ve sanatçıyı destekleme yükümlülüklerinin açık ihlali anlamına gelmektedir.

Psikolojik Zorluklar ve Hak İhlalleri

T5: *Kendim ve grubumda olanlar biz hiç fiziksel saldırıya uğramadık. Ama psikolojik şiddete maruz kaldık. Polis keyfe keder gelip oyunu çekeceğim diyor. Ya da kapıda durup girenlere kimlik soruyor. Oyun seyretmeye geliyor bu insanlar, ne diye kimlik soruyorsun? Ya da bazen geliyor birileri, sorular soruyor sana, bazen çok ilgisiz sorularla meşgul ediyor seni. Sonra gömleğini kaldırıyor altından sana silahını gösteriyor. Hepsi bir şiddet biçimi... tamam fiziken dövüyor seni ama ruhuna işkence ediyor.*

T7: *Polisler oyunlarımızın ilk gösterimine mutlaka geliyorlar. Kapıda duruyorlar, programı soruyorlar. Oyun sonuna*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

kadar bekliyorlar. Doğrudan bir müdahale değil belki ama seyirciyi doğrudan etkiliyor tüm bunlar. Bazen oyun öncesi kuliste köpekle arama yapıyorlar. Bazen oyun oynayacağınız yerin önünde zırhlı araç park ediyorlar. Bunların hepsi seyirciyi caydırmayı amaçlıyor. Bazı seyirciler gerçekten korkup oyuna girmiyorlar mesela. Birkaç defa abluka altında oyun oynadık. Bir defasında Tiyatro Günleri başlıklı bir etkinlik yasaklanınca bizim de oyunumuz yasaklandı. Bir de rutine bağlanan uygulamalar var: her oyundan önce oyun metnini ve kimlik bilgilerimizi gönderiyoruz.

Ayrımcı Uygulamalar

Sıklıkla karşılaşılan bir diğer uygulamanın ise sahne başvurularında oyun metinlerinin hem Türkçe hem de Kürtçelerinin istenmesi olduğu ifade edildi. İzin verilen oyunları izlemeye gelen güvenlik güçlerinin oyunları Kürtçe tekstten de takip ederek oyunların oynanması anında metne sadık kalınıp kalınmadığının kontrol edildiği ifade edildi.

T4: *Özel bir sahneye Kürtçe bir oyun için başvurduğumuzda 2 günlük kira için 1600 TL istiyorlar Türkçe bir oyun için aynı yere 800 TL istiyorlar. Tamamıyla ayrımcı bir uygulama. Ama kâğıt üstünde herkes eşit bir şekilde talepte bulunabiliyor, uygulama farklı... Belediye Şehir Tiyatrosuna başvurduğum. En yüksek puanı (98) almama rağmen alınmadım. Gerekece 2 puanımın da kırıldığı şivem. Oysa şive ve fiziksel engelli olmanın tiyatrocunun olma açısından bir ölçüt oluşturmadığı elli yıl önce bütün dünyada kabul edildi. Projelere alınmadım. Kürt tiyatrosunu yaptığımız söylediğimizde “o ne ki” gibi alaycı küçümseyici tepkilerle karşılaşıyorsunuz. Yazılı ispatını sunabileceğim ihlaller değil bunlar ama maruz kaldığım ve hissettiğim ihlaller.*

Bir diğer yaygın ayrımcı uygulama ise Kürt müzisyenlerden Kürtçe şarkı söylememelerini istenmesine benzer bir şekilde tiyatrocuların da Kürtçe oyun oynamamalarının istenmesidir. Tiyatrocular örneğinde res-

mi tutumdan farklı olarak oyunun sadece Kürtçe olmasından dolayı sahnelenmesi fiilen engellenen durumlar bulunmaktadır.

Kürtçe Oyunların Sahnelenmesinde Fiili Engeller

Türkçe ya da başka bir dilden Kürtçeye çevrilen oyunlarda oyunun Türkçesinin sahnelenmesi sırasında hiçbir sorun yaşanmazken aynı Kürtçesinin sahnelenmesi esnasında sergilenen tutumlar dile dayalı bir ayrımcılık yapıldığını göstermektedir.

T4: Bazı oyunları Türkçeden Kürtçeye çevirip sahneliyoruz. Türkçesi devlet tiyatrolarında defalarca oynanmış. Hiçbir sorun yaşanmamış. Biz Kürtçe sahneleyeceğiz. Olağanüstü prosedürler dayatılıyor. Adli sicil kaydı, nüfus cüzdanı fotokopisi, ikametgâh adresi, sahneye girerken köpekle aramalar, oyundan önce kulisin polislerce kontrol edilmesi ve tüm oyunun kameraya çekilmesi. Böyle geçmişte de rutindi bugün de rutin uygulamalar. Geçmişte kalma durumu yok. Sadece tiyatroya yönelik bir durum da değil üstelik, müzisyen arkadaşlarla konuşuyoruz, bir konserden önce de köpekle arama olmuş. Aslında bu devletin bir kültür politikasıdır.

Raporun saha görüşmelerinin gerçekleştirildiği dönemde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrolarının “Tiyatroya Destek Projesi” kapsamında Gaziosmanpaşa sahnesinde oynanacak olan Dario Fo tarafından yazılan ve daha önce defalarca *Klakson*, *Borazanlar ve Bırtlar* adıyla Türkçe sahnelenmiş olan *Bêrû* adıyla Kürtçeleştirilmiş oyunun programın başlamasına birkaç saat kala Gaziosmanpaşa Kaymakamlığı tarafından “Kamu Güvenliği” gerekçesi ile yasaklanması bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Eğer izin verilseydi *Bêrû*, Şehir Tiyatroları'nın *106 yıllık tarihinde sahnelenen ilk Kürtçe oyun* olacaktı.³⁷

Basına da yansıyan³⁸ ve geniş yankılar uyandıran yasaklama kararı Kürt

³⁷ Kaymakamlıktan Kürtçe Oyuna Son Dakika Yasağı, <https://www.dw.com/tr/kaymakaml%C4%B1ktan-k%C3%BCrt%C3%A7e-oyuna-son-dakika-yasa%C4%9F%C4%B1/a-55265101>

³⁸ Kürtçe oyun Beru'nun yönetmeni: 3 yıldır her yerde oynanan oyun şimdi mi propaganda oldu?, <https://tr.euronews.com/2020/10/14/kurtce-oyun-beru-nun-yonetmeni-3-y-ld-r-her-yerde-oynanan-oyun-simdi-mi-propaganda-oldu>

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

dili ve Kürtçe sanat üzerindeki baskı ve yasakları bir kez daha gündeme taşıdı.³⁹ Oyunun yönetmeni yasaklama sürecinde yaşananları şu şekilde aktardı:

T1: *İstanbul Şehir Tiyatrolarının özel tiyatroları destekleme kararının ardından 106 yıllık tarihinde ilk kez başvuru yapan bir Kürtçe oyuna da yer verilecek. Hükümete yakın gazetelerin “teröristler sahnede” gibi karalayıcı ve kriminalize edici haberler yapması üzerine büyük bir tedirginlik yaşamaya başladık... Oyun günü geldi. Belediyenin servis aracı bizi sahneye taşıyacak. Ne bir güler yüz var ne hoş geldin dediler. Kendi aralarında Gaziosmanpaşa’ya gidecek ekip mi bu dediler sonrasında bizimle hiç konuşmadılar. İki gün önce şehir tiyatrolarında sahnelenen Türkçe bir oyunda görev almıştım. Bizi güler yüzle karşılayıp yol boyunca sohbet etmişlerdi. Prova yapmak için sahneye gittiğimizde bize küçük salon verildiğini fark ettim ve çok rahatsız oldum.*

Oyunun başlamasına iki saat kala polisler oyunun sergileneceği binaya gelip oyunun yasaklandığını bildirilmiştir.

Oyunun yönetmeni Şehir Tiyatrosu yetkililerinin arkalarında durmasını da şu sözlerle eleştirmektedir.

T1: *Şehir Tiyatrosu yetkililerinden “Bu oyun Dario Fo adında Nobel Edebiyat ödüllü bir yazarın oyunu ve defalarca Türkçe de sahnelendi” gibi şeyler söyleyip kararlarının arkasında durmalarını beklerdim. 2017 yılında Moskova Belediyesi Uluslararası Tiyatro Festivalinde bu oyunla ödül almışız, size tekstlerimizi Türkçe Kürtçe göndermişiz. Biraz arkamızda dursaydınız dedik. “Yapabileceğimiz bir şey yok” dediler. Müdürle sahneye çıktık ve durumu anlattık. Sonra dedim ki biz iki gün önce bu sahnede Türkçe oyun oynadık, polis gel-*

³⁹ Oyun Kürtçe... Sahne İBB'nin... Yasak kaymakamlığın, <https://www.diken.com.tr/ibbnin-sahne-verdigi-kurtce-oyuna-kaymakamaliktan-yasak/>; İBB Şehir Tiyatrosu'nda oynanacak oyuna yasak, <https://www.sozcu.com.tr/hayatim/kultur-sanat-haberleri/ibb-sehir-tiyatrosunda-oynanacak-oyuna-yasak/>

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

medi. Demek ki sorun Kürtçe olmasında. Bizim hocalarımız da Türkçe tiyatro yapan insanlardı, yüzlerce oyuncu öğrenci yetiştirdiler. Şimdi sırf dilinden dolayı bir oyun yasaklanınca öylece durup kabul mü edeceksiniz... Hayır gerekli görüşmeleri yapıp biz de bir açıklama yapacağız dediler. Dekorlarımızı topladık çıktık.

Kendisi açıklamayla ilgili yaşadığı tedirginliği “Bu durumda haklarınızı kullanıp kullanamayacağınız ortama bağlı hale geliyor dahası ortamın uygunluğuna da hep başkaları karar veriyor” şeklinde ifade etti.

Yasaklamaya ilişkin yetkililerin yaptığı açıklamalar devletin Kürtçe sanat faaliyetlerine karşı tutumuna dair bir fikir vermektedir. Yasaklamanın tepki çekmesi üzerine yetkililer bir açıklama yaparak “oyunun dilinden dolayı değil örgüt propagandası yaptığı için” yasaklandığını ifade ediyorlar. Bu açıklama üzerine şunları dile getirdi:

T1: *Eğer öyleyse üç yıldır sahnelenen bu oyunla ilgili şu ana kadar neden bir soruşturma açılmamış...tamamıyla keyfi ve konjonktürel uygulamalarla karşı karşıyayız... bu tür uygulamalar nedeniyle Kürtçe yasaklı bir dil mi değil mi bilmiyoruz... yasak değil diyorlar ama fiilen hep yasaklıyorlar. Dilin kendisi kamusal bir güvenlik tehdidi olarak değerlendiriliyor.*

Sessizlik Şiddeti-Duymadım...Görmedim... Bilmiyorum... İzin de Vermiyorum

Sık karşılaşılan bir başka ihlal türü ise müzisyenlerin karşılaştığı ihlaller bölümünde dile getirilen *sessizlik şiddeti*dir. Görüşmecilerden bir kısmı sahne için devlet tiyatrolarına başvurduklarında kendilerine uzun süre cevap verilmediğini, oyun için sahne taleplerini sürüncemede bırakmanın sıklıkla başvurulan bir yöntem olduğunu ifade ettiler. Görüşmeciler söz konusu uygulamayla sanatsal ifade haklarının ellerinden alındığını dile getirdiler. Görüşme gerçekleştirilen sanatçılardan biri Devlet Tiyatrolarına sahne için başvurup uzun süre cevap alamayınca kişisel tanışıklığının da olduğu tiyatro yetkililerinden biriyle görüşmeye gittiğini ve kendisine şu açıklamanın yapıldığını belirtti:

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

T6: Şimdi devlet tiyatrolarının bu bölgede açılma amacı halka Türkçeyi sevdirmek ve Türkçeyi yaygınlaştırmak. Siz kalkıp Kürtçe oyunlar için sahne istiyorsunuz. Devletin temel kültür politikasıyla ters. Kürtçe tiyatroya izin vermek demek bölgede Kürtçenin yaygınlaşmasına izin vermek demektir. Bu nedenle buna izin vermemiz mümkün değil.

Görüşmeci yaşadığı duyguyu: “Siz her defasında bir şeylerin değişmiş olduğuna inanmak istiyorsunuz ama her defasında hiçbir şeyin değişmemiş olduğunu görüyorsunuz” sözleriyle ifade etti.

Yasal mevzuat ve kültür politikası arasındaki çelişki bazı görüşmecilerin devlet kurumlarıyla yaşadığı deneyimlerde kendini çok iyi bir şekilde göstermektedir. Tiyatro yönetmenliği de yapan bir başka görüşmeci kendi tecrübelerini şu şekilde anlattı:

T2: 2009 yılında Kürtçe bir oyun için devlet tiyatrolarına başvurduk. Kanunen hiçbir engel yok. Açılım sürecinde Tiyatrolar Genel Müdürü neden devlet tiyatrolarında da Kürtçe bir oyun sergilenmesin türünden bir açıklamalar yapmıştı. Bize sahnemizde yer yok sonra da tadilat var türünden açıklamalar yaparak talebimizi reddettiler. Ben de aradım onları ve tutumlarının ayrımcılık olduğunu ve tutarlı bir açıklama yapmadıkları sürece konuyu basına taşıyacağımızı söyledim. Basın lafını duyunca korktular ve oyunun sahnelenmesine izin verdiler. İlk defa Kürtçe bir oyun resmi olarak Devlet Tiyatrolarında sahnelenmiş oldu. İzni bu şekilde alabilmiş olmak insanı öfkelenendiriyor. Enerjimizi bu kadar gereksiz işlere harcamak zorunda bırakılmak çok can sıkıcı bir durum.

T4: İlginç bir uygulama var... İlk başta bir anlam veremedik. Sahne için başvuruyorsunuz. Elektrik arızası var deniyor. Tamam giderince tahsis edin diyoruz, cevap vermiyorlar. Ya da program dolu diyorlar, sonraki bir tarih için verin diyorun, yine cevap vermiyorlar. Sonra anladık ki aslında bu bir politika. Yasaklamıyor ya da olumsuz cevap vermiyor çünkü o

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

zaman kendi yasalarıyla çelişecek. Fiilen seni o haktan yararlandırmıyor.

Görüşmeler, ayrımcılığın sadece devlet kurumlarıyla sınırlı olmadığını üniversite tiyatro gruplarına yayıldığını göstermesi açısından önemli veriler sunmaktadır. Bir görüşmeci, üniversite tarafından düzenlenen tiyatro festivaline başvuruda bulduklarını ancak başvurularının reddedildiğini ifade ettiler. Gerekçe olarak da festival organizatörleri olan kendilerinin değil jürinin bu şekilde karar verdiğini belirtiyorlar. Görüşmeci yaşananları şu şekilde anlattı:

T2: *Organizatörleri aradım. Kızgın ve üzüntülü bir şekilde, ‘hiç merak etmiyor musunuz bin yıldır birlikte yaşadığımız bu halkın tiyatrosu nasıldır? Umarım dilinden dolayı bir yasaklama yapmamışsınızdır’ dedim. Yarım saat sonra aradılar ve ‘çok özür diliyoruz... Oyunun Kürtçe olduğunu görünce ne yapacağımızı bilemedik... bir parça korktuk ve tedirgin olduk dediler’ ve oyunu festival programına dahil ettiler... Bir başka üniversitede ise Kürtçe oyun afişi asmamıza izin verilmedi. Afişi asmaya giden arkadaşımız, ‘Başka dillerde oyunların afişi var ama’ deyince kendisine ‘ama onların devleti var’ şeklinde cevap verilmiş. Durumu basına yansıttık ve ancak sonra izin verdiler afişleri asmamıza. İKSV’nin (İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı) düzenlediği bir tiyatro festivali için Kürtçe bir oyunla başvurduk. Başvurular arasından sadece Kürtçe oyun başvurusu için tam metin istediler. Gönderdik. Buna rağmen başvuruyu herhangi bir açıklama yapmadan reddettiler. Bu neden böyle diyoruz, açıklama yapmak zorunda değiliz diyorlar... Kürtçeye karşı ayrımcı bir tutumunuz mu var diyoruz, bize milliyetçi misiniz demek istiyorsunuz diyorlar. Yaşadığımız ihlal ve ayrımcılığı paylaşıyoruz Kürtler hep mağdur edebiyatı yapıyor diyorlar. Ne yapalım peki? Bir yerde oyun afişlerimizi yırtıyorlar güvenlik güçleri önlem alacağına ortam gergin oynamasanız iyi olur diyorlar...*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

T5: *Türkiye’de yasalara baksanız açıktan yasaklayıcı hükümler çıkarılmış anayasadan. Yasalarda da doğrudan bir yasaklama yok. Ama sanat sadece serbestlik tanınınca yapılabilen bir şey değil ki. Eğitim lazım, sahne lazım, dekor, kostüm lazım... Devlet bunları sağlamıyor kesinlikle. Mevcut iktidar tiyatro sanatını desteklemiyor zaten. Kürtçe tiyatroyu hiç desteklemiyorlar. Sanki böyle bir tiyatro yok gibi davranıyorlar.*

Uzun yıllara dayalı dil yasağının ve dışlayıcı kültür politikalarının Üniversite ve özel kültür kurumlarına da sirayet ettiğini görüşmeciler benzer örnekler vererek dile getirmişlerdir. Sadece Kürtçe oyun için tam metin istenmesi, başvurulara cevap verilmemesi, cevapların ikna edici sebepler olmaktan uzak bahaneler olması Kürt dili ve kültürünü yok sayan devlet politikalarının üniversite yönetimleri ve bazı sivil toplum kuruluşları tarafında da içselleştirildiğini göstermektedir. Görüşmecinin dile getirdiği “Kürtçe karşısında yaşanan tedirginlik ve ne yapacağını bilememe hali” elbet bunu mazur göstermemektedir. Kültür ve sanat alanında üretim yapan, sivil topluma güç verme, kültür ve sanatı güçlendirme iddiasını taşıyan kurumların demokratik değerlere sahip ve ayrımcılığı dışlayan bakış açısına sahip olmaları beklenmektedir. Bazı görüşmeciler de bir festivale bir Kürtçe tiyatro davet edilmişse ya da bir Kürtçe söyleyen sanatçı çağrılmışsa bunun yeterli görüldüğünü, eleştiri karşısında da “davet ettik işte” yaklaşımı sergilediklerini dile getirmişlerdir. Bir görüşmeci bunu “bizi etnik bir renk gibi araya serpiştiriyorlar” diye ifade etmiştir.

Siyasal Atmosfer ve Hak İhlalleri

Tiyatrocuların yaşadıkları hak ihlallerinin siyasal atmosferle ne kadar ilişkili olduğunu ortaya çıkarmaya çalışıldı. AB uyum sürecinde oyunlarını yasal olarak sahneleme imkanına kavuşan sanatçılar “Çözüm Süreci”nde sanatlarını icra ederken daha özgür bir ortamın oluştuğunu ifade ettiler. Bununla birlikte “Çözüm Süreci”nde de birçok keyfi uygulamanın ve hak ihlalinin meydana geldiğini dile getirdiler. “Çözüm süreci”yle ilgili getirilen en önemli eleştirilerden biri Kürt kültür ve sanatının yaşayabileceği ortamın gerektirdiği hukuki ve kültürel politikaların hayata geçirilmediği oldu. Görüşmeciler, deneyimlerine dayanarak devletin Kürtçe sanatı sıkı

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

bir içeriksel denetime tabi tutarak gelişimine yön vermeye çalıştığını ifade ettiler. Diğer yandan hiçbir maddi ve kurumsal destek sunmayarak, ayrımcı-keyfi uygulamalarla fiilen engellemeye çalışarak Kürtçe sanatı uzun vadede icracısı ve dinleyicisi bulunmayan bir sanat haline getirmeyi amaçladığını belirttiler.

“Çözüm süreci”nden sonra özellikle artış gösteren ayrımcı ve keyfi uygulamalar şu şekilde sıralanabilir: Sanatçılardan adli sicil kaydı ve ika-metgâh belgelerinin istenmesi, her oyundan önce oyunun tam metninin istenmesi, seyircilere oyuna girerken kimlik sorulması, oyunlardan önce köpeklerle kuliste arama yapılması, zırlı araçların ve polis otolarının izin alınmış oyunlarda bile sahne karşısına konuşlanması, oyunların kamera-ya çekilmesi, seyircilerin kameraya çekilmesi vb.

Görüşmeciler, Kürt sorununun siyasi bir çözüme kavuşturulmadığı, Kürtlerin ulusal ve hukuki bir statüye sahip olmadığı koşullarda Kürtçe sanatın varoluş koşullarını oldukça zor olduğunu ifade ettiler.

Mevcut durumda uygun yasal şartlar oluşturulmadığı ve kurumsal destek sağlanmadığı için sanatçıların sanatlarını belli bir içerik ve biçimle icra etmek zorunda kalmalarının bile en geniş anlamda hak ihlali sayılması gerektiğini belirttiler. “Çözüm Süreci”nin bu anlamda ilk defa çok kısa süreliğine de olsa, Kürt sanatçılara klasik ve yerel formlar yanında opera ve müzikal gibi farklı formlar ile Shakespeare’den Moliere’e farklı türlerde eserleri sahneleme olanağını sunduğunu ifade ettiler.

T2: *Açılım sürecinde Kültür Bakanlığına ödenek için başvurduk ve dört yıl üst üste ödenek aldık. 2016 yılında iki kez başvuru yaptık. Aynı şekilde başvuru yapıyorduk ve bütün koşulları da yerine getiriyorduk. İkisinde de olumsuz cevap verdiler: “Ekonomik bütçe bilmem neye uygun değildir” gibisinden ciddiyetsiz bahaneler ürettiler. Bir daha da herhangi bir destek alamadık.*

T3: *Kürtler için gerçek anlamda bir “Çözüm Süreci” hiçbir zaman olmadı. Güneyde ya da eski Sovyetler Birliğinde, kısa süreli Mahabad Cumhuriyeti döneminde tiyatro anlamında önemli gelişmeler olmuş. Ama sonrasında yaşanan çatışmalı*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

süreçlerde tekrar durma noktasına gelmiş çalışmalar. Türkiye’de de böyle. 2000’lerden sonra belediyeler bünyesinde kültür merkezleri ve konservatuvarlar kuruldu. Buralarda Kürtçe sanat eğitimleri verildi ve çok sayıda öğrenci yetişti.

2010 yılında, “Buzlar Çözülmeden” oyunundan Haldun Dormen ve Kemal Uzun tarafından “Bir Kış Öyküsü” başlığıyla müzikal olarak uyarlanmış olan oyun Haldun Dormen’in yönetmenliğinde Kürtçe sahnelendi.⁴⁰ 2012 yılında Sophokles’in Antigone oyunu 18. İstanbul Tiyatro Festivali kapsamında Haldun Taner Sahnesinde Kürtçe olarak oynandı⁴¹ Shakespeare’in Hamlet oyunu 2012 yılında Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Şehir Tiyatrosu tarafından Kürtçe olarak sahnelendi. Yaklaşık 50 defa sahnelenen oyun büyük bir ilgiyle karşılandı. Farklı illerde birkaç defa Devlet Tiyatrolarının salonlarını kullandık. Polis, oyunlarımıza çok fazla müdahale etmiyordu. Elbette bu çok sınırlı bir özgürlüktü ama bugünden baktığımda cennet gibi bir dönemmiş diye düşünmeden edemiyorum. Sonrasında durum kötüleşti. Polisler bir defa oyunumuzu bastılar ve kameraya çekeceğiz dediler. Sonra her oyun öncesinde gelip oyunu kameraya çekeceklerini söylediler. Bu yasal değil dedik. Dinlemediler bile, o zaman oynayamazsınız dediler. Kayyumlardan sonra özel tiyatro kurarak devam ettik çalışmalarımıza. Polis bu defa da başka türlü taciz ediyor. Arabasını mekanın karşısına koyup içeri girip çıkanı gözlüyor. Yemeğe gidiyorsun seni takip ediyor. Rahatsız etmek istiyorlar.

T5: “Çözüm Süreci”nin çok olumlu etkileri oldu. Bir kere korku ortadan kalktı büyük oranda. Cegerxwîn Kültür Merkezinde oyun sergiliyorduk, 373 kişilik salonu var, salon doluyordu, çoğu zaman aralara kürsü de atmak zorunda kalıyorduk. Bahar gibi bir şeydi. Herkes çok mutlu çok umutluydu. 1990’larda bodrum katında tiyatro çalışmalarına başlayan MKM’yi

⁴⁰ Dormen’in Yönettiği Kürtçe Oyununa Yoğun İlgi -Ünlü Tiyatrocu Dormen’in Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Tiyatrosunda Kürtçe Olarak Sahnelediği ‘Bir Kış Öyküsü’ Adlı Müzikali 1 Ayda 3 Bin Kişi İzledi, <https://www.haberler.com/dormen-in-yonettigi-kurtce-oyununa-yogun-ilgi-unlu-haberi/> Dormen’in yönettiği Kürtçe tiyatro oyunu, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/dormenin-yonettigi-kurtce-tiyatro-oyunu-13949198;>

⁴¹ Antigone, [https://www.istanbul.net.tr/etkinlik/tiyatro/antigone/5182/14,](https://www.istanbul.net.tr/etkinlik/tiyatro/antigone/5182/14)

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

düşünüyorum. Hem olanaklar azdı hem de insanlar korkudan geleliyordu. Bana sorarsanız o dönemde “Çözüm Süreci”ndeki kadar yasal değildik ama daha az özgür de değildik. Sadece bedeli çok ağırdı. Bedeli ağır olmayan bir özgürlük ortamı için mücadele etmek gerekir. “Çözüm Süreci” bu yönde bir umuttu sanki... O nedenle heyecanlandık, umutlandık...

T4: *Çözüm süreci”nde Kürt sanatçılar açısından çok fazla bir şey değişmediğini düşünüyorum. Batman’da bir tiyatrocu 2000’lerin başında karşılaştığı sorunlarla “Çözüm Süreci”nde de karşılaşıyordu, bugün de karşılaşıyor. Bu noktada sürece dair olumlu değerlendirmelerde bulunan arkadaşlardan farklı düşünüyorum. Devletin Kürtçe yayın yapan kanalları var yayınlar var. Mesele dille ilgili bir mesele değil devlet Kürt kimliğini yok etmek istiyor. Kültür, tarihsel süreç içerisinde oluşur ve senin giyim kuşamından yediğin yemeğe kadar her şeyine yansır. Şimdi devlet bir bütün olarak seni bunlardan mahrum bırakıyor. Cumhuriyetin bugüne kadar devam eden bir inkar, asimilasyon ve sürgün politikası var. Son yirmi yılda çok şey değişmedi ki. Evet görece bazı iyileşmeler var ama yasak mantığında çok büyük bir değişim olmadı ki...*

T7: *1990’lardan beri sanatla uğraşan biri olarak söyleyebilirim ki Kürt sanatı hep siyasetin gölgesinde yürütülmek zorunda kaldı. Reformlar da, “Çözüm Süreci”ndeki açılımlar da siyasetle yakından ilişkiliydi. Sanatın bu kadar yakından siyasal süreçlere bağlı olması yasal ve anayasal bir dayanağı olmadığına en büyük göstergesi. Bir valinin ya da kaymakamın kendi inisiyatifi ile bir oyunu oynattırmadığı bir ülkeden söz ediyoruz. “Çözüm Süreci”nde Batıdaki bazı şehirlerin belediyeleri bizi karşılıyorlardı yer de veriyorlardı. Ama şimdi selam vermeye korkuyorlar. Çok tehlikeli görülüyor. Kürtçe Shakespeare oynamak istiyorum, sahneleyecek salon bulamıyorum düşünün. Korkuyorlar.*

T8: *Kürt dili ve kültürü inkâr edildiğinden Kürt sanatçılar için*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

sanat hep Kürtlerin inkar edilmiş varlığına ayna tutan bir direniş sanatı olmuş. Avrupa'daki direniş hareketlerinden Sovyetler Birliği deneyimine kadar sanatın ideolojinin ve mücadelenin hizmetine sunulduğu benzer örnekler var. Bu nedenle kendi içine dönüp, kendine eleştirel bir bakış açısı geliştirme olanakları olmamış ya da farklı gelenekler oluşmamış. Devletin baskısıyla kendi oto sansürümüz arasında sıkışıp kalmış durumdayız. Eğer "Çözüm Süreci" bir parça daha devam etse ve biraz yol alınsaydı bunun Kürt sanatına yansımaları olacaktır ve Kürtlerde sanatsal anlamda bir çoğulculuşma yaşanmaya başlayacaktı diye düşünüyorum. Şu anda Kürtçe tiyatro var ama bir Kürt tiyatrosu yok. Ulusal bir sanat politikamız yok çünkü. Türkiye'deki siyasal anlayış da buna izin vermiyor. Fransa'nın Cezayir'deki sömürgeciliğini anlatan filmler çekiliyor, oyunlar sergileniyor ama kimse size vatan haini ya da örgüt üyesi muamelesi yapmıyor. Sanatsal eleştirinin sınırları içinde görülüyor. Türkiye'de böyle bir şey düşünülemez bile. Devletin inkârı seni direniş sanatı yapmaya zorluyor. Bu da sanatsal üretime kendi sınırlamalarını dayatıyor.

T12: Siyaset başından beri Kürt sanatını etkileyen temel unsurlardan biridir. O nedenle siyasal atmosferle Kürt sanatının icra edilme koşulları yakından ilişkilidir. Bu durum Kürt sanatçısına büyük bir zorluk yaratıyor. Mesele sanatın özerkliğini nasıl koruyacağınız meselesi oluyor bir noktada. Ne söylediğinizden ziyade nereye bağlı olduğunuz gibi bir değerlendirme ölçeği koyuyorlar. Sanatın gelişimine büyük bir zarar veriyor bu. Devlet size bakınca şüpheyle yaklaşıyor, çünkü onun istediği sanatı yapmıyorsunuz. Ama sizin kendi arkadaşlarınız, kurumlarınız da özerkleşme girişimlerinizi hoş karşılamıyor ve şüpheyle yaklaşıyor. Size ambargo koyabiliyor. Bu çok incitici, üzücü ve Kürt sanatının gelişimi açısından çok zararlı.

"Çözüm süreci"nde biraz daha serbesti vardı ama sorun şu ki devlet yaptığın işe hep şüpheyle yaklaşıyor. İzin verdiği-

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

de bile tam olarak ne yaptığını bilmek istiyor. Mesela polisler oyunlarımıza geliyordu. Oyunların çevirisini istiyordu. Tam çeviri veriyorduk. Metne bakıyordu ve oynarken değişiklik yapıyor muyuz diye bir de oyunu izliyordu. Bir oyunda bir oyuncu “em jî dixwazin Kurdistan azad bikin” diyor. Aslında sloganlarla konuşan, olumsuz bir tip. Oyun kaydını izleyip sahneyi basıyorlar. Arkadaşımız 40 gün cezaevinde kaldı. Bakın diyoruz yeminli tercüman getirin oyun metnini onlar size anlatsın, yok diyor polis biz Kürtçe biliyoruz biz çeviririz. Yeminli tercüman getirirse, resmi olarak dili tanımış olacak, bunu yapmıyor. Kendi çeviriyor. Şimdi hakim arkadaşımıza baktı... adam slogan atmış, bunun cezası 40 gün değil ki çok yatmış bu deyip serbest bırakıyor.

Bir gün polisin birine sizdeki arşiv bizde yok bari arşivinizi bizimle paylaşın dedim. Gerçekten her oyunumuz vardı onlarda. “Çözüm Süreci”nde çok fazla polis yığmıyorlardı sahne önüne ama bugün nerdeyse bir sürü polis yığıyorlar. Ne oluyor yahu. Savaşa bu kadar polis gönderilmez. Seyircilerde inanılmaz bir korku ve tedirginlik yaratıyor bu durum. Biz nereye geldik acaba diyorlar.

T11: *Ben Kürt sanatının bu ülkede yaşayan her Kürt bireyin hikayesiyle paralel yürüdüğüne inananlardanım. Dolayısıyla eğer Kürtler bu ülkede azıcık nefes almaya başlarsa sanatı da azıcık nefes almaya başlıyor. Boğulmaya başlarsa sanatı da boğulmaya başlıyor. Ve aslına bakarsanız hatta ilk önce sanatı etkileniyor. 17 yıldır Kürtçe tiyatro yapıyorum ve 90’lar dahil olmak üzere farklı dönemleri deneyimleme imkanım oldu. 90’larda sahneden gözaltına alınan arkadaşlarımız var kostümleriyle. Bugün baktığımızda 2020’deyiz ve hemen hemen ona yakın bir durumdayız şu anda. Hakkında soruşturma açılmasıyla sahneden gözaltına alınmak arasında çok fark yok bana göre. Sadece dili Kürtçe olduğu için bir oyun inceleme altına alınabiliyor. Kürtçenin kamusal görünürlüğü rahatsız ediyor. Tüm bu yasak ve engellemeler sizin ekonomik anlamda da geçiminizi sağlamanızı engelliyor. OHAL*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

süreci ve üstüne pandemi durumu bizler açısından daha da zorlaştırdı. Oyunculukla geçimimi sağlamaya çalışıyorum ama maddi anlamda aile desteği alıyorum. Eşim en büyük destekçim. Sanat hayatıma da ekonomik hayatıma da elinden geldiğince katkı sunuyor.

T10: Sorunların hepsi çözüldü diyemem ama “Çözüm Süreci”ni olumlu buluyorum. Cegerxwîn, Aram Tigran, Nûda gibi kültür merkezleri ve sanat akademilerinde çok sayıda öğrenci yetişmeye başlamıştı. Bunlar sanatsal üretim de gerçekleştiriyorlardı. O süreç biraz daha devam etseydi, büyük bir ilerleme kaydedilecekti. Van’da Devlet Tiyatrolarının salonunu bile kullandık. Ama sonra kayyumlar atandı, tüm bu merkezler kapatıldı. Eğitimciler ve sanatçılar işlerini kaybettiler. Öğrenciler dağıldı. O dönemde birkaç defa tiyatro festivallerinin olduğu kentlere alınmadık. 2018 yılında topluca göz altına alındık. Tutuklama falan olmadı. Ama şunlar soruldu gözaltında: Devlet tiyatroları neyinize yetmiyor? Bu tiyatro grubunu neden kurdunuz? Neden Kürtçe tiyatro yapıyorsunuz? Hangi suçla gözaltına alındığınızı söylemiyorlar ama sordukları sorular çok şey anlatıyor. Serbest bırakıldık. Ama yurtdışı yasağı, haftalık imza zorunluluğu falan getirdiler.

Sansür ve Otosansür

Görüşmeciler, siyasal atmosferdeki gerginliklerin ve bu süreçlerin de hukukun keyfi ve fiili olarak askıya alınmasının kendilerini sanatsal faaliyetleri sırasında otosansür uygulamaya ittiğini dile getirdiler. Otosansürün sürekli ve yaygın olması sanatın özgürce ifade edilmesinin önündeki en büyük en büyük engellerden birisidir. Sansürün bu biçimini gerektiren sanatın özgürce icra edilmesinin engellenmesi, önemli bir ihlallerinden birisi olarak değerlendirilmelidir.

T3: Bir oyunumuz vardı. Oyunun bir yerinde politik bir şiir okunuyor. Başka bir şehre turneye gittik, polis gelip çekeceğiz dedi. Biz de şiiri okumadık mesela. Ya da bazı gösterileri açık

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

hava kafeleri ya da parklar gibi halka açık yerlerde oynadığımızda salonda oynadığımız kadar rahat olamıyoruz. Çünkü açık havada mutlaka çekim yapıyorlar. Saysan on tane Kürtçe tiyatro yapan grup yoktur. O nedenle kendimizi korumamız gerektiğini düşünüyoruz.

T2: *Sansürün çok farklı türleri var. Sosyal medya hesaplarına bakıyorlar, Kürtçe mesajlarına bakıyorlar ve ona göre bir tavır geliştiriyorlar. Sansür öyle kayıt dışı bir şekilde uygulanıyor ki ispatlayamıyorsunuz ama bütün sonuçlarına katlanıyorsunuz. Gereksiz reddedilen başvurularınız, sizi oyunlarınızı sahnelemekten caydıracak derecede oyun öncesi çıkarılan gerginlikler sansürün farklı biçimleri aslında... 2004 yılından beri sürekli bu tür sansür ve yasaklarla boğuşuyoruz. Bunları kamuoyuyla paylaşarak ifşa ediyoruz çünkü ancak bu şekilde karşı tarafın duvarlarını biraz olsun yıkabiliyorsunuz ya size o kapıyı aralayabiliyorlar.*

Bununla birlikte sürekli yasaklar ve sansür konusuyla da gündeme gelmek istemiyoruz. Bu nedenle yaşadığımız hak ihlallerinin hepsini basınla paylaşmama konusunda bir otosansür uyguladığımızı söyleyebilirim.

T8: *Elbette... biz çok sansür uyguladık. Çıktığımız sahneler belediyelerin sahneleriydi genelde o nedenle sansür uygulayın diye bir baskı yoktu ama sorun yaşamamak için biz kendimiz uyguluyorduk. Kürdistan demiyorduk mesela. Bir de gittiğimiz illerin durumuna göre replikleri değiştiriyorduk.*

T5: *Ben otosansür konusunda çok hassasım. Özellikle kaçındığım şeyler yok ama görünmez ve yazılı olmayan bir baskı ve kısıtlama sistemi öyle etkili ki kendinizi belli şeylere dikkat ederken bulabiliyorsunuz. Çünkü neyin yasak olduğu gerçekten yasalarda yazılı değil, keyfi olarak karar verildiği için siz “bu da yasak olabilir mi acaba” deyip devlet yerine düşünürlen bulabiliyorsunuz kendinizi. Mesela şarkı yazıyorsunuz oyun için, sözlerine dikkat ettiğinizi fark ediyorsunuz. Ça-*

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

lacağınız şarkılara... Ya da oyunu sahneleme biçiminize, kullandığınız resimlere... yarı yarıya bir otosansür size rağmen işliyor aslında. Özellikle “Çözüm Süreci”nden sonra daha çok dikkat ediyoruz bunlara.

T4: *Engelleyici ve ayrımcı muamele ile karşı karşıya kaldığımda öfke ve kızgınlık dışında temel kaygım oyunu sahnelemeye dair oluyor. O nedenle sırf başımdan gitsinler ve oyunun sahnelenmesini engellemesinler diye ne isterlerse yapar durumda buluyorum kendimi yani yaptıklarının hukuk dışılığını tartışmıyorum o anda. Ama bu durumda da artık her şeyini emniyete bildirmek gibi bir taahhüdün altına girmiş oluyorsun. Bu defa seni politik kimliğinden giderek daha fazla uzaklaştıran bir tutum benimsemeye zorluyorlar... Emniyet kameralarının oyunu izlediği durumlarda oyunun bir parçası olarak tasarladığımız doğaçlamaları yapamıyoruz. Bu tür küçük otosansürlerimiz oluyor. Özellikle Kürdistan kelimesini ifade etmekten kaçınıyoruz. Özellikle Türkiye’de oynadığın zaman oyunculara ve teknik ekibe karşı sorumluluğun var. Onları korumak zorundasın. Bu nedenle otosansür uyguluyoruz evet.*

Görüşmecilere, Kürtçe tiyatronun kamusal bir görünürlük ve meşruiyet kazanmasında TRT6/TRT Kurdî ile HADEP’in/HDP’nin kazandığı yerel yönetimlerin düzenlediği kültür ve sanat festivallerinin etkisi soruldu.

Festivaller – TRT 6’ten TRT KURDÎ’ye Devletin Kürtçe “Açılımı”

Festivallerin Kürtçe tiyatro üzerindeki etkileriyle ilgili olarak görüşmecilerin büyük çoğunluğu olumlu değerlendirmelerde bulundular. Bununla birlikte 5 görüşmeci eleştirel bir yaklaşım sergilediler. Görüşmeciler belli kriterleri yerine getirmedikleri düşünüldüğü için festivallere davet edilmediklerini ve bunun onlarda çok büyük üzüntü yarattığını ifade ettiler:

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

T5: *Bence aslolan işinizin sanatsal değeridir ama bu ele aldığınız konuların bir öneminin olmadığı anlamına gelmez. Halkın yaşamına, acılarına, özlemlerine hitap edebilmeli. Şimdi TRT 6'e ben olumsuz yaklaşmadım. İlk başta kaliteli işler de yaptılar. Ama zamanla giderek Kürtleri ve Kürtçeyi sisteme bağlama gibi bir işlevi ön plana çıkardılar. Kürt diline ve kültürüne hizmet etmekten çok zarar vermeye başladı.*

T12: *TRT 6 kurulduğunda biz kendi özel tiyatromuzu kurmuştuk. İlk göz kırptığı ekiplerden biri de biz olduk. Kendi içimizde bir tartışma da yürüttük ve bunun bir parçası olmayı doğru bulmadık. Bizim için mesele Kürt sanatının inşasının bir parçası olmaktır. Dil elbette bunun bir parçasıdır ama hepsi değildir. Daha geniş bir kültürel arka plan vardır. Biz gerçek anlamda Kürtçe bir tiyatro dili inşa edebilmek için ilk başta çeviri oyun bile oynamadık. Metinleri kendimiz inşa ettik. Yani biz yaptığımız her şeyi kendi mayası, kendi toprağı, kendi temelleri üzerinde, kendi karakteri üzerinde, kendi folklorik değerleri, kendi sözlü kültürü ve ne varsa onların üzerine kendi özgürlük arayışı içerisinde şekillenip oluşmasının daha doğru olduğunu düşünüyorduk. Bugün çok fazla birikim elde etmiş durumdayız daha özgür ve kurumsal anlamda daha güçlü olmasak da. TRT 6 gibi yapılar sizin birikiminize ve kurumsal gelişiminize ne yönde katkı sunuyor ona bakmak ve o doğrultuda bir tutum geliştirmek bize daha doğru geliyor... Bakın bir çok özel kanal açıldı... diziler çekilmeye başlandı... büyük paralar teklif edildi. Bunlar çok büyük zararlar verdiler. Bir çok yetişmiş oyuncunuz buralara gitti ve sanatsal olmayan popüler işlerde yer aldılar. Bir kültür politikanız ve kurumsallaşma kaygınızın olması şart.*

T15: *TRT 6 bizi doğrudan etkilemedi ancak siyasal ortamın yumuşamasının bir işareti olarak seyirciler üzerinde olumlu bir etki bıraktığı için bize yansımaları da olumlu oldu.*

T13: *Kürtlere yönelik genel bir inkar politikası devam ederken*

ME DI DIL DA
HEYE NAREK
KU DISOJIT
SEQERÊ
MÜZİSYEN VE
TİYATROCU-
LAR
ÖZELİNDE
KÜRT SA-
NATÇILA-
RA YÖNELİK
HAK
İHLALLERİ
İZLEME
ÇALIŞMASI

sadece TRT6 üzerinden bir açılımı sahici bulmadım. Devletin Kürt kültürüyle ilgili önceki politikalara dair gerçek bir yüzleşme yaşayıp o çerçevede daha geniş kapsamlı reformları hayata geçirmesi gerektiğini düşünüyorum.

T14: Reformların şöyle bir mantığı var. Mesela bir oyun yazıyorsunuz ya da şarkınıza klip çekmek istiyorsunuz, uygun denetimlerden geçerse TRT6’te yayınlanabilir ama başka bir ulusal ya da yerel kanalda yayınlatabamazsınız. Aslında bu dil yasağının bir şekilde devam ettiğini göstermektedir. Devlet sizi sadece bir kanala hapsediyor. Hak kullanımının geçerli olacağı platformları da kendisi belirlemiş oluyor.

T2: Biz hep devletin sansürünü tartışıyoruz ama iktidar olduğumuz alanlarda bizim de uyguladığımız sansürler var. Biz de devlet gibi tek tip bir sanat istiyoruz, bunu dayatıyoruz. Ben bunları bizdeki ulusal bilinç eksikliğine yoruyorum. Yoksa bu kadar parçalı ve birbirine karşıt olmazdık. Kürt kurumları da devlete benzer bir şekilde kendine benzemeyeni elemeye çalışıyor. Yer vermiyor.

HAK İHLALLERİNİN ORTADAN KALDIRILMASINA YÖNELİK SANATÇILAR TARAFINDAN DİLE GETİRİLEN ÖNERİLER

Görüşmecilere farklı düzeylerde maruz kaldıkları hak ihlallerinin yaşanmaması için hangi düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerektiği ve nasıl adımların atılması gerektiği soruldu.

Sanatçıların nerdeyse tümü geleceğe dair oldukça karamsar duygu ve düşüncelere sahip olup buna rağmen sanatta ısrar etmenin özellikle Kürtler için elzem olduğunda hemfikirlerdi.

Görüşmecilerden bir kısmı, mevcut politika ve uygulamalarıyla hak ihlallerinin başlıca faili olan kamu otoritelerine yönelik olarak Kürtlerin kültürel hak kullanımını garanti altına alan genel bir demokratikleşme ve hukuk devleti inşası yönünde bir dizi öneride bulundular.

Bazı sanatçılar ise yasal düzenlemelerin işe yaramadığını sorunun Kürtlerin siyasal ve hukuki statüye sahip olmamalarından kaynaklı olduğunu dile getirdiler.

Bazı görüşmeciler, Kürtlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yerel otoritenin ve kültür sanat kurumlarının doğrudan Kürtlere bağlı olması gerektiğini ifade ettiler. Bir kısım sanatçı ise sanatın ve sanatçının özerkliğini koruyabilmesi için kamu otoritelerinden özgürleştirilmeleri gerektiğini belirttiler. Devletin engelleyici ve yasaklayıcı tutumlarından vazgeçmesi durumunda sanatçıların dinleyici ve izleyicileriyle özgür bir şekilde bir araya gelebileceklerini ve serbest piyasadan sanatlarının icrası için gerekli maddi kazancı da elde edebileceklerini ifade ettiler.

Uluslararası kurumların Kürtler gibi azınlık haklarından bile yararlanmayan halkların kültürel alanda karşı karşıya kaldıkları hak ihlallerine ciddi anlamda duyarlı hale gelmesi, kısa vadede olmasa bile orta ve uzun vadede devlet kurumlarını söz konusu haklar konusunda daha duyarlı hale getireceği ifade edilmiştir.

Kültürel politikaların konjonktüre bağlı olmayan, demokratik değerler

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

ışığında geliştirilmesi için Türkiye'nin teşvik edilmesi ve bu konuda yaşanan sıkıntılar konusunda sürekli uyarılması kamu otoritelerini bu yönlü politikalar geliştirme yönünde cesaretlendireceği belirtilmiştir.

Görüşmeciler Türk kültürü ve Kürt kültürü arasında hiyerarşik bir ilişki kuran kültür politikalarından vazgeçilmesi gerektiğini, Kürtçenin sanat ve kültür alanında hak ettiği yeri bulması ve gelişebilmesi için okulöncesi de dahil olmak üzere eğitimin tüm aşamalarında Kürtçenin kullanılmasına yönelik yasal ve pratik düzenlemelerin yapılmasının şart olduğunu dile getirmişlerdir.

Kürt sanatçıların sanatlarını icra edecek etkinlik ve mekan konusundaki sorunlarının çözüme kavuşturulması tüm görüşmeciler tarafından dile getirilmiştir. Ayrıca telif haklarının daha etkin korunabilmesi için meslek örgütlerinin yasal düzenlemelerinin Kürtçe eserlerin haklarını koruyabilmesine olanak verecek şekilde hayata geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Sanatçılar, Kürtçe konservatuvar başta olmak üzere sanatın her dalında üniversiteler bünyesinde bölümler açılmasının gerekli olduğunu belirtmiş, festival, bianel ve konser gibi etkinliklere “numune” olarak değil geniş katılımlı temsiliyet talebinde bulunmuşlardır.

DEĞERLENDİRME VE ÖNERİLER

Bu çalışmada sözü edilen ve Türkiye'nin 2013 yılında Avrupa Konseyi'ne sunduğu *Cultural Policy in Turkey-National Report*⁴² [Türkiye'de Kültür Politikası-Ulusal Rapor] başlıklı Rapor Ahmed Arif'in "Anadoluyum Ben" adlı şiiri ile başlamaktadır.⁴³ Bu etkileyici girişe rağmen raporun müzikten sinema, tiyatro, bale ve basın yayına kültür ve sanatın desteklendiği alanların anlatıldığı ilk 85 sayfalık bölümünde epigrafta belirtilen kültürel zenginliğin benimsendiğini yansıtan hiçbir uygulamanın yer almadığı görülmektedir. Desteklenen bütün alanlarda münhasıran Türk ve giderek Türk-İslam kültürü temel alınmaktadır.

Raporun '*Eğitim alanını demokratikleştirmek ve kültürel hakların kullanım alanını genişletmek üzere atılan adımlar*' başlıklı bölümde Türkçe'den başka dillerde eğitim yapılmasına izin verildiği belirtilir.⁴⁴ Bu başlık altında Türkçeden başka dillerde eğitim, yayın ve akademik çalışma yapılması önündeki engellerin kaldırıldığı ifade edilir.⁴⁵ Diğer bir başlık altında farklı dil ve lehçelerde eğitim yapma ve yayın hakkı imkanından söz edilir.⁴⁶ TRT ile Diyarbakır Valiliği ortaklığında Kürtçe şarkılardan oluşan bir albüm hazırlandığı belirtilir.⁴⁷ 2003 yılında Nüfus Kanunu'nda yapılan bir değişiklikle vatandaşların çocuklarına istedikleri ismi vermeleri önündeki engel kaldırıldığı, İçişleri Bakanlığı tarafından yerel yönetimler ve vatandaşların talebi üzerine geleneksel ve yerel kültür ile toplumsal hafızaya saygının gereği yerleşim yerlerinin isimleri değiştirilerek tekrar eski

⁴² STEERING COMMITTEE FOR CULTURE, HERITAGE AND LANDSCAPE (CDCPP) CDCPP-Bu(2013)19, Strasbourg, 8 October 2013, 4th Meeting Of The Bureau Strasbourg, 16-17 October 2013; CULTURAL POLICY IN TURKEY – NATIONAL REPORT <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806963fd>

⁴³ A.g.e., 1. Ahmet Arif, 1943 yılında Van'da herhangi bir yargılama yapılmaksızın General Muğalı'nın emriyle kurşuna dizilen 33 sivil Kürdü konu edinen 33 Kurşun adlı şiirinden dolayı yoğun işkenceler görmüş bir şairdir.

⁴⁴ A.g.e., 87-88.

⁴⁵ A.g.e., 88.

⁴⁶ A.g.e., 88.

⁴⁷ A.g.e., 89.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

isimleri verildiği ifade edilir.⁴⁸ 2012 yılında mutasavvıf Kürt şairi Molla Ahmed el Cezeri'nin Diwanı Kürtçe faksimile ve Türkçe çevirisiyle basıldığı belirtilir.⁴⁹ Türkçe'nin dışında konuşulan bir başka deyişle Türkiye'de "yaşayan" dillerde dillerin öğrenme ve öğretilmesi, akademik araştırmalar yapılamasıyla ilgili enstitüler kurulması ve seçmeli derslerin alınması sağlandığı belirtilir.⁵⁰

Raporda, Kültür Bakanlığı tarafından desteklenen kültürel proje ve üretimlerin dökümünün yapıldığı sayfalara bakıldığında sembolik olarak desteklenmiş Kürtçe bir albüm ve birkaç Kürtçe kitap dışında desteklerin neredeyse tamamının Türkçe kültür sanat ürünleri ve projelerine tahsis edildiği görülmektedir.

Devletin yeni kültür politikasının sınırları kendini en iyi tiyatroyla ilgili düzenlemelerin anlatıldığı kısımda göstermektedir. Ülkenin kültürel çeşitliliğini yansıtmamanın Devlet Tiyatrolarının öncelikleri arasında olduğu belirtildikten sonra 2009-2010 sezonunda Orhan Asena'nın Kürtçe ağıtlar ve diyaloglar içeren "Ölümü Yaşamak"⁵¹ adlı oyununun *yerli halkın* (local people) *kültürel ve geleneksel hayatını* yansıtmak amacıyla sahnelendiği ve yerel halkın yanı sıra ulusal düzeyde de büyük bir ilgiyle karşılandığı söylenir.⁵² Hemen devamında raporda Devlet Tiyatrosu oyunlarının oynandığı Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Erzincan, Hakkari, Iğdır, Kars, Mardin Muş, Siirt, Şırnak, Şanlıurfa ve Tunceli illeri "..kültür ve sanat alanında diğer bölgelerin gerisine düşmüş olan..." bölgeler olarak tanımlanmış ve buralardaki performanslara dikkat çekilmiştir.⁵³

Raporda benimsenen "yerel halk", "yerel kültür" gibi ifadeler ulusal ve ulusal olmayan/yerel olanı aynı anda hiyerarşik bir şekilde inşa eden ege-men dile işaret etmektedir. Kürtçe sanatsal üretim farklı bir ulusal kültüre işaret etmek yerine içinde yerel dilden diyalogların da bulunduğu yerel bir kültür ve sanat olarak adlandırılır. Raporda Kürt tiyatrosunu temsilen Türkçe yazılmış aralarına Kürtçe diyalogların serpiştirildiği ve konusu kan davası olan Ölümü Yaşamak adlı oyun yer almıştır. Bu oyunun geleneksel

48 A.g.e., 89.

49 A.g.e., 93.

50 A.g.e., 89.

51 Ölümü Yaşamak, kan davası ve onun yol açtığı yıkımı anlatan 1982 tarihinde kaleme alınmış bir oyundur.

52 National Report..., op.cit., 94.

53 A.g.e., 94.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

kültürü yansıtan bir oyun olarak tanımlanması isim vermeden Kürt kültürünü kan davasıyla eşitleyen bir anlayışı içermektedir. Bu oyun dışında *kültürel olarak geri kalmış bölge* olarak tanımlanan Kürt coğrafyasında sergilenen oyunlarının tamamının Devlet Tiyatrolarının Türkçe oyunları olması devletin Kürtlere ve Kürt coğrafyasına yönelik medeniyetçi ve asimilasyoncu politikasını yansıtmaktadır. Bu durum, tiyatro sanatçılarıyla yapılan görüşmelerde bahsedilen Kürtçe oyunlar için Devlet Tiyatrolarından sahne talebinde bulunulduğunda karşılaşılan uygulamayı anlamayı kolaylaştırmaktadır.

Raporda Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler ve Sivil Toplum Örgütleri kültür politikalarının üretiminde ve uygulanmasında paydaş kurumlar olarak tanımlanmıştır⁵⁴ Bununla birlikte Sivil Toplum Örgütleri ve yerel yönetimler kültür politikası belirleme sürecinin dışında bırakılmışlardır. 2011 yılında İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından yayınlanan *Sivil Toplum Gözüyle Türkiye Kültür Politikası Raporu*, Resmi kültür politikası raporunun sivil toplum ve yerel yönetimleri dışarıda bırakma yaklaşımını eleştirmiş ve çok paydaşlı, katılımcı bir raporun ana hatlarını ortaya koyarak bir boşluğu doldurmaya çalışmıştır. Bununla birlikte resmi kültür politikası anlayışı bütün sivil toplum örgütleri tarafından aynı duyarlılıkla eleştiriye tabi tutulmamıştır.

Devlet raporunda benimsenen yaklaşım sadece resmi otoritelerin değil Türkiye’de sanat ve kültüre yön veren sivil toplum örgütlerinin de paylaştığı ve onayladığı bir yaklaşım olduğu görülmektedir. Önemli bir STK olan İstanbul Kültür Sanat Vakfı’nın (İKSV) raporları bu bakımdan ilgiye değerlidir. İKSV’nin *Türkiye’de Sanat Eğitimi (Yeniden) Düşünmek*⁵⁵ başlıklı raporunun giriş kısmında UNESCO’nun 2001 tarihli *Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi* ile yıllık olarak yayınlanan *Herkes İçin Eğitim (EFA) Küresel İzleme Raporlarına* gönderme yapılarak sanat eğitiminin “kültürel çeşitlilik ve kültürlerarası diyalog gibi insan hakları ve demokrasi temeline dayanan kavramların öğrenimi için uygun bir çerçeve sunması gerekliliğine vurgu yapılır.⁵⁶ Eğitim politikalarının toplumsal cinsiyet ve ırk konularında ötekine ilişkin bakışı nasıl olumsuz etkilediğine dair

⁵⁴ A.g.e., 11.

⁵⁵ İKSV, *Türkiye’de Sanat Eğitimi (Yeniden) Düşünmek*, Aralık 2014.

⁵⁶ A.g.e., 19.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

Amerika’da yaşayan Siyahlar ve Kızılderililer üzerinden örnekler verilir.⁵⁷ Kültürel çeşitliliğin ve diğer kültürlerle temasın yaratım sürecine katkı sunma; öğrencilere farklı bakış açıları kazandırma; ayrımcılık, toplumsal dışlanma, sömürü ve sosyal adalet gibi konularda bilinçlenerek, daha bilgili ve hassasiyet sahibi vatandaşlar olarak yetişecekleri⁵⁸ noktası UNESCO Evrensel Bildirgesine referans verilerek raporun benimsediği değerler olarak ön plana çıkarılsa da⁵⁹ raporda tek bir yerde bile Kürtler’den ve diğer azınlıklardan söz edilmez ve Türkiye’de sanat eğitiminin tekçi ve dışlayıcı karakterine değinilmez.

Benzer şekilde yine İKSV’nin 2018 tarihli *Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek*⁶⁰ başlıklı raporunda, Suriye’den gelen göç dalgasının ortaya çıkaracağı kültürel sorunların birlikte yaşamın eşitlik ilkesi temelinde geliştirilecek kültür politikalarıyla çözülebileceği ifade edilir. Raporda söz konusu kültür politikalarının nasıl kurulacağına odaklanmanın aciliyetine dikkat çekilerek yerleşik halklar ile yeni gelenler arasında özellikle kültür ve sanat aracılığıyla oluşturulacak dayanışma bağlarının yeni aidiyetler çıkarabileceği inancıyla ilgili raporun hazırlandığı belirtilir.⁶¹ 2005 tarihli UNESCO Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesinin raporun temel referans aldığı metin olduğu belirtilmesine rağmen raporda Türkler dışında Türkiye’de yaşayan diğer halklardan ve kültürlerinden hiç söz edilmez.⁶²

İKSV’nin *İstanbul’da Kamusal Alanda Sanat Uygulamaları İçin Öneriler* 2011; *Yerel Yönetimler İçin Kültürel Planlama*, 2016; *Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek*, Temmuz 2018 ve *Erken Çocukluktan Gençliğe Sanatla Büyümek*, Ekim 2019 başlıklı raporlarda da benzer bir yaklaşım benimsenerek kamusal sanat ve kültür alanının Avrupa dilleri yanı sıra sadece Türkçeyi içerdiği kabulü üzerinden analizler yapılmıştır.

Devletin ve devlet dışı kurumların kültür ve sanat politikasında Kürtlere nasıl yer verildiğine bu raporlar üzerinden değinilmiştir. Devletin ana

⁵⁷ A.g.e., 28-29.

⁵⁸ A.g.e., 29

⁵⁹ A.g.e., 29.

⁶⁰ İKSV, *Birlikte Yaşamak: Kültürel Çoğulculuğu Sanat Yoluyla Geliştirmek*, Haz. Dr. Feyzi Baban ve Dr. Kim Rygiel.

⁶¹ A.g.e., sf.10.

⁶² A.g.e., sf.12.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

hatları ile eleştirdiğimiz raporunu bile sahiplenmemesi günümüzde yasal düzenlemelerini de sahiplenmediği gerçeği ile birlikte düşünülmelidir.

Bu bağlamda;

Çalışma sonucunda sanatçıların devletin sanatı ve sanatçıyı destekleme konusunda taahhüt ettiği yükümlülükleri yerine getirmemesinden kaynaklı hak ihlalleri ile yasaların keyfi olarak uygulanmasından kaynaklı hak ihlallerine maruz kaldıkları tespit edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğu kültür politikası, hala Türk kültürü dışındaki kültürlerle kendini kamusal alanda ifade hakkı verecek bir kültürel demokrasi geliştirmenin çok uzağında olduğunu göstermektedir. İzin verilen alanlar da TRT 6/TRT Kurdî gibi tamamen devlet denetimi altında olduğu alanlar olmaktadır.

Devlet, Kürtçe sanat için gerekli mekan, sahne ve finansal destek sağlama konusunda ayrımcı bir tutum benimseyerek Kürt sanatçıların kamu kaynaklarından yararlanmasını engellemiştir. Söz konusu engeller devletin Kürtçe sanatı tanıyan ve gelişimini hedefleyen bir kültür politikasına sahip olmadığını göstermektedir.

Devlet, ulus devlet refleksleriyle kültür sanat politikası ürettiği için bu politikanın içinde konumlanan pek çok özel vakıf, kültür kurumu vb. yerler de devletin resmi sanat kültür politikasını benimsemektedir. Devletin Kürtler başta olmak üzere diğer halklara, azınlıklara ve diğer etnik gruplara yaklaşımı üniversite, medya ve STK'lar tarafından kesin şekilde bilinmektedir. Bu nedenle Kürtçe sanata kendilerini kapatmakta ve Kürtçe sanatı yok saymaktadırlar. Bu kurumlarda – basın yayın kuruluşları, üniversiteler, STK'lar- Kürtçe sanat yapmayan ancak kendisini Kürt olarak tanımlayan pek çok sanatçının ısrarla “Türk sanatçısı” olarak tanıtılması başka bir açıdan bu anlayışa örnek verilebilir. Devlet dışında sözü edilen bu yapılar da siyasi atmosfere, devlet söylemlerine paralel hareket etmektedirler. Bu yapılar Kürt sanatçılardan gelen talepleri buna göre değerlendirmekte, kimi zaman çeşitli bahanelerle reddetmekte çoğu zaman da sessiz kalarak geçiştirmeye yoluna başvurumaktadırlar.

Kamu otoritelerinin Kürtçe sanat konusunda ihlalleri teşvik eden bir diğer tutumu ise kolluk güçleri ve sivil insanlar tarafından şiddet kullanımından ekonomik sömürüye kadar gerçekleştirilen hak ihlallerini cezasız bırakmasıdır. Söz konusu cezadan muaf olma durumu Kürt sanatçıları

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

hak sahibi eşit yurttaşlar olarak görmeyen ayrımcı tutumunun bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Devlet söz konusu uygulamasıyla gerek ulusal gerekse bu çalışmada da referans verilen uluslararası belgelerde yükümlendiği ayrımcılık yapmama prensibini açıkça ihlal etmektedir.

Ayrımcılık yasağı temel bir hak olup Türkiye raporda sözü edilen uluslararası belgelere koyduğu tüm çekinceleri kaldırmalıdır. Bu çekinceler sözleşmelerin özüne aykırıdır.

Sanatçıların, yasal bir engelle karşılaşmamak için ayrımcı ve keyfi uygulamalar karşı sıklıkla otosansür uyguladıkları durumlar olduğu görülmüştür.

Sanatçıların sanatlarını özgürce ifade etmek için gerekli maddi koşullara sahip olmaması geçimlerini sanat dışı yollarla sağlamalarına neden olmaktadır. Bunun da Kürt sanatçıların bağımsız bir sanatçı kimliği geliştirmelerini olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Bu durumun Kürtçe sanat icra eden sanatçılar arasındaki yaygınlığı devletin Kürt sanatçılara yönelik Anayasanın 64. Maddesi ve UNESCO Sanatçının Statüsüne İlişkin Tavsiye Kararında belirtilen sanatı ve sanatçıyı destekleme kararlarının açıkça ihlal edildiği anlamına gelmektedir.

Kürtçe şarkı söylemenin ve tiyatro oyunu oynamanın yasak olmadığı günümüzde kolluk ve idari yapılar tarafından uygulanan keyfi yaklaşımlar, yasal olarak hak arama mücadelesinden yoksun olan Kürt sanatçıların çaresiz bırakılmaktadır. Sanatçılar, hukuk mücadelesi yürütebilecek maddi koşullara sahip olmadığı gibi örgütlü bir şekilde haklarını arayabilecekleri mesleki örgütlenmelere de sahip değildir.

2000 sonrasında gerçekleştirilen reformlar ve “Çözüm Süreci”, Kürtçenin kamusal kullanımını üzerindeki yasak ve kısıtlamaların kalkması durumunda anne babaların çocuklarını Kürtçeyle ilgili sanat aktivitelerine daha rahat yönlendirdiğini ortaya çıkarmıştır.

Türkiye’de Kürtlerin eşit vatandaş olduğu resmi görüşüne aykırı olarak sadece Türkçe ve Türk kültürünü merkeze alan bir eğitim politikası ile Türkçe sanat ürünlerini ve faaliyetlerini destekleyen bir kültür politikası hayata geçirilmekte, desteklenmekte ve onaylanmaktadır. Bu nedenledir ki yasal düzenlemelere rağmen fiyatta bu hakların kullanılması engellenmekte, engelleyenler hakkında işlem yapılmamakta ve yasalara aykırı uygulamalar cezasız bırakılmaktadır.

2000 sonrasında AB uyum sürecinde gerçekleştirilen düzenlemeler

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

ile “Çözüm Süreci” olarak adlandırılan dönemde devletin resmi televizyon kanalı ve üniversitelerde Kürtçe eğitim yapan bölümler açmasıyla Kürtçenin kullanımına bir yasallık kazandırması hem sanatçıların hem de ailelerin Kürtçe sanat konusuna yaklaşımında olumlu bir etkiye sahip olmuştur. Görüşmelerde de ortaya çıktığı üzere bu süreçteki bazı aileler çocuklarını Kürtçe sanat eğitimi veren merkezlere kendileri yönlendirmişlerdir. 2000’li yıllarda sanatlarını icra eden kimi sanatçılar eğitimlerini bu kurumlarda almışlardır. Bununla birlikte Devlet denetimi dışında kalan kültür sanat faaliyetlerinin kriminalize edilme çabası bu alandaki kazanımları ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Örnek vermek gerekirse OHAL döneminde ve sonrasında Belediyelerin kültür ve sanat birimleri başta olmak üzere Kürtçe sanat faaliyetini yürütüldüğü neredeyse bütün kurumlara kayyum atanarak Kürtçe sanat icrasını fiilen neredeyse imkansız hale getirilmiştir.

Kürtçe müzik ve tiyatro yapan sanatçıların haklarının korunması ve yaşanan hak ihlallerinin kesin olarak önüne geçilebilmesi için yapılması gerekenleri ana başlıklar altında söylemek gerekirse;

► Tiyatro ve müzik gibi sesin ve dilin merkezde olduğu sanatlarda sanatı icra eden ile sanatın hitap ettiği insanların anadilinde eğitim almaları Anayasal güvence altına alınmalı ve derhal buna göre eğitim sistemi yenilenmelidir. Kürt çocuklarının anadilde eğitim almamaları sebebi ile en temel hak olan “anadilde eğitim hakkı” ihlal edilmekte ve Kürt çocukları anadilinden uzaklaşmaktadır. İlerde Kürtçe sanat icra eden insanlar olsa bile bu dili konuşan dinleyici kitlesi yeteri kadar kalmayacağından Kürtçe tiyatro ya da Kürtçe müzik yapmak bir anlam ifade etmeyecektir.

► Ders kitaplarından farklı halklar ve dini topluluklarla ilgili nefret suçu sayılabilecek dışlayıcı ve hakaret içeren ifadelerin çıkarılması gerekir. Kültürel çoğulculuğu temel alan bir müfredat hayata geçirilmelidir.

► Kürtçenin tanınması ve kamusal kullanımlarıyla ilgili gerçekleştirilen yasal düzenlemelere anayasada yer verilmesi yoluyla anayasal güvenceye alınması gerekmektedir. Yasalarla verilen haklar yine yasalarla kolayca geri alınabildiğinden Anayasal güvence şarttır.

► Anayasal ve yasal düzenlemelerin yanı sıra kimi kurum ve kuruluşlara Kürtçe sanata yer vermeleri amacıyla yükümlülükler yükleyen düzen-

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

lemeler hayata geçirilmelidir. Bu düzenlemelerin çok kültürlü bir sanat politikası eşliğinde ve sanatçılarla birlikte hayata geçirilmesi gereklidir. Devlet Tiyatroları, Şehir Tiyatroları, devlete ve belediyelere bağlı kültür merkezlerinde Kürtçe sanata ve sanatçılara geniş yer verilmelidir. Yıllık programlarına Kürtçe oyun, konser vb. etkinlikler konma zorunluluğu getirilmelidir.

▸ Evrensel ilkeleri korumayı amaçlayan uluslararası sözleşmelere ve iç hukuktaki yasal düzenlemelere aykırı olarak keyfi hareket eden kolluk kuvvetleri başta olmak üzere idari yetkililere gerekli bilgilendirmeler yapılmalı gerekirse iç eğitimler verilmelidir.

▸ Keyfi şekilde yasalara aykırı olarak Kürtçe müzik ve tiyatro yapanların haklarını ihlal eden kamu görevlileri hakkında yasal işlemler yapılmalıdır. Ayrıca hakları ihlal eden diğer kişiler hakkında da caydırıcı yasal işlemler yapılmalıdır.

▸ Kürt sanatçıların devlet kurumları tarafından sanata ve sanatçıya ayrılan paydan eşit olarak yararlandırılması gerekir. Kültür Bakanlığı hiçbir ayrımcılık yapmadan Kürtçe müziği, tiyatroyu ve sinemayı desteklemelidir. Şehir Tiyatroları ile Devlet Tiyatroları bütün sahnelerini Kürtçe oyunlara açmalıdır.

▸ Kürtçe sanata yönelik düzenlemeler “uyum süreci” ya da “Çözüm Süreci” gibi siyasal süreçlerin bir parçası olarak değil vazgeçilmez temel bir hak oldukları düşünülerek gerçekleştirilmelidir.

▸ Kürtçe sanat, eğitimin her aşamasında müfredata dahil edilmelidir. İlk ve ortaöğretimde müzik derslerinde Kürtçe müzik ile ilgili bilgilere de yer verilmelidir. Üniversitelerde Güzel Sanatlar Bölümü ile Konservatuvarlarda da Kürtçe müzik ve tiyatro bölümleri açılmalıdır. Söz konusu düzenlemeler Kürt sanatçılarına akademik anlamda iş alanı açarken Kürtçenin ulaşacağı kitlelerin de büyümesine katkı sunar.

▸ Uluslararası kurumlar denetleyici ve farkındalık artırıcı rollerini daha etkin bir şekilde oynamalıdır. Sadece yasal değişikliklerin bir hakkın kullanılabilmesi için yeterli olmadığını bilmesi gerekmektedir. Raporlamalar bu konuda hayati bir öneme sahiptir, bunların artırılması ve yaygınlaştırılması gerekir.

▸ Devletten yeterli maddi yardım alamayan Kürtçe sanat üreticileri Üniversite, Belediye ve STK desteklerinden de yoksun kalmaktadır.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ MÜZİSYEN VE TİYATROCU- LAR ÖZELİNDE KÜRT SA- NATÇILA- RA YÖNELİK HAK İHLALLERİ İZLEME ÇALIŞMASI

lar. Çalışmalarına maddi kaynak arayışında olan sanatçılar başvurdukları uluslararası fon kuruluşları tarafından da yeteri kadar “profesyonel” ve “kurum desteğine sahip görülmedikleri” gerekçesi ile dışlanmaktadır. Kürtçe sanat yapanlar için ayrı uluslararası fon kaynaklarının ayrılması gereklidir.

► Belediyeler başta olmak üzere kurumlar tarafından Kürtçe ve Kürtçe sanatın kamusal görünürlüğünün artması için festivaller, bianeller, sergiler vb etkinlikler düzenlenmelidir. Bu etkinliklerin içeriği tamamen sanatçı inisiyatiflerine bırakılmalı devletin ya da kamu kurumlarının müdahalesi olmamalıdır.

ME DI DIL DA HEYE NAREK KU DISOJIT SEQERÊ
MÜZİSYEN VE TİYATROÇULAR ÖZELİNDE
KÜRT SANATÇILARA YÖNELİK HAK İHLALLERİ
İZLEME ÇALIŞMASI

